

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
KARŞILAŞTIRMALI TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

JOSEPH VON HAMMER VE
JOHANN WILHELM ZİNKEISEN'İN
ESERLERİNDE OSMANLI İMGESİ

Burcu ÖNEL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuri ADIYEKE

İZMİR – 2014

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ Joseph Von Hammer ve Johann Wilhelm Zinkeisen’in Eserlerinde Osmanlı İmgesi ” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

03/09/2014

Burcu ÖNEL

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**J. Von Hammer ve J. Wilhelm Zinkeisen'in
Eserlerinde Osmanlı İmgesi**

Burcu ÖNEL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Karşılaştırmalı Tarih Yüksek Lisans Programı

Bilinçaltımızın istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlar ile dışa vurumu olarak tanımlayabileceğimiz imge kavramı oldukça geniş bir çalışma alanına sahiptir. Günümüzde disiplinlerarası bir alan olarak kabul gören imgebilim, edebiyattan antropolojiye, etnografyadan tarihe, uluslararası ilişkilerden sosyal psikolojiye kadar birçok alanda çalışmalara konu olmuştur.

Bu çalışma alanlarından biri de tarihte önemli bir yere sahip olan Avrupa ve Türkler arasındaki ilişkiler üzerinde durmaktadır. Dünya tarihinde yüzyıllar boyunca var olan Osmanlı İmparatorluğu yalnız kendi tarihi açısından değil diğer tüm devletlerin tarihinde de oldukça önemli bir paya sahip olmuştur. Avrupalı birçok devlet tarafından “öteki” olarak algılanan Osmanlı’nın bu imgesinin oluşmasında Avrupa’ya karşı izlediği tutum oldukça önemlidir. Bu tutumun şekillenmesinde Osmanlı kadar dönemin Avrupalı yazarlarının da etkisi büyüktür.

J. von Hammer ve J. Wilhelm Zinkeisen gibi Avrupa’nın yetiştirmiş olduğu iki büyük ottomanistin yazmış olduğu “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi” adlı çalışmalarıyla bu ötekileştirme sürecine dolaylı da olsa katkıda bulunmuşlardır. Eserlerinde Osmanlı’nın temelini oluşturduklarına inandıkları Türklerin kökeninden başlayıp on dokuzuncu yüzyıla kadar yaşanan tüm siyasi, askeri ve

sosyo-ekonomik gelişmeleri doğulu ve batılı yazarların kaynakları ışığında kendi bakış açılarıyla değerlendirmişlerdir.

Eserleri incelemenin yanı sıra imgebilim alanında yapılmış olan bu çalışmanın amacı bu iki Avusturyalı yazarın kaleme almış oldukları eserlerdeki Osmanlı imgesini mümkün mertebede gözler önüne sermektir. Çalışmamız J. Von Hammer ve J. Wilhelm Zinkeisen'in çok sayıda eseri olmasına rağmen üzerinde en fazla durulan ve çalışılan eserleri olan "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi" ile sınırlandırılmıştır. İmge ve oryantalizm hakkında gerekli bilgiler aktarıldıktan sonra J. Von Hammer ve J. Wilhelm Zinkeisen'in hayatı, tarihçiliği ve eserlerindeki Osmanlı imgesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Joseph Von Hammer Purgstall, Johann Wilhelm Zinkeisen, Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu, İmge.

ABSTRACT
Master's Thesis
The Image of Ottoman at J. Von Hammer
And J. Wilhelm Zinkeisen Works

Burcu ÖNEL
Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
Comparative History Program

Image concept which can be described as a manifestation of our subconscious with voluntary or involuntary particular associations has a wide field of study. Accepted as an interdisciplinary field today imaging science has been the subject of study in many areas from literature to anthropology, from ethnography to history, from international relations to social psychology.

One of these study areas focuses on the relations between Europe and Turkey which have an important place in history. The Ottoman Empire existing for centuries in the world history has had a considerable share not only on its own history but also in all other state's. The Ottoman Empire was perceived as the "other" by many European states and for the formation of this image its attitude towards Europe played very important role. As well as Ottoman, the influence of European writers of the period is great in shaping these attitudes.

J. Von Hammer and J. Wilhelm Zinkeisen two great-Ottomanism which was raised in Europe have contributed indirectly the process of this othering with their work by writing "History of the Ottoman Empire". They have evaluated all the political, military and socio-economic developments starting from the origins of Turkish which was the foundation of the Ottoman Empire according to their belief till the beginning of the nineteenth century with their own perspectives in the light of the eastern and western author's sources.

The aim of this study carried in the field of imaging science as well as analyzing the works is to reveal the image of the Ottoman Empire in these two Austrian writer's work as much as possible. Our study is limited with "History of the Ottoman Empire" which is most emphasized and studied work of J. Von Hammer and J. Wilhelm Zinkeisen although they have a large number of works. After sharing required information about images and orientalism, the focus will be on the lives and historiography of J. Von Hammer and J. Wilhelm Zinkeisen's and the image of the Ottoman Empire in their works.

Keywords: Joseph Von Hammer Purgstall, Johann Wilhelm Zinkeisen, Europe, Ottoman Empire, Image.

**JOSEPH VON HAMMER VE JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN’İN
ESERLERİNDE OSMANLI İMGESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
EKLER LİSTESİ	xiii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA İMGE VE ORYANTALİZM

1.1. İMGE	4
1.1.1. İmgenin Yapısı	6
1.1.2. İmgebilim Nedir?	7
1.1.3. İmgebilimin Kapsamı ve Araştırma Alanları	9
1.1.4. İmgebilim ve Disiplinlerarası Yaklaşım	9
1.1.5. Türkiye’de İmgebilim Çalışmaları	14
1.1.6. Tarih ve İmge	16
1.1.7. İmge Merkezli Çözümleme	19
1.1.7.1. Siyasal İmgeler	19
1.1.7.2. Sosyal İmgeler	19

1.1.7.3. Edebi İmgeler	20
1.1.7.4. Etno-Psikolojik İmgeler	20
1.2. ORYANTALİZM	20
1.2.1. Edward Said ve Oryantalizm	23
1.2.2. Oryantalizmin Tartışılması ve Eleştiriler	26
1.2.3. Oryantalizm Çalışmaları	28
1.2.4. Oksidentalizm	29

İKİNCİ BÖLÜM

JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL VE JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN

2.1. JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL (1774 - 1856)	32
2.1.1. Hayatı	32
2.1.2. Eserleri	34
2.1.2.1. Geschicte Des Osmanischen Reiches (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)	38
2.1.3. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'nde Kullanılan Eserler	38
2.1.3.1. Silsile-Nâmelerle Kronolojik Cetveller	38
2.1.3.2. Coğrafi Eserler	39
2.1.3.3. Osmanlı Tarihinden Bahseden Genel Tarih Kitapları	41
2.1.3.4. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Yazarlarının Ölüm Tarihlerine Kadar Yazılmış Olan Tüm Olayları Kapsayan Osmanlı Tarih Eserleri	43
2.1.3.5. Hususi Tarihler: Daha Önceki Dönemlerde Yapılmış Olan Sefer, Kuşatma, Savaş ve Barış Ahidnâmelerinden Bazılarının Genel Tarihi	45

2.1.3.6. Hal Tercümeleri (Teracim-i Ahval), Tercüme-i Haller ve Muntehebat Eserler	49
2.1.3.7.Kavânîn Mecmuaları ve Devlet Evrakı: Siyasi Yazışmalar, Barış Antlaşmaları, Kanunlar ve Evâmir Mecmuaları, Sâir Belgeler	51
2.1.3.8. Kanun ve Münşeat Mecmuaları, Devlet Yazışmaları	53
2.1.3.9. Diğer Eserler	54
2.1.4. Tarihçiliği	54
2.2. JOHANN WILHELM ZİNKEİSEN (1803-1863)	57
2.2.1.Hayatı	57
2.2.2.Eserleri	61
2.2.2.1. Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Tarihi (1840- 1863)	62
2.2.3.Osmanlı İmparatorluğu Tarihi’nde Kullanılan Eserler	63
2.2.3.1. Osmanlı Kaynakları	63
2.2.3.2. Bizans Kaynakları	65
2.2.3.3. Batı Kaynakları	65
2.2.3.3.1. Elçilik Raporları	82
2.2.3.3.2. Mektuplar	83
2.2.3.3.3. Anılar	84
2.2.4.Tarihçiliği	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

J. VON HAMMER VE J. WILHELM ZİNKEİSEN’İN ESERLERİNDEKİ OSMANLI İMGESİ

3.1. Türklerin ve Osmanlıların Kökeni	92
3.2. Osmanlı’nın Kuruluşu ve Kuruluş Dönemi Efsaneleri	96
3.3. Devlet Yönetimi	99

3.3.1. Sultanlar	109
3.3.1.1. Hükümdarlık Alametleri	114
3.3.2. Ordu	117
3.3.3. Hukuk	123
3.3.4. Toprak Sistemi	125
3.3.5. Ekonomi	129
3.4. Kültür ve Uygarlık	137
3.4.1. Dil	137
3.4.2. Din	139
3.4.3. Kadın ve Siyasi Evlilikler	141
SONUÇ	150
KAYNAKÇA	155
EKLER	165

KISALTMALAR

A.Ü.D.T.C.F.D.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
İSAM	İslam Ansiklopedisi Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
Lib.	Library
s.	sayfa
s.s.	sayfa aralığı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tar.	Tarihi
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
Y.	Yıl
Y.K.Y.	Yapı Kredi Yayınları
Yay.	Yayınları

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Joseph von Hammer Purgstall	Ek s.1
Ek 2: J. Von Hammer'in ölümünün 125. Yılı için basılan kartpostal	Ek s.2
Ek 3: J. Von Hammer'in ölümünün 125. Yılı için basılan posta pulu	Ek s.2
Ek 4: J. Von Hammer'in yazmış olduğu "Devlet-i Osmaniye Tarihi	Ek s.3
Ek 5: Hammer- Purgstall'ın "Histoire de l'Empire Ottoman" adlı kitabından, Ankara Savaşı, 20 Temmuz 1402.	Ek s.3
Ek 6: Hammer Purgstall'ın Viyana civarında Klosterneuburg'taki mezarı	Ek s.4
Ek 7: Hammer'in eserinin yayınlanmış olan diğer baskıları	Ek s.5
Ek 8: Johann W. Zinkeisen'in "Osmanischen Reiches in Europa" eseri	Ek s.6
Ek 9: Zinkeisen'in "Allgemeine Deutldje Biographie" adlı eseri	Ek s.7
Ek 10: Johann W. Zinkeisen'in Osmanlı İmparatorluğu Tarihi adlı eseri	Ek s.8
Ek 11: Zinkeisen'in Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa adlı çalışmasının farklı baskıları	Ek s.9

GİRİŞ

Türkler, sekiz yüzyılı aşan bir zaman önce Akdeniz kıyılarına ulaşmış olan, büyük uygarlıkların son temsilcilerindendir. Akdeniz o dönemde hem dinsel hem de siyasal ayrımlara bölünmüştü. Ne var ki, bu bölünme yüzyıllar boyunca devam etmiştir. Sekiz yüz yılı aşkın bir zaman önce buraya gelen Türkler, Akdeniz'in güney ve doğu kıyılarının egemen gücü olmuşlardır. Bu egemenlik Batı 'da, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan tüm halkların Türklükle özdeşleştirilmesine de sebep olmuştur. Aynı zamanda, Avrupalılar için Türk sözcüğü Müslüman sözcüğü ile eşanlamli olarak da kullanılmıştır. Bununla birlikte, Osmanlıların Akdeniz'in içlerine kadar ilerlemeleri, Avrupa'nın kendisini yeniden tanımlamasına neden olmuştur. İşte bu bağlamda Avrupa açısından tarih boyunca ötekini temsil eden unsurlardan biri de "Müslüman-Türk" kimliği olmuştur.

Türk kimliği, Avrupa'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi, birlik ve bütünlüğüne zemin oluşturabilmesi için tehdit olarak gördüğü bir "öteki" olarak algılanmıştır. Zaman zaman Müslüman sözcüğü ile eş anlamli olarak kullanılan Türk kelimesi, Türk kimliğinin esas bileşeninin İslam olarak algılanmasına da yol açmıştır. Böylece Türkler ve İslam, Avrupa kimliğinin negatif tanımlayıcıları durumuna gelmişlerdir. Türk varlığı, Hristiyan Avrupalıların ortak düşmana karşı birleşmelerinin ve Avrupalıların Avrupa çerçevesinde ortak bir bilinç oluşturmada da katkıda bulunmuştur.

Avrupa'nın Hristiyanlığı benimsemesi ve bu anlamda kıtanın Hristiyanlaşması ve Türklerin de Müslümanlaşarak Anadolu'nun büyük bölümünü egemenlikleri altına almalarının tamamlanması ile birlikte, uzun yüzyıllar boyunca devam edecek bir çatışmanın iki tarafı da ortaya çıkmış oldu. Haçlı Seferleri'nden ve ardından

Osmanlıların Avrupa'daki fetihlerinden on sekizinci yüzyıl sonlarına kadar geçen uzun bir dönem ise Avrupa'da Türk ve Türkiye imajının oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹

Oluşan bu imaj genellikle Türkleri kötü, zorba ve barbar olarak nitelendirmiştir. Avrupalı yazarların büyük bir çoğunluğu bu görüşü kabul ederken bazıları tarafsız kalmayı tercih etmiş; bazıları da Türk dostu olarak kaynaklara geçmiştir. Araştırma konumuz olan Joseph von Hammer ve Johann Wilhelm Zinkeisen'de özellikle Osmanlı tarihi alanında Avrupa'nın yetiştirdiği sayılı isimler arasında gelmektedir.

Onların eserlerini incelediğimizde de durumun çok farklı olmadığını görmekteyiz. Her iki yazar ne kadar tarafsız olmaya çalışsa da eserlerindeki Osmanlı imgesinin genellikle olumsuz bir gidişatı olduğunu söyleyebiliriz. Uzun yıllar boyunca Osmanlı topraklarında yaşayan, bu coğrafyayı yakından tanıyıp detaylı araştırmalar yapma fırsatı bulan Joseph von Hammer, hem Avrupalı yazarların kaleme almış oldukları eserleri hem de Osmanlı'da ve doğu bölgelerindeki âlimlerin yapmış oldukları çalışmaları inceleyerek eserlerini yazmıştır. Hammer'in önemli bir diğer avantajı ise Türkçe, Farsça, Arapça gibi doğu dillerine çok iyi hâkim olmasıdır. Bu dillerin yanında Fransızca, İtalyanca, Latince ve Yunanca gibi tüm Avrupa'nın konuştuğu dilleri bilmesi o dillerde yazılan kaynakları da rahatça okuması açısından büyük bir fırsattır.

Johann Wilhelm Zinkeisen aynı fırsatlara sahip değildi. Osmanlı topraklarına hiç gelmeyen Zinkeisen tamamen batılı kaynakları ve Avrupalı yazarların söylemleriyle bir imge oluşturmuştur. Jena ve Göttingen'de ilahiyat ve tarih eğitimi alan yazar kısa sürede yükselip tüm okulların arzuladığı bir tarihçi haline gelmiştir. Öğretmenlik mesleğinin yanı sıra Prusya Resmi Gazetesi'nin yazı işleri müdürlüğünde çalışan Zinkeisen bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu tarihi üzerine araştırmalar yapmış, Hammer'in eserini ve diğer batılı kaynakları araştırarak bunları sentezleyerek okuyucuya sunmayı amaçlamıştır. Eserinin son cildini yayınlamadan hayatını kaybeden Zinkeisen bugün bile ulaşmakta çeşitli zorluklar yaşayabileceğimiz birçok Avrupa arşivine ve buradaki belgelere ulaşmış ve bunları kaleme almış olduğu eserinde kullanmıştır. Zinkeisen'in

¹ Mehmet Ali Kılıçbay, "Fakir Akrabanın Talihi", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl: I, Sayı: 2, 1998, ss. 47-53.

doğulu kaynaklara ulaşmasındaki en önemli kaynak ise J. Von Hammer olmuş, yazar bunu eserinin beşinci cildinde yazmış olduğu önsözle de açık bir şekilde dile getirmiştir.

Her iki yazarın eserlerini incelediğimiz zaman Osmanlı imgesinin sosyal yönünden ziyade siyasi ve ekonomik bir bakış açısıyla ele alındığını söyleyebiliriz. Hammer ve Zinkeisen Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi tarihi, devlet yönetimi, saray ve siyasi kurumları üzerinde daha fazla durmuşlar; devletin sosyal kurumlarına, halka ve halkın yaşantısına çok fazla değinmemişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH BOYUNCA İMGE VE ORYANTALİZM

1.1. İMGE

İmge, hemen hemen her alanda karşılaştığımız ve her defasında da başka anlamlar yüklediğimiz ama hiçbir zaman gerçek tanımını bilemediğimiz bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Latince *imago* -hayal ürünü, aldatıcı görünüş- kelimesinden türemiş olan imge Türkçe’de ise “imaj” olarak karşımıza çıkar.² İmge ya da imaj kelimesinin Türkçede birçok farklı anlamı bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu’na göre imge, “Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hülya, hayal” ve “genel görünüş, izlenim, imaj” olarak tanımlamaktadır. *TDK* Psikoloji alanında ise imgeyi şu şekilde tanımlanmaktadır: “Duyu organlarının dıştan algılandığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj” ve “duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylardır.”³

Türkiye Bilimler Akademisi’nin (TÜBA) hazırlamış olduğu sözlükte ise imge; felsefi olarak, “Duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin, beyindeki soyut ya da düşünsel imgesi”, ruh bilim olarak, “Bellek ya da düşlemgücünün yarattığı zihinsel görüntü”, yazınbilim açısından, “Yazın yapıtlarında özellikle de şiirde anlatılanı daha canlı, etkili, görülebilir, duyulabilir biçimde verebilmek amacıyla anlatılmak istenenle başka şeyler arasında bağlantı kurup düşlemgücüyle yaratılan simgesel nitelikteki yeni biçim” olarak bir işletmecilik kavramı çerçevesinde “Bir kişi, işkolu, firma ya da markaya ilişkin olarak kamuoyunda oluşan izlenim ya da görüş” olarak tanımlanmıştır. Genel bir tanım olarak da “Dış uyarıcı olmadan anımsanan daha önceki bir duyu algısının benzeri” şeklinde tanımlanmaktadır.⁴

² Serhat Ulağı, **İmgebilim Öteki’nin Bilimine Giriş**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006, s.3.

³ **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, T.D.K., Ankara, 1998, s.1076.

⁴ **Türkiye Bilimler Akademisi Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**-Sosyal Bilimler, Ankara, 2011, s.604.

Görüldüğü gibi farklı alanlarda birçok tanımı olan imge sözcüğü genel anlamıyla bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlar ile dışa vurumu olarak tanımlanabilir. Edebi değeri olan belgelerde ise imgeler yazar ile bilinçaltı, yazar ile toplum ve yazar ile okur arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran kavramdır. Yani imge yazarın kendini ifade etmesi için kullandığı bir araç olarak da görülebilmektedir.

Orhan Hançerlioğlu'na göre imge; “Bilginin, insan bilincinden bağımsız olarak insan bilincinin dışında var bulunan nesnel gerçeklikten insan bilincine duyular yoluyla yansıyan imgelerle oluştuğunu ileri süren kuram”dır. Yunan düşünür Demokritos tarafından ortaya atılan imge kavramı, nesnel gerçekliğin insan zihnindeki yansımalarıdır. Hançerlioğlu imge kavramını “duyusal imgeler” ve “ussal imgeler” olmak üzere ikiye ayırmış; duyusal imgeleri duyular tasarım ve algılar, ussal imgeleri ise kuramlar, kavramlar ve varsayımlar olarak açıklamıştır.⁵

İmge ile ilgili yapılan çalışmalar çok eski dönemlerde başlamış olsa da hala çözülemeyen sorunlar ve tartışmalı konuları bulunmaktadır. Bu çalışmalar günümüzde üç farklı ekolün imge anlayışları çerçevesinde şekillenmişlerdir. Jean Marrie Carré ile başlayan Fransız ekolü, “imge bir edebiyat incelemesidir.” İddiasında bulunurken Rene Wellek’in temsilcisi olduğu Amerikan ekolü ise “imge bir tarih veya sosyoloji incelemesidir.” Görüşünü savunmaktadır. Hugo Dysering’in temsilcisi olduğu Alman ekolünde ise “imge incelemeleri, karşılaştırmalı edebiyat içinde bir bilim dalı” olarak görülmektedir.⁶

İmge hem bir yazarın iç dünyasını tanımamıza hem de bir gerçeğin yazar tarafından yeniden şekillendirilmesine olanak sağladığı için oldukça önemli bir kavramdır. Yazar dış çevreden algılamış olduğu gerçeği kendi zihninde kendi değer yargıları ile yeniden anlamlandırmıştır. Norman Friedman’a göre ise imge “fiziksel bir algılamanın ürettiği bir duyumun zihinde yeniden üretilmesidir.”⁷ İmge okuyucuya gösterilen nesne ya da olguyu fiziki olarak görmesi yerine, deneyimleri kültürü ve

⁵ Orhan Hançerlioğlu, **Felsefe Ansiklopedisi- Kavramlar ve Akımlar**, Cilt:3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977, s.74.

⁶ Ulağı, s.iv.

⁷ Norman Friedman, “İmge”, **Kitap-lık**, Sayı: 74, 2004, s.80’den aktaran Ulağı, s.7.

okuduğu eserlerdeki edinmiş olduğu izlenimlere dayanarak hayal etmesine katkıda bulunur. İmgenin temel amacı hayal ettirmektir. Friedman'ın yapmış olduğu bu tanım üç farklı imgeyi ortaya çıkarmaktadır. Zihinsel imge, okurun kendi zihnindeki imgelerdir. Mecazi imge, eserde kullanılan benzetmelerin neden kullanıldığını incelemektir. Simgesel imge ise, sadece duyumsal değil aynı zamanda yazarın ilgisi, seçtikleri ile oluşur.

1.1.1. İmgenin Yapısı

İmgenin oluşmasında ve gelişmesinde birçok farklı kavram bulunmaktadır. Özellikle sosyal bilimler alanında toplumun veya bireyin ötekine bakışı, kişisel deneyimler, toplumun veya bireyin politik-dini düşünceleri, sosyal, politik ve tarihi olaylar ve edebiyat, eğitim, sinema ve güzel sanatlar gibi önemli olay ve kavramlar imgenin yapısını oluşturmaktadır. İmge kavramının oluşmasını sağlayan bu ayrımlar aynı zamanda birçok bilim dalının da oluşmasını sağlamıştır.⁸

Nevide Dellal Akpınar ise Jean-Marie Grassin'in teorisine paralel olarak imgeleri üç temel grupta incelemektedir:

- Bir grup insana özgü davranış ve düşünüş biçimini genelleştirip tüm topluma mal edebilmektir.
- Belirli bir dönem ve yüzyıla özgü davranış ve düşünüş şekilleri, daha sonraki tüm dönemler için genel geçer kabul edilebilmektedir.
- İmgelerin bazen gerçekleşmiş gibi görünen, ancak gerçeğin ta kendisi olmayan yanıltıcı sahte olgulardan yola çıkarak oluşturdukları görülmektedir.

⁸ Ulağlı, ss.11-12.

Tüm bu ayrımlara dayanarak imgelerin özelliklerini genel kabul, zaman üstülük ve gerçeğin deformasyonu olarak sıralayabiliriz. Tüm bu özelliklere ek olarak imge, bir mesajın iletişim şeklidir.⁹

1.1.2. İmgebilim Nedir?

Latince imge anlamına gelen “imago” ve bilim anlamında kullanılan “logos” kelimelerinin birleşimiyle oluşan “İmagologie” kavramı ilk kez 1962 yılında Oliver Brachfeld tarafından “Revu de Psychologie des Peuples”¹⁰ dergisinde yayınlanan “Note sur l’imagologie ethnique” adlı makalede kullanmıştır. İnsan yaşamında anlamlı yapılar meydana getiren tüm imgeleri kendine inceleme konusu olarak seçen imgebilimin gelişmesinde ise Rene Wellek, Hugo Dyserinck, Jean Marie Carré, Daniel Henri Pageux, Katz, Gilbet, Bruner, Campell ve Bayton gibi birçok önemli bilim adamları öncülük etmiştir. Bu isimler imgebilimin ne kadar geniş bir çalışma alanına sahip olduğunu farklı tanımlamalar yaparak bize göstermektedir.

Jean Marie Carré’ye göre imge araştırmaları karşılaştırmalı edebiyat alanı içerisinde yer alan bir inceleme türü iken Rene Wellek ise imge çalışmalarının edebiyat araştırması olmadığını sosyal bilimler alanına girdiğini ifade etmektedir. Genel görüşe baktığımızda ise imgebilimin hem bir edebiyat araştırması hem de bir sosyal tarih araştırması olduğunu görmekteyiz.

Gürsel Aytaç ise imgebilimi zihniyet tarihi inceleme alanı olarak görmüş, imgebilimin amacını, “başka ülkelerin edebiyatlarındaki imgeleri anlambilimsel açıdan inceleyip disiplinlerarası bir kültür tarihine katkı sağlamak” şeklinde ifade etmektedir. Bu tür imgeler incelenirken aynı zamanda ülkelerin sosyolojik ve tarihsel değerlerinin de ortaya çıkmasında oldukça önemli katkılar sağlamaktadır.¹¹ Bu alanda çalışan bir diğer isim olan Arzu Etinsel İldem’e göre imgebilim “kalıp imgeleri yani stereotipleri

⁹ Nevide Akpınar Dellal, “Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim”, **Evrensel Kültür**, Temmuz 2000, Sayı:103, İstanbul, s.21’den aktaran Ulağlı, s.14.

¹⁰ Oliver Brachfeld, “Note sur l’imagologie ethnique”, **Revu de Psychologie des Peuples**, No:17, 1962’den aktaran Ulağlı, s.24.

¹¹ Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s.106.

inceleyen karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir dalıdır”. Jürgen Habermas ise imgebilimi şu şekilde tanımlamaktadır: “Ortak köken inancını paylaşan, birbirlerini aynı topluluğun ‘mensupları’ olarak gören ve böylece kendilerini çevreden soyutlayan kişilerde var olan kan akrabalığına ve kültürel kimliğe dayalı ‘biz-bilinci’, etnik ve ulusal toplumlaşmanın ortak çekirdeğini oluşturur.”

Bu ortak köken toplumlarında milliyetçiliğin doğmasına katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda toplumların ayrışmasına da sebep olmuştur.¹² İlk zamanlarda psikanalistlerin imgeleri kendimizden olmayanları ötekileştirmek için kullanılan yapılar olarak karşımıza çıktığından dolayı yapılmış olan ilk imge araştırmalarında ben ve öteki kavramları üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Her şeyin karşıtıyla bir anlam kazandığı evrende geçen zaman zarfında imgebilim de “ben-biz-burası”nı açıklamak amacıyla bir öz eleştiri tekniği gibi kullanılmaya başlanmıştır.

İmgebilimin esas amacı kalıp yargılar ile meydana gelen kurgusal dünya ile gerçek dünya arasındaki farkları ortaya çıkarmaktır. İmgeleri hazırlayan kalıp yargılar, kalıp yargıları da hazırlayan tarihi, dini, kültürel, ekonomik ve sosyal bir takım nedenler bulunmaktadır. Bu durumda imgebilim yalnızca imgelerin yapısını değil aynı zamanda oluşumunu da inceleyen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. İmgebilim bir toplumun kendini görme ve başkasını hayal ederek görme değişkenliğini inceler. İmgebilimi aynı zamanda bir yazarın algıladığı gerçeğin sunumu olarak da görebilmekteyiz.¹³

İmgebilim “imge araştırmalarının, yöntem, konu, kuramsal çıkarım, kavramsal örgü gibi ilkelerini” belirleyerek, edebi eserlerde imge araştırmalarına olanak sağlamıştır. İmgelerin meydana geliş şekilleri ve zaman içinde uğramış olduğu değişiklikleri, “nedenleri ve nasılları” da imgebilimin çalışma alanına girmektedir.¹⁴

¹² Ulağı, s.25.

¹³ Ulağı, ss.26-27.

¹⁴ Onur Bilge Kula, **Alman Kültüründe Türk İmgesi**, Cilt:1, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, (Alman Kültürü), s.17.

1.1.3. İmgebilimin Kapsamı ve Araştırma Alanları

İmgebilim çok geniş bir çalışma alanına sahip olduğu için kendi içinde belli gruplarla ayrılmaktadır. Güzel sanatlar ve estetik bilimleri alanında edebiyat, spor, mimari, sanat tarihi gibi branşlarda karşılaştığımız İmgebilim insani bilimlerde ise eğitim bilimi, turizm, ilahiyat, coğrafyadır. Yönetim bilimlerinde hukuk, siyaset bilim, Ekonomi olarak bilinen imgebilim düşünsel bilimler alanında, matematik, psikoloji, felsefe; tarihsel bilimlerde ise tarih, antropoloji ve arkeoloji gibi branşları kapsamaktadır.”¹⁵

İmge araştırmalarının sağlam bilimsel temellere dayanması ve kalıcı genellemelere ulaşabilmeleri, yazın tarihi, yazın kuramı gibi bilim dallarının verilerinden yararlanması ile mümkün olmalıdır. İmgebilim araştırmalarında bir yazarın metnini oluştururken yaratmış olduğu öznel imgeler yani “Alter” ile içinde bulunduğu toplumun yaratmış olduğu sosyal imgeler “Alius” arasında bir ikilem yaşadığını söyleyebiliriz. Osmanlı toplumunda bulunan hamamlar, batılılar için egzotizmi ve doğu dünyasını anımsatan bir imgedir. Bu imgeye Alter yani öznel imge adını vermekteyiz. Ama Osmanlı toplumu için hamamlar, Osmanlı kültüründe yüzyıllardır var olan bir gelenektir ve batı kültüründen değil kendi kültürünün birikimleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu duruma da Alius adı verilmektedir. Her iki imge de gerçekleri yansıtmaktadır fakat Alter batının bakış açısının gerçek olduğunu, Alius ise Osmanlıların bakış açısını yansıtmaktadır.

1.1.4. İmgebilim ve Disiplinlerarası Yaklaşım

Toplumsal kimlik, bu kimliği biçimlendiren, ona değer-norm veren bir kültürel yapıya, çerçeveye ihtiyaç duyar. Bu kültürel yapı kendini diğer kültürlerden, bu kültürü sahiplenen grup ise kendini diğer gruplardan ayırmak için simgesel ve pratik farklılıkları öne çıkaracaktır. Kimlikler siyaseti ile birlikte, “Biz” ve “Ötekiler” farklılaşması sosyal

¹⁵ Kula, s.21.

bilimlerde sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat incelemelerinden yola çıkan bir metodoloji günümüzde, çalışma alanını genişleterek öne çıkmıştır. Genel olarak imgebilim “imagology” veya imge çalışmaları ismiyle tanımlanan bu bilim, toplumların diğer toplumlar hakkında sahip olduğu bilginin, imgenin niteliğini, bu bilginin/algının oluşumu ve güncel kimlikteki etkilerini ele almaktadır. Karşılaştırmalı edebiyattan göstergebilime, sosyolojiden sosyal psikolojiye, tarihten kültür antropolojisine kadar birçok sosyal bilim dalıyla ilişki içinde, kendisine disiplinlerarası bir yol çizmiştir.

İnsan algısının sosyal, tarihsel, psikolojik olarak yarattığı imgelerin metin tabanında incelenme dalı olarak imgebilim özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonraki Avrupa’daki siyasal ortamın da etkilemesiyle, sosyal bilimler alanında ilk örneklerini vermeye başladı. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları başlığında görülen bu çalışmalar çoğunlukla iki ülke edebiyatının belli başlıklar altında incelenmesine dayanmıştır. 1980 sonrasında küreselleşme ve postmodernitenin büyük anlatıları yıkan etkisiyle yoğunluk kazanan görecelilik ve çok kültürlülük kavramları çerçevesinde ötekinin konumlanışına metinler bazında ilginin artması imgebilim çalışmalarını yoğunlaştırdı. Bu nedenle, imgebilimi karşılaştırmalı edebiyatın bir alt dalı olarak görenler hala mevcuttur. Soenen, imgebilimi bağımsız bir bilim dalı olarak değil, etnoloji, karşılaştırmalı edebiyat ve çeviri çalışmaları gibi önemli çalışmaların bir parçası olarak kabul eder.¹⁶

İmgebilim, öteki olarak tanımlan dinsel, etnik ve ulusal gruplara dönük imgeyi ve öteki algısının nasıl oluştuğunu inceler. Diğer araştırmacılar ise imgebilimi sosyolojinin bir alt dalı olarak değil, topluluğun anlaşılması yönünde bir söylem olarak savunur. Diğer gruplara, uluslara dair ulusal karakterizasyonumuz, ampirik gözlem ve birebir gerçeklikten ziyade, içinde yer aldığımız toplulukta mevcut bulunan sözlere, kulaktan dolma bilgilere dayanır.

¹⁶Johan Soenen, “Imagology and Translation”, **Multiculturalism: Identity and Otherness**, ed. Nedret Kuran Burçoğlu İstanbul: Boğaziçi University Press, 1997, ss. 125-138, ’dan aktaran Engin Buz, **Alevi Yazınında Osmanlı İmgesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.126.

Dolayısıyla kaynaklar öznel ve retorik olarak sistematize edilmiştir. Bu bilgilerin öznelliği, retorik ve sistematik doğaları göz ardı edilmemeli, bu bilgiler makul gösterilmeye çalışılmamalı ve süzgeçten geçirilmemelidir. Ancak, analizde bunların hepsi hesaba katılmalıdır. Ulusal temsil, metin ve söylem bağlamında silüetlendirilir. Bu nedenle, imgebilimci, ötekini karakterize eden imgelerle kendi kimliğini tanımlayan imgeler arasındaki dinamiklerle ilgilenir. Ele alınan bu temsiller dış-gerçek dünyanın basit bir yansıması olarak adlandırılmamalıdır. Etnokalıplar söylemsel ve retorik bir çerçevede şekillenir. Yani bunlar, sosyal gerçekliğin değil, literatür ve söylem geleneklerinin temsilleridir. İmgebilim karakterleştirmenin tipolojisiyle onların geçerliliği ve onların retorik dolaşımı ile ilgilenir.¹⁷

Günümüzde disiplinlerarası bir alan olarak kabul gören imgebilim, edebiyattan antropolojiye, etnografyadan tarihe, uluslararası ilişkilerden sosyal psikolojiye kadar birçok alanda çalışmalara konu oluyor. Farklı branşlardaki araştırmacılar öteki olarak adlandırılan kültürün ve toplumların nasıl algılandığı, ayrılık ve farklılıkları, kültürel uyum sağlama, belli bir kültürden uzaklaşma ve yabancılaşma, kendine dair imge konularını incelemektedir. Ulağlı, imgebilimi çalışma alanları bağlamında altı ayrı grup altında toplar; genel imgebilim, uygulamalı imgebilim, karşılaştırmalı imgebilim, sosyo-imgebilim, eş zamanlı imgebilim ve art zamanlı imgebilim.¹⁸ İmgebilim ilk meyvelerini Avrupa’da karşılaştırma edebiyat çalışmalarında vermiştir. Aydınlanma, Rönesans, Reform hareketleri ile yoğun bir süreçten geçen Avrupa literatürü bu incelemelere olanak vermektedir; Aslında, Avrupa’da ulusal karakter konusu uzunca bir süredir ilgi görmüştür.

Avrupa’da ulusal kalıp yargıları oluşturan söylem ve kültürel gelenekler, Avrupa literatüründe son üç yüz yıl ve onun Avrupa merkezci bakışına uzanır. Böylece, Avrupalı ulusların kendileri ve ötekiler hakkındaki imgelerinde ikili bir dağılım vardır. Uzaktaki uluslar ve toplumlara dönük Avrupalı bakış açısı, onları ufaltarak gösterir nitelikte Avrupa merkezlidir. Avrupa içindeki kültürlerarası kalıpyargıların oluşumu ise,

¹⁷ Ulağlı, s. xiv.

¹⁸ Ulağlı, ss.52-54.

daha sertçe, gerçek dünyadaki karışıklığı klişelerle basitleştirmekte, azaltmaktadır. Avrupa-dışı bölgeler, uluslar ve toplumların imajı sadece Avrupalı seyircilerin üzerindeki etkileri üzerinden bahsedilir.

Sonuç olarak, Avrupa'dan uzak, Avrupalı olmayan kültürlerin imgesi, birincil kaynaklarda, kısaca, genel bakış açısını basitleştiren bir temalaştırmayla sunulur. Son dönemdeki zengin kaynak ve sömürgecilik sonrası çalışmalarla modern bilim etnikmerkezci ve Avrupa merkezçiliği aşılmasında rehber olması umut ediliyor.¹⁹ Her milletin ayrı ve karşılıklı farklılıkları olduğuna, farklı özleri olduğuna dair yaklaşımlar, bu ulusal karakterlerin analiz edilmesine dayanmıştır. 15. Yüzyılda yaşayan Julius Caesar Scaliger, Avrupalı kültür ve toplumları gösteren ulusal kategoriler hazırlamıştır.

20. yüzyıl imge konusunun felsefi alandan çıkarak sosyal bilimlerin ele aldığı bir kavram haline dönüşünün dönemidir. Lippman'ın 1922 yılında kalıpyargı hakkındaki çalışmasıyla, ötekine dair algılamada ve davranışta psikolojik etkiler, bilinçaltı kavramı öne çıkmıştır. Kültürel farklılık konusu karşılaştırmalı edebiyatta, özcü yaklaşımlardan ayrılarak, tutum ve algılara odaklanmıştır. Frankfurt Okulu ve Karl Popper Açık Toplum ve Düşmanları kitabında bilim çevresinde kabul gören etnik mit algısının yanlışlığını açığa çıkarmaya çalışmıştır. İkinci dünya savaşına kadar ulusal karakter konusu özcü milliyetçilik sınırları içinde tartışılırken, bu tarihten ulusal karakter konusunda kalıp yargıları oluşturan algı ve tutum gibi kavramlar öne çıkmıştır. Böylece ulusal karakterin dış gerçekliğin temsili olduğu noktasından bir söylem olduğuna işaret edilen döneme girildi. Bunun ilk gerçekleştiği yer ise karşılaştırmalı edebiyattır.²⁰

Yapılması gereken estetik ölçütlere dönüş olarak görülür. ABD'de literatürde, estetik odaklı eleştiriler öne çıkmazken Avrupa'da, özellikle Almanya'da imge çalışmaları ilgi gördü. Bu durum Almanya'nın yakın tarihindeki Yahudi soykırımı ve Savaş suçları gibi kimlik konuları nedeniyle milliyetçiliğin yapı sökümüne

¹⁹ Buz, s.14.

²⁰ William Chew III, "What's in a National Stereotype? An Introduction to Imagology at the Threshold of the 21st Century", **Language and Intercultural Communication**, c. 6, s. 3&4, 2006, ss. 179-187'den aktaran Buz, s.16.

uğratılmasında etkili olmuştur. İmgebilim çalışmalarında başrol oyuncularından biri Aachen Üniversitesi'nden Hugo Dyserinck olmuştur.²¹

Ulusal imgelerin ve kalıpyargıların tartışılmasında metin dışındaki alanlara gerek olmadığını savunan Dyserinck, metin yapısına odaklanmıştır. Karşılaştırmalı edebiyatta çokulusluluğa vurgu yapan araştırmacı, objektif bir ulusal sınıflandırma yerine geçici ulusal öznelliği ele almıştır. Dyserinck, 1966 yılında yayımladığı makalesinde imgebilimi karşılaştırmalı edebiyatın bir alt dalı olmaktan çıkararak, bağımsız bir bilim dalı olarak incelenmesini önerdi. Aachen Programında Şekillenen imgebilim çalışmalarında, ötekinin imgesinin, kendimize dair imgemizden ayıramayacağımız vurgulanmıştır. Yani bu ayrım inceleme açısından anlamlı kılınmakta, imgenin yapısal/temsili karakterine işaret edilmektedir.

İmgebilim, temsil Şekillerini, farklı kimlik mekanizmalarının sosyo-politik fonksiyonları, bilinçli bir Şekilde, onların nesnel bilgi değeri olduğunu reddeder. Karşılaştırmalı edebiyatın bir dalı olarak yola çıkan imgebilim içeriğini edebiyat alanı dışına, diğer metin, medya, kültürel yapılara kısaca kültürel hayaledişe/tahayyüle açtı.

Geniş anlamda metin ve metinler arası alanda inşa edilen bu söylemdeki “auto-images”, “hetero-images” ve “meta-images” kavramları ele alınır. “Bu gerçeği fark etmesek bile, biz hepimiz imgebilimciyiz” diyen Chew, imgenin sosyal bağlamına vurgu yapmaktadır. Chew, insanların ister bireysel isterse gruplar olarak kolektif hafızalardaki hali hazırda mevcut bulunan kalıp yargılar olmadan çalışamayacağını savunur. Geniş bir alanda yer alan kalıp yargılar, kendimizi algılamamız ve ötekini algılamamız yanı sıra, davranışlarımıza da yansır. Nispeten zararsız görünen kötü etnik şakalardan Holacaust gibi etnik temizlik hareketlerine kadar ötekine dönük eylemler görülebilir. Ulusal karakter kavramı burada grupların tarihsel köklerine atıfta bulunarak, biz ve ötekine dair algıyı zamansız ve neredeyse dönüşümsüz bir hale getirmektedir.²²

²¹ Joep Leerssen, **On imagology/image studies**, (<http://cf.hum.uva.nl/images/info/>)’dan aktaran Buz,s.15.

²² Chew, ss. 179-187,’den aktaran Buz s.16.

1.1.5. Türkiye’de İmgebilim Çalışmaları

İmgebilim çalışmalarına olan ilginin son yıllarda Türkiye’de de arttığını görmekteyiz. Türkiye’nin ve Türklerin diğer uluslar tarafından nasıl algılandığı ve ne tür imgelerin öne çıktığını inceleyen çalışmalar daha eski ve çoğunluktadır. Fakat bu çalışmalar ağırlıklı olarak, Avrupa ülkelerinin Türkiye ve Türklere dönük imgelerine odaklanmıştır. Doğu egzotizminin ve Şarkiyatçılığın yer aldığı bu çalışmalar temel inceleme metinleri olarak; Avrupalı gezgin ve seyyahların Türkiye gözlemlerinin yanı sıra, Osmanlı topraklarına gelen diplomatların eserlerini ve notlarını seçmiştir.²³

Türkiye’de karşılaştırmalı edebiyat üzerinden imge ve kalıpyargıların incelenmesine önemli örneklerden birini Herkül Millas’ın “Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik” başlıklı çalışması oluşturmaktadır. Millas, Osmanlı-Türk edebiyatından seçtiği çok sayıda eserle, Yunan edebiyatından seçtiği romanları, iki ulusun birbirleri hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak için ele alır. Yazar, amacını bu fikirlerin doğruluğunu-yanlışlığını ispatlamaktan çok, bu fikirlerin kimlik oluşumundaki rolünü ortaya koymak ve her halkın kendini sorgulamasına yardımcı olması olarak belirtmektedir.²⁴

Arzu Etensel İldem’in “Fransız Gezginlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar” adlı çalışması, Avrupa’da Türklere dair var olan imgenin oluşumuna katkı sağlayan batılı gezginlere odaklanıyor. Gezginlerin gezdikleri yabancı ülkelere dair yarattıkları imgelerin karşılaştırmalı edebiyatın konusu çerçevesinde ele alındığı görülür. Fransız yazınında ilk Türk/Müslüman imgesi Haçlılar sayesinde oluştuğunu söyleyen İldem, 15. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelen batılı gezginlerin “Barbar Türk” imgesini değiştirdiğini, farklı dinlere adil davranan bir Türk-Osmanlı imgesi yarattıklarını

²³ Süleyman Yıldız, “Türk ve Alman Toplumlarında Kültürel İlişkiler, İmgeler ve Medya”, **Milli Folklor**, y. 18, sayı: 72; s. 39. <http://www.yumpu.com/tr/document/view/4517578/turk-ve-alman-toplumlarında-kulturel-ilikiler-imgeler-milli-folklor> (20.08.2012)

²⁴ Herkül Millas, **Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.19.

belirtmektedir. Tekrarlanan sıfatlar ve kalıplarla oluşturulan imge ötekinin iyi veya kötü fark etmez ötekiliğini vurgular.²⁵

Özlem Kumrular'ın yayına hazırlamış olduğu “Dünyada Türk İmgesi” çalışması da Avrupa'daki Türk imgesine odaklanmış ve şu cümleleri kurmuştur: “Akdeniz'in bir ucundan diğerine ulaşan, yolda üzerine eklenen hikâyelerle süslenen, çoğu zaman dönüşümlere uğrayan Türk imgesi 15. ve 16. yüzyılda, Giovanni Ricci'nin Obsessione Turca (Türk Saplantısı) olarak nitelendirdiği kıtasal bir hastalığın tohumlarını da atacaktır.”²⁶

Osmanlı'nın Avrupa'da Viyana kapılarına dayandığı dönemde Türk imajının en olumsuz boyutlara ulaştığını belirten Kumrular, Avrupa'nın bu olumsuz Osmanlı imgesinden bir savunma mekanizması olarak faydalandığını, Osmanlı'nın ise bunu bir fetih yöntemi olarak kullandığı şeklinde açıklamıştır:

Avrupa'nın Türk nefesini her an ensesinde hissettiği Kanuni döneminde Türk imajı kıtada daha bir kemikleşirken, Türkler için kullanılan sıfatlar da daha sertlenmeye başlamış, “köpek”, sadece halk dilinde değil, aynı zamanda diplomatik postalarda da kullanılan bir terim haline gelmiştir. İspanyollar perro, İtalyanlar cane, Almanlar “kahrolası köpekler”, “kan köpeği”, “kana susamış köpek”, “Türk köpeği” diyerek Türk'ün Avrupa'daki yeni adını meşrulaştırıyorlardı.²⁷

Ülkeler arasında iki tür imge olduğunu belirten Sina Akşin, bunlardan birincisini içinde yaşanan döneme göre şekillenen konjonktürel imge, diğerini ise kolektif bellekte biçimlenen öteki ülke hakkında var olan asıl imgedir. Avrupa'daki Türk imgesine değinen Akşin, bu imgenin Atilla ve Hunlar hakkındaki imgelere hayli benzediğini tarihsel metinlerden örnekler vererek açıklıyor. İstanbul'un fethi döneminde İtalyan yazarların “Türk köpekleri” deyiimi kullanması, Türklerin uygarlaşması olasılığının olmaması gibi imgeler, Türklerin akılsız, kötü, kaba güç sahibi, tembel, şehvetli ve şişman imgeleriyle daha da genişlemektedir. Protestanlığın kurucusu Martin Luther,

²⁵ Arzu Etensel İldem, **Fransız Gezinlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2000, ss. 21-23.

²⁶ Özlem Kumrular (Ed.), **Dünyada Türk İmajı**, İstanbul: Kitap Yayınevi, (Türk İmajı), 2005, s.7.

²⁷ Özlem Kumrular, “Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni'nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmajı”, **Dünyada Türk İmajı**, (Ed. Özlem Kumrular), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 111.

Türkler'i "Tanrı'nın Kırbağı", "Şeytanın Hizmetçisi", "Yakıp Yıkıcı", "Kanlı Köpekler ve Şeytanlar" olarak tanımlamıştır.²⁸

1.1.6. Tarih ve İmge

Herkes tarafından kesin ve genel geçer bir tanımla olmamakla beraber tarih, geçmişte yaşamış olan toplumların ilişkilerini yer ve zaman göstererek neden-sonuç ilişkisi içinde açıklamaya çalışan bir bilim olarak değerlendirilebilir. Bu incelemeyi yapabilmemiz için tarih bilimi tam anlamıyla tek başına yeterli olmamaktadır. Etnografya, numizmatik, paleografya gibi çeşitli bilim dallarından faydalanan tarih, imge bilimle olan ilişkisi de oldukça önemlidir. İmgebilimin tarih ile birlikte yapabileceği en önemli çalışma tarihi olguları meydana getiren faktörlerin araştırılması, anlatımındaki bağlantıyı vermek ve tarihsel olguların günümüze yansımalarını değerlendirmektir.

Tarih ve tarih yazarlığı birçok insan tarafından eleştirilen ve sıradan insanların da kolaylıkla çalışabileceği bir alan olarak görülmektedir. Bu eleştiri getiren isimlerden birisi de Samuel Johnson'dur. Johnson, tarihçi olmak için herhangi bir büyük yeteneğe gerek olmayacağını düşük düzeyde bir şiir yazmak için gereken tasarım gücünün olmasının yeterli olacağını iddia etmiştir.18. yüzyılda yapılan bu tanımlama günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olsa da tarih yazımına yönelik eleştiriler devam etmektedir.

Bunların başında tarihin kimi konu edindiği sorundur. Tarih yazımı yüzyıllar boyunca devletler, imparatorluklar ve kahramanların hikâyelerini konu edinmiştir. Bu nedenle de kişiler, ulusların ve devletlerin tarihlerinin önüne geçip öznel ve gerçekdışı bir bakış açısına sahip olunmasına neden olmuştur. İşte bu bakış açısından kurtulmak için tarihi üç temel bölüme ayırabiliriz: Gerçek tarih, sunumsal tarih ve algısal tarih.

Bu üç tarih anlayışının birbirinden oldukça farklı yapıya sahip olduğunu bir örnekle açıklayabiliriz. Hem Avrupa hem de Osmanlı tarihi açısından bir dönüm noktası olan İstanbul'un fethi, gerçek tarih boyutunda Osmanlı tarafına göre devletin sınırlarını

²⁸ Sina Akşin, "Batı'da Türk İmgesi", **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 29, Kış, 2008, s. 245.

genişletmek amacıyla 1453 yılında yaptıkları önemli bir harekâttır. II. Mehmet İstanbul’u işgalini kendince haklı sebeplere dayandırmıştır. Bizans devleti için ise bu haklı sebepler tamamen geçersizdir. Bizans bu fethi barbar olarak tanımladıkları doğulu halkın kurduğu devletin kendi devletlerini sona erdirmesi ve binlerce insanı öldürmesi olarak görmektedir. Burada hangi yaklaşımın gerçek olduğu imgebilimin değıl, tarihin çalışma alanına girmektedir.

İmgebilim diğeri iki tarihsel yaklaşımda devreye girer yani, sunumsal tarih ve algısal tarih: Sunumsal tarih bağlamında olayda taraf olan her iki toplumun olayı nasıl aktardığı, nasıl bir yaklaşımla olayı aktarmaya çalıştığı, eldeki verileri nasıl değerlendirip işlediğı imgebilim kuramına göre incelenmelidir. Olayın tarihsel neden ve sonuçları her ne kadar anlatılsa da bu tarihsel ve bilimsel yaklaşım, duygusallığın gölgesinde kalır. Sunumsal tarih boyutunda olayın gerçekliğı ve ya yanlışlığından daha çok olayın aktarılışı ve üçüncü bireyler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulur.

Üçüncü tarih yaklaşımı olan algısal tarih boyutunda ise üçüncü kişilerin gerek Osmanlı gerekse Bizanslı halkı tarafından sunulan olaya göstermiş oldukları duygusal tepkiler imgebilimin inceleme alanına girmektedir. Bazı toplumların Osmanlıyı bazılarının da Bizans’ı haklı olarak değerlendirilmesinin ardındaki nedenlerin analizi imge bilimsel bir incelemedir. Bu tür bir çalışma toplumların birbirleri hakkındaki değer yargılarını, ötekileştirme süreç ve stratejilerini vermesi açısından oldukça önemlidir. İşte imgebilim bu üç farklı tarih boyutunu nedenleri ve sonuçları ile incelerken, Avrupa toplumlarının neden Türklerin değıl de Bizanslıların savını kabul ettiğine de yanıt aramaktadır.²⁹

Tarihi olayların oluşumunu kolektif bilinç ve toplumsal olaylar meydana getiriyor ise imgebilim tarihsel olayların oluşum nedenlerini, insanlar tarafından nasıl algılandığını ve önemli liderlerin halk tarafından nasıl benimsendiğı konuları üzerinde de durur. Yani imgeler topluluk içerisinde önceden var olan duygu ve inançlara göre

²⁹ Ulağı, ss.187-190.

oluşmaktadır. Tarihsel olay ve karakterlerde bu nedenle edebiyatta var olan yaratılan kişi ve olaylardır.³⁰

İmgebilimin tarihle bir diğer bağlantısı ise tarihi kahramanların toplum tarafından nasıl değerlendirildiği, neden kahraman olarak atfedildiği konusudur. Bir toplum için değerli bir konuma sahip olan bir kahraman üzerinde yapılacak olan karşılaştırmalı imgebilimsel bir araştırma toplumların tarihsel olaylar karşısındaki farklı tutumlarını da ortaya koymamıza yardımcı olacaktır.

Tarihi olayların sonraki kuşaklara aktarılması yani tarih yazıcılığı da kendi içinde birtakım sorunlar içermektedir. Tarihi olayların nedenleri, oluşumları ve bu olayların sonuçları tarihe konu olan toplumlar tarafından farklı bir bakış açısı ile algılanıp sunulabilir. Bu durumda ulusal değerlerin ve Fransız Devrimi ile zirveye ulaşan milliyetçilik akımının oldukça fazla etkisi bulunmaktadır. Herhangi bir savaşı bir toplum kendince haklı nedenlere dayandırırken öteki toplum ise bu savaşın yapılmasının anlamsız olduğunu ifade edebilir.

Tarihsel olayların bu şekilde uluslar arası farklı algılanışı ve farklı bir bakış açısıyla sunulması da imgebilimsel bir yaklaşımla ele alınabilir. Bu durumda mevcut tarihsel gerçeklik sıradan bir dolaysızlık ilişkisi içinde kavranamaz. Fakat onun metinsel temsili ve yorumlanması aracılığıyla yaklaşabilir, onun var olması her zaman okumuş olan bireyin çelişkisidir. Bu durumda da tarihi bir olayın gerçekliğinden ziyade daha çok, onun algılanması ve sunulması önem kazanmaktadır.

Genel olarak baktığımızda ise tarih bilimi multidisipliner yani disiplinler arası ve epistemolojik bir yapıda gelişemediğinden olaylara ve kişilere karşı tutumu ile bir taraflılık sınırı içinde yer alır. İmgebilimin tarih araştırmaları alanında yapabileceği en önemli katkı, hem multidisipliner hem de epistemolojik yaklaşım olanağı sunmasıdır. Tarih bilimi imgebilim sayesinde gerçeklik, algı ve sunum ilişkisine yeni bir bakış açısı sağlayabilir.³¹

³⁰ Herkül Milas, **Türk Romanı ve “Öteki” Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000, s.8.

³¹ Ulağı, ss.191-194.

1.1.7. İmge Merkezli Çözümleme

İmge merkezli çözümleme herhangi bir imgenin oluşmasına dayalı bir araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırılacak olan imgenin tarih, düşünce tarihi, sosyoloji gibi farklı alanlardaki incelemesi yapılarak, imge ve toplum arasındaki ilişki ele alınacaktır. İmgeyi toplumsal belleğin bir dışa vurum şekli olarak değerlendirmemiz gerekirse imge toplumsal ve kültürel olayların sanata ve düşünce sistemlerine yansımış şekli olarak değerlendirebiliriz. İmge merkezli çözümleme yapılan bir çalışmada birey dört farklı imgeyi incelemek durumundadır: Siyasal İmgeler, Sosyal İmgeler, Edebi İmgeler, Etno-Psikolojik İmgeler.

1.1.7.1. Siyasal İmgeler

Toplumlar birbirlerini kimliklendirme ve algılama aşamasında, siyasal ve tarihsel olguların etkisinde oldukça fazla kalmaktadırlar. Bu etki karşısındakini öteki olarak gördüğü diğer bir kültürü ve ulusu tanımlarken bir ötekililik, ideolojisinin oluşmasına neden olmaktadır. Milli bir bilinç ve ideoloji ile oluşturulan bu imgelere siyasal imgeler adı verilmektedir. Araştırmacı ilk olarak inceleyeceği alanla ilgili olarak imgeye ait olan siyasi tarihi okuyup imgeleştirilen konunun ya da olgunun siyasi tarih içindeki yeri bulunmalıdır. Örneğin Türk imgesi çalışacak olan bir imgebilimci imgeyi üreten kültür (ana kültür) ile imgesi üretilen kültür (erek kültür) yani Türk kültürü arasında yaşanan siyasi olaylar ile imgenin temellendiği noktaları tespit etmelidir.

1.1.7.2.Sosyal İmgeler

Kültürel değerlerin oluşturulduğu sosyal imgeleri incelerken ana kültür ile erek kültür arasındaki kültürel ve sosyal ilişkiler ele alınmalıdır. Bu ilişkiler ele alınırken toplumların sosyal yaşantılarını yansıtan imgelerin oluşumları geçmişten günümüze

uzanan kronolojik bir bakış acısıyla ele alınmalıdır. Bu tarz bir araştırmanın sağlayacağı en olumlu katkı araştırmacının toplumu yakından tanınmasıdır.

1.1.7.3. Edebi İmgeler

Edebi imgeler edebi bir niteliğe sahip olan eserlerde yapılan imgesel çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu incelemelerde imgenin hangi sıklıkla kullanıldığı, neden ve nasıl ele alındığı gibi sorulara yanıt aramalıdır. Araştırmada yazarın bu imgeleri kullanma nedenleri ve toplumla olan bağı da incelenmelidir.

1.1.7.4. Etno-Psikolojik İmgeler

Ortak bir geçmişe sahip olan toplumların yaratmış olduğu kolektif bellek tarafından üretilen ve toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilen etno-psikolojik imgeler, toplumların ortak düşünce nedenlerini ve şekillerini, toplumun öteki hakkında var olan önyargıların etkisini belirlemeyi sağlar. Bu aşamada incelemeyi yapan kişi sosyal-psikoloji kuramına göre araştırılan ülkede imgesi olan toplum ile ilgili üretilen bütün stereotiplerin bir incelemesini yaparak, toplumda bu tür bir algının nedenlerini incelemelidir.³²

1.2. ORYANTALİZM

Orientalist - Oriens: Güneşin doğuşu kelimesinden türeyen oryantalizm kavramı ilk defa 1779 yılında İngiltere’de Edward Pocock tarafından kaleme alınmış olan bir makalede karşımıza çıkmaktadır. Terim Fransızcada 1799’da Magasine Encyclopédique’de “Orientaliste” şeklinde yer almıştır. 1838 yılında ise Fransa’da Dictionnaire de l’Académie Française’nin bir maddesi olmuştur.³³

³² Ulağı, ss.64-68.

³³Yücel Bulut, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004, ss.4-5.

Özellikle 19. Yüzyılın sonlarına doğru bir yanıla doğunun batı tarafından incelenmesi anlamına gelirken diğer yandan da batının kendi bilincine ulaşmasının en önemli aracı olarak görülmektedir. Doğu yoksa batı da yoktur ve doğu batının en değerli ötekisidir. Oryantalizm genel anlamıyla Avrupa'nın somut ihtiyaçlarının ve bilinçli uğraşlarının değerli bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Şarkiyatçılık olarak da adlandırılabileceğimiz bu kavram kendini batı denilen bir siyasi-kültürel oluşuma ait hisseden birinin doğu olarak tanımladığı bir oluşumun öğeleri hakkında konuşmasıdır. Mahmut Mutman'a göre oryantalizm yani şarkiyatçılık: "Hâkim kültürde Şark ya da doğu hakkında gösterilen insani ilgiye verilen addır."³⁵ Oryantalizmin temeli "biz-onlar" ikililiğine dayanmaktadır.³⁶

Oryantalizm merkezi ve çevresel, batılı ve doğulu özneleri birbiriyle ilişki içinde kuran ideolojik bir süreçtir.³⁷ Oryantalizm kavramı herkes tarafından farklı bir bakış açısı ve tanımla ele alınmaktadır. Önemli Oryantalistlerden biri olan Bernard Lewis'e göre ise oryantalizmin iki farklı anlamı vardır. Bunlardan ilki; Orta Doğu'yu, Kuzey Afrika'yı ziyaret etmiş ve gördüklerini genellikle romantik ve abartılı bir tarzda resmetmiş, batı Avrupalı ressamların oluşturduğu bir resim ekolüdür. İkinci ve daha çok kabul gören anlamı ise ilkinden bağımsız olarak akademik uğraşın bir alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram özellikle Rönesans'tan itibaren Batı Avrupa'da akademik çalışmalardaki büyük patlama ile başlar.³⁸

Oryantalizme egemen olan en temel düşünce anlayışı, günümüz sosyal bilimlerde tartışılmakta olan azgelişmişlik, bağımlılık ve modernlik gibi pek çok kuramda da

³⁴ Bulut, s.vii.

³⁵ Mahmut Mutman, "Şarkiyatçılık/Oryantalizm", **Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.189.

³⁶ Oliver Kont, Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine, "Oryantalizm-I", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 20, Ankara, 2002, s.121.

³⁷ Nilgün Tural, "Edward Said'in Oryantalizmi Nasıl Okunuyor?", Oryantalizm-II, Yıl:5,s.20, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Ankara, 2002, s.131. Ayrıca Bkz. F. Keyman, M. Mutman, Meyda Yeğenoğlu "Giriş: Dünya Nasıl Dünya oldu?", **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark içinde**, İletişim Yayınları., İstanbul, 1996.

³⁸ Bulut, s.6.

varlığını devam ettirmektedir. Oryantalizm, aynı zamanda modernitenin küresel hegemonyasının söylemsel oluşumunu kuran tarih anlayışıdır.³⁹

Oryantalizmin en belirgin özelliği, Doğu'yu temsil etmeyi kendisine hak gören batılı insanın tarihsel, siyasal ve kültürel koşullandırmanın ürünü olan ön deneyimlerini, öz bakış açısını sorgulamaksızın genel geçer kabul etmesidir.⁴⁰

Oryantalizmin ortaya çıktığı ilk dönemlerde oryantalizmin İslamiyet karşısındaki tutumunda iki tane önemli amaç bulunmaktadır. Bunlardan ilki, İslamiyet'e halk efsanelerinden ve hurafelerden oluşan kalın bir sis tabakasının arkasından bakan, öznel ve taraflı bir mücadele yolu izleyen tutumdur. İkinci amaç ise; bilimsel objektifliğe yakın ve İslam dinini, tabiat, tıp ve felsefe bilimlerinin beşiği olarak gören eğilimdir.⁴¹

Avrupa'nın düşünce tarihi, kendi karşıtını üreten süreçlerin tarihidir.⁴² Bu tarih anlayışında da yazınbilimin oryantalizmi ve Türk imgesini araştıran ve yorumlayan alt alanı genellikle imgebilimdir. Günlük dilde sıkça kullanılan "imaj" yerine "imge" sözcüğünün tercih edildiği imgebilim karşılaştırmalı yazınbilimin de önemli öğelerinden biridir ve oryantalist araştırmalarda da sıkça kullanılmaktadır.⁴³

Oryantalizm ile ilgili Türk Diyanet Vakfı'nın hazırladığı İslam ansiklopedisindeki "Oryantalizm" maddesine baktığımızda ise Batı'da ortaya çıkan ve daha sonra bizde sunulan bu bilgi alanına gösterilen geleneksel mesafeli tutumun devam ettiğini görüyoruz.⁴⁴ Aynı şekilde oryantalizm kelimesinin olumsuz çağrışımlara sahip olması Batılı oryantalistleri de etkilemiş, oryantalizm adıyla anılan ve geleneksel hale gelen uluslararası kongrenin isminde değişikliğe gidilmiştir.⁴⁵

³⁹ Hasan Bülent Kahraman-E. Fuat Keyman, "Kemalizm, Oryantalizm ve Modernizm", "Doğu ne? Batı ne?", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ankara,1998,s.76

⁴⁰ Onur Bilge Kula, **Batı Edebiyatında Oryantalizm-I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011,(Oryantalizm) s,xxxix.

⁴¹ Suat Yıldırım, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi, İstanbul, 2003, ss.23-24.

⁴² Hilmi Yavuz, "Batılılaşma Değil, Oryantalistleşme", Doğu ne? Batı ne?, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ankara,1998,s.114.

⁴³ Kula, Oryantalizm, s,xxxv.

⁴⁴ Yücel Bulut, "Oryantalizm", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:33, İstanbul, 2007, ss.428-47.

⁴⁵ Ali Şükrü Çoruk, "Oryantalizm Üzerine Notlar", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 2, İstanbul, Aralık 2007, s.196.

1.2.1. Edward Said ve Oryantalizm

Edward Said'in 1978 yılında kaleme aldığı "Oryantalizm" adlı eseri sosyal bilimlerde etkisi bugün de devam eden tartışmalara yol açmıştır. Said, Batı'da yapılan şarkiyat çalışmalarının masum bir bilgiden ziyade Batı'nın Doğu üzerindeki hegemonya arzularına hizmet ettiği düşüncesindedir. Edward Said kaleme almış olduğu bu eserlerinde tarihsel olarak mekânsal ve alansal bir iç içelik ve karşılıklı etkileşim halinde yaşayan toplumlar, kültürler ve medeniyetler arası ilişkilerin sömürgeci uygulamalar sonunda doğu-batı ekseninde hareket eden bir dünya anlayışı temelinde yeniden kurulma tarihini bize anlatmaktadır.⁴⁶

Said eserinin giriş bölümünde doğunun, Avrupa'nın "keyfi bulgusu ve oluşturucusu" olduğunu, Avrupalılar için antik dönemden beri "romantiğin yeri", "egzotik varlığın mekânı", "sahiplenici ve uygar batının gizemli ve tehlikeli karşıtı" anlamı taşıdığını belirtmektedir. Doğu, Said'e göre "Avrupa'nın karşıt imgesi, idesi ve kişiliğidir." Doğu salt hayali değil, "Avrupa'nın maddi uygarlığının ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır." Oryantalizm ise, dünyanın bu parçasını "kültürel ve ideolojik olarak ifade eder ve destekleyici kurumlar, sözcükler, bilim, imge dünyası, doktrinler ve sömürgeci yönetimler yardımıyla temsil eder."⁴⁷

Said'e göre oryantalizm çalışmaları asla tarafsız bir bilim olmamış, eşit olmayan ilişkiler öncülüyle ve toprakların nasıl işgal edilip yönetilebileceğini belirleme güdüsüyle hareket etmiştir.⁴⁸ Edward Said oryantalizmi batı sömürgeciliğinin suç ortağı olarak kabul etmekteydi. Said, oryantalizmin İngiltere ve Fransa ile doğu arasındaki özel yakınlıktan kaynaklandığını düşünmektedir.⁴⁹

⁴⁶ Kahraman-Keyman, s.75

⁴⁷ Onur Bilge Kula, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010,(Türk İmgesi), s.2.

⁴⁸ Shelley Walla, **Edward Said ve Tarih Yazımı**, Çeviren: Gürol Koca, Everest Yayınları. İstanbul, 2004, s.47.

⁴⁹ Bernard Lewis, **İslam and the West**, Oxford University Press, 1993'den aktaran Aytaç Yıldız (Ed.), **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Ankara, 2007, s.229.

Said'e göre batı bilgi-iktidar ilişkisinden hareketle, kendini tanımlamak, sömürgeci niyetlerini haklı göstermek ve bu amacını gerçekleştirmek adına hayalî bir doğu üretmiştir. Bu durumda batının doğu hakkındaki bilgisi oryantalizmden bağımsız bir şekilde düşünülememektedir.⁵⁰ Said tarafından etki alanı geniş kültürel ve siyasal bir olgu olarak açıklanan oryantalizm saf ve masum bir bilgi disiplini değildir ve bu yönüyle de ayrıca sorgulanması gerekir.⁵¹

Said'in temel amacı batı dünyasının şarka nasıl baktığını, onu nasıl algıladığını ve yorumlayıp yeniden dolaşıma soktuğunu ele almaktadır. Yüzyıllar öncesine dayanan doğu-batı ayrımı Said için sadece coğrafi bir farklılığın çok ötesine geçmiş, batı kültürünün ürünleri vasıtasıyla imgesel bir farklılığa dönüşmüştür. Doğu, batı için farklı bir mekân, medeniyet ya da kültür değil, farklı bir nesne olagelmıştır.⁵²

Said eserinde ideoloji-bilim ayrımından çok önce olup biten ve basitçe ne bilimsel ne de ideolojik olmayan garip bir başlangıçtan hareket etmektedir. Said'in bu başlangıcı heterojen bir başlangıçtır, bir farka ve ayrıma dayanmaktadır.⁵³ Said oryantalizmde Oryantalist bilgi ve söylem aygıtını sömürgeci siyasal ve ekonomik aygıt ile ilişkilendirdi. Yazar bu yaklaşımıyla, Oryantalizmi sömürgeci kuramsal ve maddi bağlam içine oturtmakla kalmaz, aynı zamanda bir bilgi ve hakikat üretimi ve özne kuruluşu olduğunu göstermiş olur.⁵⁴

Genel anlamıyla baktığımızda ise Edward Said'in oryantalizm tanımını aşağıdaki gibidir: “Doğu ve Batı arasında yapılan epistemolojik ve ontolojik bir ayrım.”⁵⁵ Farklılıkların tarih içinde dondurulmasını, batı dışı kültürler olarak kodlanan ilişkilerin “geleneksel toplum” kategorisi içine hapsedilmesini ve “öteki” olanı denetlemesi ve modern olana dönüştürmesi gereken bir “kültürel nesne” olarak kurulmasını temsil eden

⁵⁰ Taşkın Takış, “Oryantalizm Üstüne Tezler”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:20, Ankara,2002, s.9.

⁵¹ Edward Said, **Oryantalizm, Batı'nın Şark Anlayışları**, IV. Baskı, Çeviren. Berna Ünler, Metis Yayınları, İstanbul,2004,s. 22.

⁵² B. Babür Turna, “Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said'in “Şarkiyatçılık”ı Üzerine Notlar”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, s.20, Ankara, 2002, s.220.

⁵³ Mahmut Mutman, “Şarkiyatçılık: Kuramsal Bir Not”, Oryantalizm-II, Yıl:5,s.20, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Ankara, 2002,(Şarkiyatçılık), s.109.

⁵⁴ Tural, s.122.

⁵⁵ Mutman, Şarkiyatçılık, s.110.

ve bu nedenle batı modernitesinin dünya üzerindeki kültürel liderliğini ve hegemonyasını meşrulaştırmayı amaçlayan bu tarih anlayışına oryantalizm adı verilmektedir.

Oryantalizm, jeopolitik bir duyarlılığın estetik, akademik, ekonomik, tarihsel, sosyolojik ve filolojik metinlere dağıtılmasıdır. Sadece temel coğrafi ayrımın üstünde düşünmek değil, akademik buluşlar, psikolojik çözümlemeler aracılığıyla gerek yarattığı gerekse sürdürdüğü tam bir çıkarlar dizisi üstünde de durmaktadır.⁵⁶

Said, kendisinden önce kullanılan bir kavramı alıp iktidarın temsil şekline, doğu ile batı arasındaki ontolojik ve epistemolojik karşıtlığa dayanan bir düşünme biçimini sorunlaştıran bir kavrama dönüştürmekle kalmamış akademik oryantalizmin ya da Batılı bilgi birikiminin Doğu'ya egemen olma süreçlerinde yol gösterici, doğrulayıcı ve hatta belirleyici bir işlev kazandığını göstermiştir.⁵⁷

Edward Said'e göre oryantalizm üç farklı şekilde ayrıştırılabilir. Bunlardan ilki 18. Yüzyılın sonlarına doğru akademik bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Oryantalizm disiplini kendinden önceki dönemlere nazaran kapsamı, yöntemi ve faaliyet alanı genişlemiştir. Said bu oryantalizm türüne “açık Oryantalizm” (manifest orientalism) adını vermiştir. İkinci tür ise bir düşünce şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu ile batı arasında yapılan varlıkbilimsel ve epistemolojik ayrımlara dayanır. Bu grupta sadece oryantalistler değil doğu hakkında çalışan tüm bireyler yer alabilir. Hammer ve Zinkeisen'i de bu gruptaki oryantalistler arasında göstermek mümkündür. Bu tür oryantalistlere ise “gizil (latent) oryantalistler” denilmektedir. Üçüncü olarak ise oryantalizm, doğuyla ilgilenme, içli dışlı olma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Said ise bu durumu “modern oryantalizm” olarak atfetmektedir. modern oryantalizm yeniden yapılandırma, doğuyu ve doğuluları çeşitli pratikler ve

⁵⁶ Hasan Bülent Kahraman, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Ankara, 2002, s.162.

⁵⁷ Ali Utku, “Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/ Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri”, Oryantalizm-II, Yıl:5,Sayı:20, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Ankara, 2002, ss.219-220.

kuramlarla temsil etme şeklidir. Bu yüzden oryantalizm iç tutarlılığı olan ve süreklilik arz eden bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸

Genel olarak baktığımızda postmodernist eleştirmenlerin aksine Said metninin, üretimin maddiliğini olduğu kadar metnin biçimi ve içeriğiyle doğrudan ilişkili olan ideolojik koşulları belirleyen kökenleri olduğuna inanmaktadır.⁵⁹

1.2.2. Oryantalizmin Tartışılması Ve Eleştiriler

Said yazmış olduğu eseriyle tüm dünyayı etkisi altına alırken bir takım eksiklikleri de gözden kaçmamaktadır. Bu eksikliklerin ve eleştirilerin başında ise Said'in araştırmasına Immanuel Kant ve Hegel gibi iki önemli filozofu dahil etmemesi gelmektedir. Felsefi idealizmin kuramcısı bu iki değerli filozofu eserine katmayan Said "Oryantalizm" adlı eserini felsefi alt yapıdan da yoksun bırakmaktadır. Said Oryantalizmin güçlenmesinde Alman felsefesinin ürünü olan romantizm akımını işaret etmiştir.⁶⁰

Edward Said'in Batı'daki Şarkiyat çalışmalarını yukarıda çizdiğimiz çerçevede Batı'nın Doğu üzerindeki hegemonyasına hizmet etmekle suçlaması derin tartışmalara sebep olmuştur. Bu tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Gerçi Batı'da gerçekleştirilen Şarkiyat çalışmalarına ve Doğu ile ilgili yazılan eserlere Doğulu fikir adamları ve aydınların eskiden beri mesafeli yaklaştıklarını ve eleştirel baktıklarını biliyoruz.

Edward Said'in Oryantalist düşüncesine yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de Said'in yaşadığı kimlik sorununa yöneliktir. Filistin ve Mısır'da gördüğü doğu tarzı eğitim ile ABD'de gördüğü batı tarzı bir eğitim yazarda ciddi bir ikilem yaratmaktadır.⁶¹

⁵⁸ Aslı Çırakman, "Oryantalizmin Varsayımsa Temelleri: Fikri Sabit İncelem ve Düşünce Tarihi", Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 20, Ankara, Ağustos-Ekim 2002, ss. 191-192.

⁵⁹ Walia, s.85.

⁶⁰ Kula, Alman Kültürü, s.5.

⁶¹ Ali Kemal Yıldırım, "Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış", Oryantalizm-II, Yıl:5, Sayı: 20, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Ankara, 2002, s.144.

Said Fransız oryantalizmini tüm yönleriyle inceleyip eleştirmiş fakat İngiltere ve Almanya'daki doğu araştırmaları konusunda oldukça zayıf kalmıştır.⁶²

Said'in üzerinde durmadığı konulardan biri doğu despotizmidir. Batılı ve batıcı düşünce geleneğinin simge adı haline gelen doğu despotizmi kavramı, her hümanistin bilmemesi mümkün olmayan bir fikir kümelenmesidir.⁶³

Said'in oryantalizm anlayışının en büyük eleştirmenlerinden birisi de şüphesiz Bernard Lewis'tir. Lewis, bu eleştirisini 1982 yılında yayınlamış olduğu "The Question of Orientalism" adlı makalesinde sergilemiş ve Said'i ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁶⁴

Bernard Lewis, Şarkiyatçılığın ve Said'in daha sonraki yayınlarının baş hedeflerinden biriydi. Said, Lewis'ten sonraki popüler makalelerini hedef alarak onun önemli ilk yapıtlarını göz ardı etmiştir. Lewis'in ilk yapıtlarında Fransızların Mısır seferine Arap dünyası tarihinde can alıcı öneme sahip bir evre ve Batı'nın zaferinin habercisi olarak büyük önem vermektedir.⁶⁵ Oryantalizmin bilimsel nesnellik içermeyen bir alan olduğu vurgusu, Said'in söyleminin sıradan bir özelliği değil; aksine oldukça önemli bir unsurdur.⁶⁶

Edward Said'in fikir hayatımızda büyük oranda kabul gören oryantalizm düşüncesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yer yer eleştirilere de konu olmaktadır. Türkiye'de Edward Said'i eleştirenlerin başında Şerif Mardin gelmektedir. Şerif Mardin "Batı'nın doğu hakkındaki düşünce ve telakkilerinin konjonktürel olduğunu, tarihin bütün dönemleri kapsamadığını" belirterek bu konuda Said'in seçtiği eserler doğrultusunda genellemelere gittiğini öne sürer ve bu tavrından dolayı Edward Said'i eleştirir.⁶⁷

⁶² Kemal Yıldırım, s.150.

⁶³ Mardin, s.118

⁶⁴ Ahmet Ulvi Türkbağ, "Şark'a Dair: Miladın 24. Yılında Şarkiyatçılık", Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, s.20, Ankara, 2002,s.211.

⁶⁵ Robert Irwin, **Oryantalistler ve Düşmanları**, Çeviren: Bahar Tırnakcı, Y.K.Y., İstanbul, 2008, s.264.

⁶⁶ Tural, s.124.

⁶⁷ Şerif Mardin, "Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği", Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 20, Ankara, 2002,s.215.

Batı'daki doğu düşüncesinin gelişimini ve değişimini Osmanlı örneğinden hareketle ele alan Aslı Çırakman ise özellikle 16 ve 17. yüzyıllarda bazı Batılı seyyahların Osmanlı hakkında olumlu düşünceler beslediğini, 18. Yüzyıldan sonra ise olumsuz düşüncelerin arttığını öne sürer. Said'i bu noktada genelleme yapmakla ve bütünü görmemekle eleştiren Çırakman'a göre sırf bu nedenle "Oryantalizm'i tarih aşırı, sürekli ve tutarlı bir söylem olarak kavramsallaştırmak" mümkün değildir.⁶⁸

1.2.3. Oryantalizm Çalışmaları

Oryantalizmin bir disiplin haline gelip kurumsallaşması 19. Yüzyılda gerçekleşmiş olsa da kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. Oryantalist çalışmaların ortaya çıkışını bazı batılı araştırmacılar 1311 yılında toplanmış olan Viyana Konsili olarak göstermektedir. Avusturya'da toplanan konsilde Arapçanın bazı Avrupa okullarında okutulmasına izin verilmiş ve Sorbonne, Bologna, Oxford, Salamanca gibi önemli üniversitelerde Arap dili ve edebiyatı bölümleri açılmıştır. Diğer araştırmacılar ise oryantalist çalışmaların başlangıcını XI. Yüzyılın başlarına kadar götürmektedir. Buna kanıt olarak da 1143 yılında Kur'an-ı Kerim'in ilk Latince tercümesinin tamamlanmasını göstermektedirler. İşte bu uzun sürecin incelenmesi ise doğu ve batı kültürlerinin zenginliğinin ve değerinin görülmesi bakımından da oldukça önemlidir.⁶⁹

Oryantalist çalışmalar tarihine bakıldığında, doğulu devletler ve halklar ile ilgili girilen ilişki biçimine bağlı olarak, Avrupa devletlerinin ve ABD'nin oryantalist yaklaşımlarında belli farklılıklar görülmektedir. Ancak tüm farklılıklara rağmen, var olan bu geleneklerin tümünü tek bir çatı altında birleştirebilmemize izin verecek, oryantalizmin mutlak bir çizgisi vardır.⁷⁰

⁶⁸Çırakman, s. 190.

⁶⁹Yıldırım, s.20.

⁷⁰Bulut, s. IX.

Aynı mesafeli tutum oryantalizmin kurumsallaştığı ve akademik bir disiplin haline geldiği 19. yüzyıldan sonra da devam etmiştir. Bu kapsamda Avrupa’da çıkan İslam ve Türkiye aleyhindeki yayınlar için Namık Kemal’in yazdığı “Avrupa Şarkı Bilmez”⁷¹ makalesi ve Fransız düşünür Ernest Renan’ın “İslam ve Bilim” başlıklı konferans metninde savunduğu “İslamiyet terakkiye mânidir” şeklindeki düşüncesini reddetmek için 1884 yılında kaleme aldığı “Renan Müdafaaanamesi” örnek gösterilebilir.

Batıda oluşturulan doğu bilgisinin yani oryantalizmin sömürgecilikle bağlantısına temas eden ilk düşünür Edward Said değildir. Türkiye’deki düşünce yaşamına bakıldığında daha 1940 yılında yani Said’den 48 yıl önce Adnan Adıvar tarafından farklı bir zeminde seslendirildiğini görüyoruz. Adnan Adıvar yayın komisyonu başkanı olduğu İslam Ansiklopedisi’nin⁷² Türkçe baskısının birinci cildine yazdığı mukaddimede Batı’da İslam ve Doğu etrafında yapılmış çalışmaları takdirle karşılamakla beraber “Son asırlarda teessüs eden müstemlekecilik”⁷³ hareketinin oryantalizmin terakkisinde dahi olduğunu kabul etmek zarurîdir” diyerek bu tarz çalışmaların ilerlemesinde ve akademik bir disiplin hâlini almasında Batı’nın sömürge siyasetinin etkisine vurgu yapar.

Edward Said’in düşünceleri çerçevesinde teorik olarak tartışan diğer akademisyen ve araştırmacılar arasında Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Aslı Çırakman, Necdet Subaşı, Nilgün Tural, Ali Kemal Yıldırım, Babür Turna akla gelen ilk isimlerdir.⁷⁴

1.2.4. Oksidentalizm

Oksidentalizm, Avrupa, ABD ve Avustralya’yı içeren batı dünyasına ilişkin bir terimdir. Oksidentalizm kavramı ilk defa “Ian Bruma and Avishai Margalit’in Occidentalism: the West in the Eyes of its Enemies” adlı kitaplarıyla popülerlik

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. İbret, sayı: 7, 22 Haziran 1872.

⁷² Adnan Adıvar, “Mukaddime”, **İslam Ansiklopedisi**, CiltÇ1, MEB, İstanbul, 1940, ss. I-XXI.

⁷³ Müstemlekecilik: Doğu Bilimi, Oryantalizm.

⁷⁴ Çoruk, ss.198-200

kazanmıştır. Terim doğuculuğun tersine çevrilmiş halidir ve doğunun batı ile ilişkili klişe görüşlerini ifade etmektedir.

Oksidentalizm, batının batılılar tarafından yorumlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Oksidentalizmin en önemli farkı saha araştırmalarına rutin şekilde karışmamalarıdır. Oksidentalizmin disiplin içindeki önemli bir kaynağı, antropolojik eğitime, düşünceye ve tartışmaya biçim vermeye devam eden klasik metinlerdir. Bu metinleri okumuş olan antropologlar gerçekten söylenmekte olanın ne olduğu, hangi parçaların önemli olduğu ve hangilerinin en iyi gözden geçirildiği konusunda bir beklenti ve varsayım çerçevesi aracılığıyla bunları yaparlar.

Oksidentalizmi batının kötü bir güç olduğu anlayışıyla ilişkilendiren kimi yazarlar oksidentalizmin kökeninin Avrupa olduğunu ileri sürer. Avrupa'daki aydınlanma akımının muhalefeti olarak ortaya çıkan Alman idealizmi gibi akımlarda da bir ölçüde görülebilen ve batıda gelişen rasyonalizm, bireysellik ve makineleşmeyi eleştiren karşı-aydınlanmacı ve daha sonra modernlik karşıtı görüş ve akımların oksidentalist söylemin köklerini oluşturduğu belirtilmektedir.⁷⁵

Doğu ve orta doğu halklarında ise batı, sömürgecilik döneminde topraklarını istila edip kaynaklarını sömüren, kendilerini efendi, ele geçirdikleri topraklar üzerindeki halkı ise köle, hizmetli kılan emredici ve kötü bir güç olarak görülmüştür. Önceleri savaş gücü ile öne çıkan batı daha sonra sömürdükleri topraklardaki toplumsal, ekonomik ve eğitsel düzenlemeleriyle yerli kültürlerin yozlaşmasına ve giderek unutulmasına yol açmıştır.

Oksidentalizm, Türkiye'deki fikir hayatında da oryantalizm tartışmaları çerçevesinde yeni yeni ele alınmaya başlanan konulardan biridir. Batı dışı toplumların oryantalizmin aksine kendi Batı'sını oluşturma ve modernliği Batı'nın tekelinden kurtarıp kendi modernliğini tesis etme gayreti olarak düşünülebilecek bu kavramın henüz bir netliğe ulaşmadığını, tartışma aşamasında olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁵ James G. Carrier, "Occidentalism: The World Turned Upside-down" **American Ethnologist**, Cilt.19, No:2, 1992, ss.195-212'den aktaran **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Çeviren: Birgül Koçak, Ankara, 2007, ss.473-474.

Bu alanda Türkiye’de düşüncelerini ortaya koyan akademisyenler ve yazarlar arasında Âlim Arlı, Meltem Ahıska ve Oğuz Adanır akla ilk gelen isimlerdir. Âlim Arlı’nın Oryantalizm Oksidantalizm ve Şerif Mardin⁷⁶ adlı çalışması oryantalizm ile beraber oksidantalizmin kavramsal çerçevesinin oluşturulmaya çalışıldığı bir eser olarak göze çarpmaktadır.⁷⁷

⁷⁶ Âlim Arlı, **Oryantalizm Oksidantalizm ve Şerif Mardin**, Küre Yayınları. 2.baskı, İstanbul, 2009, s.82.

⁷⁷ Martin Jacques (2004-09-04). "Review: Occidentalism by Ian Buruma and Avishai Margalit Books". **The Guardian**. Retrieved 2013-01-29., ve "Occidentalism by Ian Buruma and Avishai Margalit The New York Review of Books". Nybooks.com. 2002-01-17. Retrieved 2013-01-29.’dan aktaran <http://en.wikipedia.org/wiki/Occidentalism> (03.09.2013)

İKİNCİ BÖLÜM

JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL VE JOHANN WILHELM ZİNKEISEN

2.1. JOSEPH FREIHERR VON HAMMER-PURGSTALL (1774 - 1856)

2.1.1. Hayatı

Avusturyalı ünlü tarihçi, diplomat ve Doğu bilimleri uzmanı Joseph Von Hammer 9 Haziran 1774 tarihinde Avusturya'nın Graz şehrinde doğmuştur. Vilayet idaresindeki bir memurun oğlu olan Hammer, 1789-1799 yılları arasında Viyana'da Orientalische Akademie'ye ⁷⁸ girerek doğu dilleri eğitimi almıştır. Yirmi yaşına geldiğinde ise Türkçe, Farsça, Arapçanın yanında, Fransızca, İtalyanca, Latince ve Yunanca da öğrenmiştir.

1799 yılında Papanın elçisi olan Baron Herbert'in tercüman olarak İstanbul'a gelen Hammer burada üç yıl kaldıktan sonra 1802'de Baron Stürmer'in sefaret sekreteri olarak geçici bir görevle Mısır'da bulunmuştur. Hammer ülkesinden uzakta bulunduğu bu yıllarda çok sayıda eser toplama imkânı bulmuş; gezip gördüğü yerleri tüm detaylarıyla not etmiştir. Toplamış olduğu eserlerin büyük bir kısmı bugün Österreichische Nationalbibliothek'te bulunmaktadır. Topladığı eserler arasında büyük bir öneme sahip olan “Binbirgece Masalları”nın Almanca çevirisini de yaparak doğu eserlerini Avrupa'ya tanıtmıştır. ⁷⁹

Mısır'dan İstanbul'a dönen ve 7 Mayıs 1806 tarihine kadar burada kalan Hammer, Boğdan'ın Yaş şehrine Avusturya konsolosu olarak atanmasıyla bir daha hiç dönmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Yaş'ta yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra diplomatik görevinden ayrılıp Viyana'ya dönen Hammer, çeviri çalışmalarına burada

⁷⁸ Orientalische Akademie (Viyana Şark Akademisi): Doğu dilleri alanında eğitim veren kurumların ilki olan akademi 1754 yılında imparatoriçe Maria Theresia tarafından kurulmuştur.

⁷⁹ Franz Sauer, “Hammer-Purgstall”, **Belleiten**, cilt.36, sayı:141, Ankara,1972, s.80.

devam edip baş tercümanlığa kadar yükselmiş; Viyana dış işleri danışmanı olarak Arşidüşes Maria Louise ile birlikte Paris'e giderek burada çalışmalarını devam ettirmiş ve ünlü şarkiyatçılarla tanışma fırsatı bulmuştur. Fransa'da dönemin önemli şarkiyatçılarından biri olan Silvestre de Sacy ile görüşen ve onun görüşlerinden etkilenen Hammer 1814'te saray tercümanı olarak "Hofrat" unvanı almıştır.⁸⁰

1816 yılında Karoline von Hanihstein ile evlenen ve beş çocuğu olan Hammer, 1817 yılında İstanbul'a elçi olarak gitmek istemiş fakat Avusturya'lı prens Metternich bu duruma izin vermemiştir. Onun Osmanlı İmparatorluğu'nu çok iyi tanıyan tehlikeli bir elçi olabileceğini öne sürerek bilimsel faaliyetleriyle ilgilenmesini istemiştir. Yaşanan bu gelişmeler üzerine kendini diplomatik faaliyetlere tamamen kapatan Hammer, Kont Purgstall'ın himayesine girerek iyi ilişkiler kurmuş ve Kont öldükten sonra hem ailenin resmi mirasçısı olmuş hem de "Purgstall" soyadını taşıma hakkını elde etmiş ve 1836 yılından sonra Hammer-Purgstall adını almıştır.⁸¹

27 Mayıs 1847 tarihinde imparatorluğun izniyle Viyana Bilimler Akademisi şark şubesini kurdu ve arşidük Johann'ın başkanlığında yapılan toplantıda akademi başkanı oldu. Başkan olmanın yanı sıra "Freiherr" unvanını da alan Hammer bilimsel faaliyetlerine burada devam etme imkânı bulmuştur. Metternich yönetiminin sona ermesinden sonra akademide de bir takım bölünmeler yaşanmış ve bu gelişmeler üzerine Hammer ani bir kararla Akademi başkanlığından ayrılarak 1850'li yılların başında Hainfeld şatosuna yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar bilimsel çalışmalarını buradan devam ettirmiştir.

23 Kasım 1856 tarihinde Viyana'da hayatını kaybeden Hammer yazmış olduğu çok sayıda kitap ve makaleleri ile tüm dünyada tanınan önemli bir şarkiyat uzmanı, diplomat ve tarihçi olmuştur. Özellikle yazmış olduğu "Geschichte des Osmanischen Reiches" adlı eserle Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm Avrupa'da tanınmasını sağlamıştır.⁸²

⁸⁰ İlber Ortaylı, "Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İSAM Yayınları, Cilt:15, İstanbul, 1997, s.491.

⁸¹ Sauer, s.81.

⁸² Ortaylı, Hammer, s.491.

2.1.2. Eserleri

Hammer'in yazınsal yönden yapmış olduğu ilk çalışması Von Jenisch işbirliğiyle ve Meninski editörlüğünde yayınladığı "Arapça-Türkçe-Farsça" sözlüğüdür. Yazar bu sözlük dışında 1999 yılında Ümit Öztürk tarafından Türkçeye çevrilmiş olan ve İstanbul'da yayınlanan "Osmanlı Mühürleri" adlı eseri mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde yazışmalarda kullanılan mühürlerin yer aldığı kitapta Osmanlıca terimlerinin yanı sıra çok sayıda Almanca kavram da yer almaktadır.

Hammer'in 1822 yılında Pesth'de yayımlandığı eser İstanbul ve İstanbul Boğazını anlatan oldukça değerli bir rehber kitap olan iki ciltlik "Constantinopolis und der Bosphorus" ve 1812'de Stuttgart- Tübingen'de yayınlamış olduğu "Der Diwan von Mohammed Schemseddin Hafız" oldukça önemli bir çeviridir. İranlı Hafız Şirazi'nin yazmış olduğu Divanı Almancaya tercüme eden yazar Osmanlı kültürünün Almanya'da da tanınmasına aracılık etmiştir.

Birçok doğulu yazarın eserini batılı dillere çeviren Hammer yapmış olduğu "Narrative of Travels in Europe-Asia and Africa in the seventeenth century by Evliya Efendi" çevirisiyle de Osmanlı Devleti'nin on yedinci yüzyılda yaşamış en önemli seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi tarafından yazılmış olan eserinin ilk iki cildinin İngilizceye tercümesiyle ortaya çıkmış olan eser 1850 yılında Londra'da basılmıştır. Bu çeviri eserlerinden bir diğeri ise Kont Rzewusky'nun koleksiyonunda bulunan, Kâtip Çelebi'nin Cihannüma adlı eserinin Rumeli ve Bosna kısımlarının çevirisi olarak bilinen "Rumeli und Bosna, Geographisch beschrieben von Mustafa ben Abdalla Haddsch Chalfa" eser 1812 yılında Viyana'da yayınlamıştır.

Yazarın bu eserlerinin yanı sıra seyahat notlarından oluşan "Topographische Ansichten einer Reise in die Levante" adlı eseri de bulunmaktadır. Hammer 1811'de Viyana'da yayınlanmış olan eserde tarihi topografya ve doğu coğrafyası için önemli bilgiler aktarmıştır. "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst (I-IV, Pesth 1836-1838)" adlı eserinde ise dönemin Osmanlı şairlerinin biyografisi olarak bilinen kitapta, Hammer ilk ciltte eserin Osmanlıca adı olan "Câmi-i Mehâsin-i Zurefâ-yı Ehlü'z-zevk ve'l-irfân fî terâcim-i şuarâ-yı Devlet-i Âl-i Osmân"ı eklemiştir.

Eserde ayrıca II. Mahmud'un tuğrası ile Hammer'in mesnevi şeklinde yazmış olduğu yirmi iki beyitten oluşan bir tarih manzumesi yer almaktadır. Manzumenin ikinci ciltte Almanca tercümesi yer almaktadır ve yazar kendi adını "Yusuf Hammer Purgstall" olarak tanıtmaktadır.⁸³

Hammer Purgstall'ın 1856 yılında Viyana'da yayınlamış olduğu "Geschichte der Chane der Krim, unter Osmanischer Herrschaft" yani "Kırım Hanları Tarihi" adlı çalışması ise Osmanlı'nın önemli bir bölgesi olan Kırım'ın siyasi ve idari tarihiyle ilgili oldukça önemli bilgiler vermektedir. Osmanlı İdaresi ve Teşkilatı Tarihi hakkında değerli bilgiler verdiği "Des Osmanischen Reichs Staatsverwaltung" adlı çalışmasında ise Osmanlı Devleti'nin idari tarihi ve devlet yönetimi hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Hammer'in 1837 yılında özellikle doğulu kaynakları kullanarak meydana getirdiği "Gemaldesaal der Lebensbewschreibungen groser moslimischer Herrscher" büyük İslam hükümdarlarının yaşamlarını anlatıp batının doğulu yöneticiler hakkında bilgi edinmesini sağlamıştır.

"Topographische Ansichten gesammelt auf einer Reise in di Levante, Wien, 1811" adlı çalışma ise doğu'da yapılan bir seyahatte toplanan topografik görüntüleri içermektedir. İçerisinde Truva haritası, Rodos Kalesinin çizilmiş bir planı ve Fethiye'de bulunan Makri kalesinin bir gravürü ve çeşitli resimlerden meydana gelen eser Hammer'in İstanbul'a geldikten sonra Anadolu topraklarını tanımak amacıyla yapmış olduğu seyahat notlarını da ihtiva etmektedir.⁸⁴

Stuttgart ve Tübingen'de 1812-1813 yıllarında yayınlanmış olan iki ciltlik "Diwan des Hafis aus dem Persischen" Hafız'ın Divanının Farsçadan yapılmış olan tercümesinin yer aldığı edebi açıdan oldukça değerli bir eserdir. Hammer'in doğu dillerine ve kaynaklarına hâkim olmasına istinaden kaleme almış olduğu "Marchen der 1001 Nacht aus dem Arabischen" Arap dünyasında önemli bir yere sahip olan 1001

⁸³ Şerafeddin Turan, "Başvekâlet Arşivi'nde Hammer'e Ait Vesikalar", **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, Cilt: XI, ss.2-4, TTK Basımevi, Ankara, 1953, s.157.

⁸⁴ Semavi Eyice, "J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnameleri", **Belleten**, Cilt: 46, Sayı18, Ankara, 1982, s.537.

gece masallarının Arapçadan Almancaya yapmış olduğu çeviri 1823-1824 yıllarında Stuttgart und Tübingen’de yayınlanmıştır. Bu eserlerden başka Joseph Von Hammer’in 1835 yılında yayınlamış olduğu “Über die innere Landerverwaltung unter dem Chalifate” ise İslamiyet’in temsilcisi olan Halifelik kurumunun yönetiminde içyapının nasıl yönetildiği ve bu yapıda halifeliğin ne kadar etkin bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Tarihçi ve diplomat kişiliğinin yanı sıra önemli bir edebiyatçı olan Hammer 1850-1856 yılları arasında Arap Edebiyat Tarihi’ni inceleyip batı dünyasının Arap edebiyatı hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak amacıyla “Literaturgeschichte der Araber. Von ihrem Beginne bis zum Ende des zwölften Jahrhunderts der Hidschret” adlı eseri kaleme almıştır. Yalnızca Osmanlı Devleti üzerinde değil tüm doğu devletleri üzerinde çalışan Hammer 1841-1843 yılları arasında ise İlhanlılarla ilgili toplamış olduğu kaynaklardan yararlanarak yazmış olduğu “Geschichte der Ilchane, I-II, Darmstadt” İlhanlılar Tarihi adlı eseriyle doğunun bilinmeyen yönlerini ortaya çıkarmıştır.

Önemli doğu kaynaklarından biri olan Vassaf Efendi’nin yazmış olduğu Vassaf tarihi 1856 yılında Hammer tarafından “Geschichte Vassaf’s persisch Herausgegeben und deutsch Übersetzt” adıyla Almancaya çevrilerek Viyana’da yayınlanmıştır. Hammer’in 1818 yılında Stuttgart- Tübingen’de yayınlanmış olan monografisi “Geschichte de Assassinen aus Morgenländischen Quellen” Haşhaşiler üzerine yazılmış olan ilk eserlerden biri olma özelliğine sahiptir. Hammer, Latinceden Farsçaya tercüme ettiği Marcus Antoninus’un eserini yazmış olduğu mektupla beraber "sâhib-i devrân u 'asr olan bir sâhib-kırân-ı a'âlî-şân" olarak betimlediği II. Mahmud'a ithaf etmiştir. Hammer “Übersetzung Marcus Antoninus ins Persische, Leipzig-Hartleben” adlı çalışmasına eklediği mektupta neden ünlü Roma filozofunun eserini seçtiğini ve bunu neden Farsçaya çevirdiğini da açıklamaktadır.⁸⁵

⁸⁵ Şerafettin Turan, “Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer’in II. Mahmut’a Bir Mektubu”, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, TTK Basımevi, Ankara, 1953, ss.79-80.

Yapmış olduğu diplomatlık vasıtasıyla birçok yer gezip görme fırsatı yakalayan Hammer, gittiğı yerlerin tarihiyle de ilgilenerek birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden birisi de 1827 yılında St. Petersburg’da basılmış olan “Sur les origenes Russes” yani Rusya tarihidir. “Das Pferd bei den Arabern”, Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaft, Wien Philosophisch- historische Classe” Türkçesi Araplarda at olan Hammer eseri 1855 yılında Viyana’da yayınlanmıştır. Yazarın diğerk makalelerinden birisi ise “Über das Kamel”, Sitzungberichte der Philosophisch-historischen” 1853 yılında Viyana’da yayınlanan dergide Hammer tarafından yayınlanmış olan makalenin Türkçesi “Deve Üzerine” dir.

Joseph Von Hammer’in İstanbul’da son yıllarında basılmış olan eserlerinin yer aldığı “Bericht über die in den Letzten Jahren 1845, 46, 47 und 48 zu Constantinopel gedruckten und lithographierten Werke”, Sitzungsberichte, III Wien, 1849, s.126-137: adlı kitapta önemli doğu kaynakları da yer almaktadır. Doğu devletlerini ve kültürünü büyük bir özenle inceleyen yazar, “Persische Typographie und Literatur”,Auslan” İran matbaasını inceleyen bu çalışması ile oldukça önemli bir yere ulaşmıştır.

Hammer’in Viyana’da yayınlanan “Fundgruben des Orients” adlı dergide yayınlamış olduğı “Über die Talismane der Muslime” yani Müslümanlarda tılsım adlı eser yazarın doğu mitolojisine olan ilgisini de açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Hammer’in Bursa’ya, Uludağ’a ve İzmit’e yapmış olduğı kısa gezinin notlarının yer aldığı “Umblick Auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos, und von da zürück über Nicaea und Nicomedien, Pesth” adlı eser Osmanlı coğrafyası ve bölge kültürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Dönemin kent yaşantısı gözlemlerinin ve Osmanlı toplum yapısı üzerindeki gözlemleri günümüzdeki araştırmalara dahi katkısı bulunmaktadır. 1804 Ağustos’unda İstanbul’da Avusturya Büyükelçiliği’nde çalışan Hammer, İngiliz Büyükelçiliği Sekreteri Mr. Straton ve Prusyalı Tüccar Bielfeld Baronu ile İstanbul’dan Bursa ve Uludağ’a, geri dönüş yolunda ise İznik ve İzmit’e yaptığı geziyi anlatmaktadır. Geçtiğı bölgelerin doğal güzelliklerinin yanında, halkının yaşam biçimi, tarihi ve tarihi eserleri hakkında bilgi

veren çalışma Avusturya İmparatoriçesi, Macaristan ve Bohemya Kraliçesi Caroline Auguste'ye ithaf edilmiştir.⁸⁶

Hammer'in tüm bu eserlerinin yanı sıra “Wiener Jahrbücher”, “Journal Asiatique” ve “Fundgruben der Orients” adlı dergilerde yayınlanmış olan çok sayıda makaleleri bulunmaktadır.⁸⁷

2.1.2.1. Geschichte des Osmanischen Reiches (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)

J. Von Hammer- Purgstall tarafından kaleme alınan ve Osmanlı tarihi alanında yazılmış en kapsamlı çalışmalardan biri olan “Geschichte des Osmanischen Reiches” hem doğu hem de batılı kaynakların kullanılması açısından oldukça değerli bir eserdir.

2.1.3. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'nde Kullanılan Eserler

Hammer eserini yazarken bazı ciltlerinin giriş kısmında yararlanmış olduğu doğu kaynaklarını kendine göre tasnifleyip okuyucunun bilgisine sunmuştur. Yazar bu eserlerin birçoğuna batılı âlimlerin kitaplıkları ve kraliyet kütüphanelerindeki özel arşivlerden ulaşmıştır. Hammer, kaleme almış olduğu eserin birinci cildinden son cildine kadar yararlanmış olduğu kaynakların künyesini giriş kısımlarında belirtmiştir.

2.1.3.1. Silsile-Nâmelerle Kronolojik Cetveller

Sonuncusu Osmanlı olmak üzere dokuz hanedanın silsile-namesini içeren “Sübhatü'l- Ahbâr” adlı eser Viyana saray kütüphanesinde yer almaktadır. On iki hanedanın silsile-namesinin yer aldığı bir diğer eser ise “Sübhatü'l-Ebrâr”dır. Eserde en son hanedan olarak Osmanlı Devleti geçmektedir.

⁸⁶ Ayten Can Tunalı, Kitap tanıtımı(İstanbul'dan Bursa - Uludağ'a Bir Seyahat ve İzmit İzmit Üzerinden Geri Dönüş), **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi.**, s.333.

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/33/279.pdf> (12.09.2012)

⁸⁷ Ortaylı, Hammer, ss.492-493.

Bu kaynaklara ek olarak Derviş Mehmet Bin Ramazan tarafından yazılan “Sübhatü’l- Ahyâr” ise I.Selim’e kadar geçen dönemi anlatmaktadır. Ressam Hüseyin tarafından kaleme alınan “Silsile-nâme” de Hz. Âdem’in yaratılışından II. Süleyman’a kadar yaşanan olaylar resimlerle detaylandırılarak anlatılmıştır.

Hammer’in koleksiyonunda da bulunan ve III. Murat’ın şairlerinden olan Lokman tarafından yazılan “Şemâilül-Osmaniyye” ilk on iki Osmanlı padişahını tasvir edip dönemin gelişmelerini aktarır. Yazarın kullandığı bir diğer önemli kaynak ise Takvîmü’t-Tevârih’tir. 1146’da İstanbul’da basılan eser 1697’de Chronologia Historica (takvim-i tarihi) adıyla Giovanni Rinaldo Conte Carli tarafından İtalyancaya çevrilerek yayımlanmıştır. Kâtip Çelebi’nin önemli eserlerinden olan kitap Hacı Kalfa, Emir Buharî ve İbrahim Müteferrika’nın kronolojik cetvellerinden yararlanılarak yazılan iki yüz kırk yedi sayfadan oluşmaktadır. Kitap Müteferrika’nın matbaasında basılan ilk kitaplar arasında yer aldığı içinde ayrıca bir öneme sahiptir.

Müftî Kara-Çelebi-zâde tarafından yazılan “Ravzatil- Ebrâr” eser 1648 tarihine kadar yaşanan gelişmeleri aktarmaktadır. Hammer’in kullandığı son silsile-name ise yüz otuz dokuz varakadan oluşan “Târîh-i Küçük Nişancı” adlı çalışmadır. Eser Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatının sonuna kadar geçen dönemi anlatmaktadır.⁸⁸

2.1.3.2. Coğrafi Eserler

Hacı Kalfa’nın Asya coğrafyası adlı eserini de ihtiva eden “Cihân-nümâ”, 1732 yılında İstanbul’da basılmıştır. İçinde kırk adet harita da bulunan kitap altı yüz doksan sekiz sayfadan oluşmaktadır. 1728 yılında İstanbul’da yayımlanan ve yine Hacı Kalfa tarafından yazılmış olan “Tuhfetü’l-Kibâr fî Esfârit- Bihâr” dört harita ve yetmiş beş sayfadan oluşmaktadır.

⁸⁸ Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Yayınları, Hazırlayan: Mümin Çevik, Cilt:1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2010, s.11.

Mustafa bin Abdullah Hacı Kalfa tarafından oluşturulan “Rûm-ili ve Bosna” Rumeli ve Bosna’nın coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. 1812’de Viyana’da basılmıştır. 1520 yılında Piri Reis tarafından yazılmış olan Kitab-ı Bahriyye Osmanlı’nın ilk deniz atlasları arasındadır. İlk basımı Berlin Kütüphanesinde yer alan eserin diğer baskıları ise Vatikan, Dresden, Bolonya ve Hammer’in kütüphanesinde bulunmaktadır.

İki cilt, dört kitaptan oluşan “Târih-i Seyyah/ Evliya Çelebi Seyahât-nâmesi” adlı eser Evliya Çelebi tarafından yazılmış ve toplam dokuz yüz yirmi iki sayfadan meydana gelmiştir. 1779 yılında Hicaz’a seyahat eden Hacı Mehmed Edîb bin Mehmed Dervîş’in seyahat anılarını anlatan “Menâsikü’l-Hacc” adlı çalışma 1816 yılında İstanbul’da basılmış ve beş yüz elli altı sayfadan oluşmaktadır.

Abdullah Yakut tarafından yazılan “Kitâbü Müşterek Vaz’an vel- Müfterek Sak’ar” adlı çalışma Osmanlı coğrafyasındaki 4256 yer ismini içermektedir. Hammer’in kullandığı bir diğer coğrafya eseri olan “İ’lâmü’l-İbâd fî Alâmi’l-Bilâd” yüz maddede oluşan küçük coğrafya dergisidir. Toplam otuz iki varakadan oluşmaktadır. 1505 yılında vefat eden Şeyh Celâlü’d-dîn Süyûtî tarafından yazılmış olan “Hüsnu’l-Muhâdara fî Ahbâr Mısır ve’l-Kahire” eser dört yüz yetmiş sekiz varakadan oluşmaktadır.

Kahire’nin ve Ravza adasının topografyasını ihtiva eden “Kevkebü’r-Ravza” adlı çalışma iki yüz seksen dört varaktan oluşmaktadır. İbrahim Vâsıf-Şâh tarafından kaleme alınan “Cevâhirü’l-Bahûr ve Vekayî’ü’d-Dühûr” adlı eser topografik bir özelliğe sahiptir ve yüz on üç sayfadan oluşmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman’ın yazarlarından olan Celâl-zâde’nin kardeşi tarafından yazılmış olan Târîh-i Mısri’l-Celâl-zâde Salih” adlı çalışma Hammer’in koleksiyonunda bulunmakla birlikte yaklaşık yüz sayfadan meydana gelmiştir. I.Süleyman döneminde kaleme alınmış olan “Târîh-i Şâm-ı Şerifé yüz otuz sekiz varakadan oluşan eser Kanuni dönemi gelişmelerini anlatmaktadır.

İbnü’r-Reîs olarak bilinen Seyyîd Mehmed bin Seyyîd Mustafa bin Hudâverdi bin Murad bin İbrahim tarafından yazılmış olan “El-Berku’l-Müteellk fî Mehâsini Calak” adlı eser 1757 yılında basılmıştır. Evliya Efendi tarafından yazılmış olan “Tarih-i Seyyah” dört ciltten oluşmaktadır. Hademe-i Hassa olarak sarayda bir süre çalışıp eğitimini tamamladıktan sonra seyahat etmeye başlayıp eserinin birinci cildini yazar. Karadeniz, Doğu Anadolu ve Girit bölgesine yaptığı yolculukları anlatan yazar eserinin

diğer ciltlerinde ise Irak, Rumeli ve İç Anadolu bölgesine yaptığı seyahatleri anlatarak hem Osmanlı coğrafyası hem de Osmanlı toplumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Yukarı adı geçen on beş adet coğrafya eseri Hammer'in Osmanlı'yı daha yakından tanımasına büyük bir katkı sağlamıştır.

2.1.3.3. Osmanlı Tarihinden Bahseden Genel Tarih Kitapları

Hammer eserini oluştururken en fazla yararlandığı kaynaklardan biri de genel anlamda Osmanlı tarihinden bahseden kitaplardır. Şükrullah bin Ahmed-er-Rûmî tarafından 1457 yılında kaleme alınmış olan “Behçetü't- Tevârih” on üç hanedanı içeren eser Kanunî Sultan Süleyman için şair Muhlis tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Muslihü'd-dîn Sa'dî el-îbâdî'nin yazmış olduğu “Zübdetü't- Tevârih” adlı çalışma I.Süleyman'a kadar olan Osmanlı padişahlarını anlatmaktadır.

Mehmed Kâtib Sâim tarafından 1574 yılında yazılmış olan “Câmiü't- Tevârih” adlı eser, yirmi beş hanedanı içermektedir ve Sokullu Mehmet Paşa'ya ithaf edilmiştir. Bu eserden başka Asıl ismi “Nuhbetü't-Tevarîhve'l-Ahbâr” olarak bilinen “Nuhbetü't- Tevârih” adlı eser Sultan Osman döneminde yani 1276 yılında İstanbul'da basıldığı rivayet edilmektedir. Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı iki ciltten oluşan eserde toplam kırk adet hanedan hakkında bilgi mevcuttur. Yine Mehmed Efendi tarafından yazılmış olan “Nuhbetü't- Tevârih” seksen yedi hanedanı anlatan, ilk cilde bazı ilavelerin yapılarak IV. Murat döneminde yayınlanmış dört yüz otuz sekiz varaklı bir eserdir.

Cenâbî ismiyle bilinen Mustafa bin Seyyîd Hasan el-Hüseynî tarafından yazılmış olan “El-Bahrü'z-Zehhâr ve'l-Aylemü't-Tayyar fî İlmit-Evâil ve'l-Evâhir” eser seksen iki hanedanı anlatmaktadır. İlk defa 1697 yılında Paris'te basılan eser Viyana kütüphanesinde yer almaktadır. Ayrıca Hüseyin Hezârfen tarafından 1637 yılında yazılmış olan “Tenkîhü't- Tevârih” adlı çalışma iki yüz otuz dokuz varaktan oluşmakta ve Hammer'in kütüphanesinde de bulunmaktadır.

Tarihçi Âlî tarafından yazılmış olan “Fusûl-i Hail ve Akd ve Usûl-i Hare ve Nakd” de devletlerin ve hükümetlerin kökenlerine dair birtakım felsefik incelemeler yer almıştır. Bu eserin dışında Padişah III. Mehmed dönemine kadar yaşanan gelişmeleri

anlatan “Târih-i Rıdvan-Paşa-zâde” iki yüz doksan beş sayfadan oluşmaktadır. Hammer ise bu eseri şövalye Döpalen’den alarak koleksiyonuna eklemiştir. Hz. Muhammed’den 1644 yılına kadar yaşanan gelişmeleri aktaran üç yüz beş sayfalık “Târih-i Tabîî, Ebûbekir Beğ Halil Paşa-zâde” çeşitli makalelerden oluşmaktadır.

Nişancı Celâlzâde Mustafa tarafından yazılmış olan Tabakatü’l-Memâlik ve Derecâtî’l-Mesâlik: eser üç yüz yetmiş bir varakadan oluşmaktadır. Bu çalışmanın yanı sıra Ferdî tarafından kaleme alınmış olan “Târih-i Sultân Süleyman” Osmanlı’nın kuruluşundan 1543 yılına kadar geçen olayları anlatmaktadır. Müftî Karaçelebi-zâde Abdülaziz’in yazmış olduğu “Süleymân-nâme” yüz elli dokuz sayfadan oluşmaktadır.

“Târih-i Peçevî” adlı eserin yazarı olan İbrahim Efendi aynı zamanda Rakka Beylerbeyi yapmış önemli bir yöneticidir. Sultan Süleyman döneminden başlayarak padişahın son dönemlerine kadar yaşanan gelişmeleri aktaran “Târih-i Selânikî” adlı çalışma oldukça değerli bir kaynaktır. Hacı Kalfa tarafından yazılmış olan “Fezleke-i Tevârih” adlı eserde anlatılanlar 1654 yılına kadar devam etmektedir. Ünlü tarihçi Naima bile Hacı Kalfa’nın yazmış olduğu bu kıymetli eserden faydalanmıştır.

“Târih-i Naîma” olarak bilinen bu eser toplamda iki ciltten meydana gelmektedir. İlk cildi 1000 yılından başlayıp IV. Murat’ın ölümüne kadar yaşanan olayları aktarmaktadır. Son cildi ise IV. Murat ve sonrasında yaşanan gelişmelerden bahsetmektedir. Naima Tarihinin yanı sıra Nişancı Abdurrahman Efendi tarafından kaleme alınmış “Vekaayî-nâme” de II. Selim’in hükümdarlık döneminden başlayarak 1681 yılına kadar gelişen olayları anlatmıştır. Osmanlı’nın duraklama döneminde Köprülü-zâde Âkil Bey tarafından yazılmış olan “Tevârih-i Âl-i Osman” adlı eser III. Mehmed ile IV. Murad dönemlerini anlatmaktadır. Şemsi Paşa tarafından kaleme alınan ve 1160 beyitten oluşan “Şehnâme-i Sultan Murad-Şemsî Paşa” adlı çalışma oldukça önemli bir kaynak olmuştur.

Reîs Hoca Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınmış olan “Bidâyî’ü’l-Vekaayî” adlı çalışma Osmanlı tarihi hakkında bilgi vermekten ziyade yazar hakkında bir takım bilgi ve belgeleri içermektedir. “Nişancı Abdurrahman Paşa Tarihi” ya da diğer adıyla “Vekaayî-nâme-i Tevfik Paşa” 1648-1682 yılları arasında olayları aktaran çalışma Tevfik Paşa tarafından yazılmıştır. Müftî Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi’nin yazmış

olduğu “Zeyl-i Itavzatü’l- Ebrâr” adlı eser Hammer’in kitaplığında da bulunmaktadır. Bu Eserin yanı sıra Kaptan Mustafa Paşa’nın mühürdarı olan Vecîhî Efendi tarafından yazılmış olan “Tarih-i Hüseyin-i Vecîhî” 1659 yılına kadar yaşanan gelişmeleri aktarmaktadır.

Vezir-i Azam Nasûh Paşa’nın oğlunun yazmış olduğu “Tarih-i Nasûh Paşa-zâde” adlı eser 1670 yılına kadar yaşanan olayları aktarmaktadır. Bu eserden yaklaşık yetmiş yıl sonra Râşid Efendi’nin yazmış olduğu, toplamda üç cilt olan “Tarih-i Râşid” in ilk cildi 1740 yılında İstanbul’da basılmıştır. Defterdar Mahmûd Paşa tarafından kaleme alınmış olan “Zübdetü’l-Vekaayî” 1650-1704 yıllarında yaşananları aktarmaktadır.

1703-1722 yılları arasında hüküm süren III. Ahmed döneminde yaşanan gelişmeleri anlatan “Râşid Tarihi” Lale devrini tüm detaylarıyla aktaran önemli bir eserdir. 1722-1728 yılları arasındaki olayları aktaran “Tarih-i Çelebi-zâde Efendi yani Çelebi-zâde Tarihi” Çelebi-zâde Efendi tarafından kaleme alınmıştır.

“Tarih-i Sami ve Şâkir ve Suphi” ise 1730-1743 yıllarını anlatan iki ciltlik bu çalışma 1783’te İstanbul’da basılmıştır. Suphi Efendi’nin tarihinin devamı niteliğinde olan “Tarih-i İzzi” adlı eser 1744-1751 yıllarındaki olayları aktaran değerli bir çalışmadır. “Tarih-i Vasıf” ise İzzi Efendi’nin tarihinin devamı olarak bilinen eser 1752-1773 yıllarındaki olayları aktaran iki ciltlik bir eserdir. 1768 Rusya Savaşı ile 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasına kadar meydana gelen olayları anlatan “Tarih-i Enverî” adlı eser Enverî tarafından kaleme alınmıştır. Hammer’in yararlandığı son kaynak ise Temeşvarlı İbrahim Melek Efendi’nin Tarihi olarak da bilinen “Tarih-i İbrahim Melek Efendi” adlı çalışmadır. Kitap 1683-1744 yıllarındaki olayları aktarmıştır.

2.1.3.4. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Yazarlarının Ölüm Tarihlerine Kadar Yazılmış Olan Tüm Olayları Kapsayan Osmanlı Tarih Eserleri

Âşık Paşa’nın torunu Derviş Ahmet tarafından kaleme alınan “Âşıkpaşa-zâde Târîhi” nin yanı sıra yazarı belli olmayan “Târih-i Âl-i Osman” adlı eser Veranzius tarafından bulunmuştur. Eser Leon Klavi tarafından da kullanılmıştır. II. Bâyezit

döneminin önemli yazarlarından biri olan Neşri tarafından 1558’de yazılan “Cihân-nümâ” iki yüz altmış bir varakadan meydana gelen eser dönemin olaylarını halk üslubuyla anlatmaktadır.

1523 yılında vefat eden İdrîs-i Bitlisi tarafından kaleme alınan “Heşt Behîşt” II. Bâyezit’in teşvikiyle Farsça yazılmıştır. Seksen bin beyitten oluşan eserin Türkçesi sekiz cennet demektir. Hammer bu eseri elde etmek için çok fazla çaba sarf etmiş ve yaklaşık yüz duka ödeyerek satın almıştır. Küçük boyda 107 varaka olarak yazılan “Târih-i Âl-i Osmâtâ-ı Lutfî Paşa” adlı eser Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1553 yılına kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Viyana ve Berlin kütüphanelerinde de bulunan “Târih-i Âl-i Osman-ı Muhyi’-d-dîn Cemâli” adlı çalışma Muhyi’-d-dîn Cemâli tarafından kaleme alınmıştır.

Hammer’de iki nüshası bulunan Sa’dü’-d-dîn’in eseri, “Tâcü’t-Tevârih”in orijinali Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır ve üç yüz elli beş varaktan oluşmaktadır. “Târih-i Âl-i Osmân-ı Li-Âlî” yazarın Künhül-Ah-bâr adlı eserinin özetini oluşturan eser 1597 yılında yazılmıştır. Dört yüz yetmiş yedi büyük varaktan oluşan eser devletin kuruluşundan III. Mehmed dönemine kadar yaşanan gelişmeleri ve padişahları anlatmaktadır. Hammer’in Viyana kütüphanesinde bulunduğu eser tarafsız bir bakış açısıyla yazılmış olduğu için Hıristiyan âlimler tarafından da büyük bir övgüyle söz edilmiştir.

Reîsül- Küttâb’ın oğlu Hasan Beğ-zâde tarafından yazılan “Târîh-i Âl-i Osman Li-Hasan Beğ-zâde” adlı eser, Kanuni döneminin önemli olaylarını aktarmaktadır. 1649’da vefat eden Solak-zâde tarafından kaleme alınmış olan “Târîh-i Âl-i Osman Li-Solak-zâde” Türkiye tarihi hakkında yazılan en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. 184 varaktan oluşan eserin bir kopyası da Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır. Hammer’in yararlandığı diğer Osmanlı tarihi Kanuni döneminin önemli şairlerinden olan Hadîdî tarafından yazılmış olan “Şehnâme-i Âl-i Osman” adlı çalışma Berlin Kraliyet kütüphanesinde Diez el yazmaları kataloğunda yer almaktadır.

2.1.3.5. Hususi Tarihler: Daha Önceki Dönemlerde Yapılmış Olan Sefer, Kuşatma, Savaş ve Barış Ahidnâmelerinden Bazılarının Genel Tarihi

Fatih'in defterdarı olan Tursun Bey tarafından kaleme alınmış olan "Târîh-i Ebû'l-Feth Sultân Mehmed Hân" büyük boy altmış altı varakadan meydana gelmektedir. Sadrazam Mahmut Paşa dönemini anlatan "Târîh-i Mahmûd Paşa" Berlin ve Viyana kütüphanelerinde de bulunmaktadır. 1533 yılında Âlyas Bey tarafından telif olunan "Târîh-i Kostantiniyye ve Ayasofiya" adlı çalışma Sadrazam Ali Paşa'ya ithaf edilmiştir. Eser Paris'teki kraliyet kütüphanesinde, Panteon ve Tersane kütüphanelerinde mevcuttur. İshak Çelebi tarafından yazılmış olan "Selâm-nâme-i İshak Çelebi" I. Selim döneminin önemli gelişmelerini aktarır. Otuz sekiz varakalık bir ciltten oluşan "Selîm nâme-i Sücûdî" Mısır'ın fethine kadar geçen dönemi anlatmaktadır. Hammer'in koleksiyonunda da bulunan "Selîm nâme-i Keşfî" doksan varakadan meydana gelmiştir.

Sa'düd-dîn tarafından yazılmış olan "Selîm nâme-i Sa'düd-dîn" Hammer'in Osmanlı Tarihinin de temelini oluşturmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın nişancısı olan Celâl-zâde tarafından yazılan "Selîm nâme-i Celâl-zâde" Dresden Kraliyet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bir diğer eser ise Emîr Şükrî tarafından yazılmış olan "Selîm nâme-i Şükri" adlı kitap Hammer'in kitaplığında da bulunmaktadır. Kâtib Mısırî'nin kaleme almış olduğu "Selîm nâme-i Yûsuf" yazar tarafından tüm Selîm nâme'ler arasında en iyisi olarak gösterilmiştir. Zül-kadiriye sancağı mutasarrıfı Koçi Bey'in isteği üzerine yazılmıştır.

Sonuncu Memluk sultanlarından olan Tomanbay'ın sarayında bir görevli olan Zeynel el-Bemmâl tarafından yazılmış olan "Târihçe-i Şeyh Ahmed bin Zeynel el-Bemmâl" oldukça değerli bir kaynaktır. Celal-zade Salih ve İbrahim Vâsıf Şah'ın eserlerinden yararlanan Süheyl tarafından yazılan "Târih-i Mısır-ı Kadîm ve Cedîd" Orta Doğu coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. Zeynü'd-dîn Muhammed bin Ebî's-Sürûri'l-Bekrî es Sıddîkî el-Felekî tarafından yazılmış olan "El Menhi'r-Rahmaniyye fî Devleti'l Osmâniyye" adlı eser Hammer'in kütüphanesinde de mevcuttur. Yazarın yararlandığı bir diğer kitap ise 1628 yılına kadar Mısır'da gerçekleşen olayları aktaran

“Letâifü'l-Münîfe fî Zikri'd-Devleti'l Osmâniyye ve Temellükiha Lihaza el-Aktâri'l-Mısriyye” adlı çalışmadır.

I.Ahmet döneminde Avlonyalı Ahmet Çavuş tarafından çevrilmiş olan “Nüzhetü't-Tâlib” adlı eser Mısır coğrafyası hakkında bilgi vermektedir. Mısır hakkında bilgi veren bir diğer kaynak ise Şeyh İmam Merî'î İbni Yusuf el-Hanbelî'nin yazmış olduğu “Nüzhetü'n-Nâzirîn fî Târih Min Vela Mısır Min el-Hulefâ ve's-Selâtîn”dir. Eser Kahire kadısı Azmî-zâde adına yazılmıştır. Hammer'e göre eser Osmanlı'nın Mısır'ı fethettiği dönemden beri yazılmış en iyi kaynaklardan biri ise Muhammed bin Yusuf tarafından yazılmış olan iki yüz yetmiş dokuz varaktan meydana gelen “Târih-i Mısır”dır.

İlk Kırım Hanı olan Mengli Giray'dan Selamet Giray Han dönemine kadar yazılmış en başarılı Kırım Hanlığı tarihi olan “Es-Seba'ü's-Seyyâr fî Ahbâr Mülûki't-Tatar” oldukça önemli bir eserdir. Rodos kuşatması sırasında padişahın görevlilerinden biri olan Ramazan tarafından yazılmış olan “Târih-i Feth-i Rodos” da Rodos'un fethini detaylı bir şekilde Arapça olarak anlatmıştır. Rodos'un fethinden sonra Veysî tarafından kaleme alınmış olan “Târih-i Feth-i Rodos” denizcilik tarihi hakkında bilgi vermektedir. Kemâlpâşazâde tarafından yazılmış olan “Gazavât-ı Mohac” I. Süleyman döneminden başlayıp Mohaç'ın fethi sonrasına kadar devam eden olayları aktarmaktadır.

Sinan Çavuş tarafından kaleme alınmış olan “Gazavât-ı Estrogon ve İstoni Belgrad” adlı çalışma Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Merâki'nin yazmış olduğu “Fetihnâme-i Sigetvar” eseri yirmi dokuz sayfadan oluşmaktadır. Şeyh Vefî'nin yazmış olduğu “Gazavât-ı Sultan Murad-ı Sâlis” adlı eser yüz yetmiş dört sayfadan oluşmaktadır. Ali tarafından kaleme alınmış olan “Nusret-nâme” III. Murad dönemiyle başlayıp Gürcistan seferiyle sona ermektedir. Osman Paşa'nın yazdığı “Târih-i Osman Paşa” Gürcistan savaşını konu edinmiştir.

III. Mehmed'in sünnet düğününün anlatıldığı oldukça önemli bir eser olan “Sûr-nâme-i Hümayûn” on dört sayfadan oluşmaktadır. Çavuş Rahmî-zâde'nin yazmış olduğu “Beyân-ı Ahvâl-i Çıldır” Çıldır'ın siyasi ve sosyal yapısı hakkında bilgi vermektedir. Hammer'in kullandığı bir diğer kaynak olan Vezir-i azam İbrahim Paşa döneminde yaşamış olan Hasan Paşa tarafından yazılmış olan “Gazavât-ı Tiryâkî Gaazî Hasan Paşa”

Berlin Kraliyet kütüphanesinde bulunmaktadır. Gazavât-ı Tiryâkî Gaazî Hasan Paşa adlı eserden önce yine Hasan Paşa tarafından yazılmış olan “Menâkîb-ı Tiryâkî Hasan Paşa” diğerine göre biraz daha kapsamlıdır. Eserini yazdıktan bir süre sonra Vezir-i Azam olan Kaptan Halil Paşa tarafından kaleme alınan “Târih-i Halil Paşa” iki yüz kırk üç sayfadan oluşmuştur. Tuğî’nin yazmış olduğu “Vekaayî-i Sultan Osman” adlı eser sultan Osman döneminde yaşananları anlatmaktadır. 1948 beyitten oluşan “Şeh-nâme-i Nâdiri” adlı kitap sultan Osman ve Lehistan seferini aktaran önemli bir eserdir.

Müftî Karaçelebî-zâde Abdülaziz Efendi’nin yazmış olduğu “Tarih-i Feth-i Revân ve Bağdâd” eser Hammer’de de bulunmaktadır. İki yüz otuz sayfadan oluşan “Tarih-i Feth-i Bağdâd” Nûrî Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Süheylî’nin yazmış olduğu “Tarih-i Mekke” adlı eserde IV. Murat döneminde yapılan Kâbe’nin onarımı hakkında bilgi verilmektedir. Bağdâd fethini tüm detaylarıyla anlatan “Zâfer-nâme” “Tarih-i Feth-i Revân ve Bağdâd” adlı kitabı da yazan Müftî Karaçelebî-zâde Abdülaziz Efendi tarafından kaleme alınmıştır. “Tarih-i Mehmed Halîfe” adlı çalışma 1643-1659 yılları arasındaki olayları aktaran Mehmed Efendi tarafından yazılmış ve sultan İbrahim döneminde yapılan harcamalara dair birçok istatistikî bilgiyi de içermektedir.

III. Murat ve IV. Murat dönemlerinde yapılan yenilikleri anlatan “Risâle-i Görîceli Koçî Beğ” adlı çalışma Koçî Bey tarafından kaleme alınmıştır. Hammer’in başvurduğu bir diğer ise Sultan İbrahim’in yönetimindeki ilk yılının anlatıldığı “Nasîhat-nâme” de diğer padişahlar hakkında bilgi de verilmiştir. Hacı Kalfa’nın yazmış olduğu “Düstûrû’l-Amel li-İslâhî’l-Halel” adlı eser bir takım istatistikî bilgileri de içermesi bakımından oldukça değerlidir. Diyez tarafından tercümesi yapılan “Nasîhat-ı İslâmbol” Veysî Efendi tarafından yazılmıştır. Yirmi sekiz peygamber ve önemli padişahların yer aldığı “Vak’a-nâme-i Veysî”de devletlerin yıkılış sebepleri üzerinde durulmaktadır.

Dönemin önemli yazarlarının eserlerine dair birçok eleştirinin yer aldığı “Nef’î’nin Sihânı-ı Kazâ’sı” adlı eser Nef’î tarafından kaleme alınmış bir eleştiri kitabıdır. Köprülü Ahmet Paşa’nın mühürdarı olan Hasan Ağa tarafından yazılan “Cevâhirü’t- Tevarih” Macaristan, Venedik ve Girit seferleri hakkında oldukça detaylı bilgiler sunmaktadır. Eserin Latince tercümesi Viyana Saray Kütüphanesi’nde de bulunmaktadır.

“Tarih-i Mehmed Giray”, 1684-1702 yılları arasındaki Kırım’da yaşanan gelişmeleri aktaran bir çalışmadır. 1671 yılındaki Kaminiye’nin fethini tüm ayrıntılarıyla anlatan “Tarih-i Kamanice” adlı eseri Nâbî kaleme almıştır.

1675 yılında yapılmış olan şehzadelerin sünnet düğünü ile Hatice Sultan’ın düğünlerini anlatan “Mecmua-i Sûr-i Hümâyûn” dönemin oldukça önemli bir çalışmasıdır. III. Ahmed’in tahta çıktığı ilk yılın olaylarını anlatan “Tarih-i Abdullah Mehmed Şefik” adlı eser Mehmed Şefik Efendi tarafından yazılmıştır.

Berlin Kraliyet Kütüphanesi’nde bulunan “Edirne Vak’ası” adlı çalışma 1662 yılının gelişmelerini içermektedir. Hammer’in bir diğer başucu eseri ise Hacı Kalfa’nın yazmış olduğu “Mîzânü’l-Hakk fi-İhtiyârî’l-Ehakk” adlı değerli eser, mütekelimlerle mutasavvıflar arasındaki anlaşmazlıkların nedenlerini açıklamaktadır. Viyana Sefiri Zülfekaar Efendi tarafından kaleme alınan “Tarih-i Zülfekaar” 1689 yılındaki Osmanlı-Avusturya ilişkileri hakkında bilgi vermektedir. Bosna’da kazanılan zaferler tarihi olarak bilinen “Ahval’i Gazevâtder Diyar-ı Bosna” adlı kaynak Dubski tarafından Almancaya çevrilmiştir.

Bosna savaşı sırasında bilinmeyen bir tarihçi tarafından yazılmış olan “Tevarih-i Banaluka” adlı çalışma 1741 yılında İstanbul’da basılmıştır. Crusius tarafından Latinceye çevrilen “Tarih-i Seyyah” adlı eser Afgan ve İranlıların savaşını anlatmaktadır. Hammer’in kullandığı bir diğer kaynak eser ise idare denemesi olarak tanımlayabileceğimiz Vezir-i âzam Ragıb Paşa tarafından yazılmış olan “Tahkik-i Tevfik” tir.

III. Ahmed’in kızlarının düğünlerini anlatan “Suri Hümâyûn” adlı eser 1723 yılında yazılmıştır. Elçi Ferriol’un siyasi broşürü olan “Mükâlemât-ı Mısri ve Şâmî” adlı bu çalışma bir Mısırlı ile Suriyelinin konuşmalarını içermektedir. 1688-1737 yılları arasında Kahire’de yaşanan olayları anlatan “Mecmuat-i âlâ Vekayi-i Mısır” Arapça kaleme alınmıştır. “Risâle-i Dürri Efendi” adıyla basılan ve Dürri Efendi’nin elçilik raporlarından oluşan bu çalışma Petis de La Croix tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. 1720’li yıllarda İran sarayında elçi olan Dürri Efendi’nin eseri 1810 yılında Paris’te basılmıştır.

Türkçesi hoş projeler olarak bilinen “Tedbirât-ı Pesendide” adlı bu eser Numân Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Eserini üç bölüme ayıran yazar Kırım, İstanbul, Viyana ve Hemedan’da başından geçenleri anlatmıştır. “Tarih-i Ali Paşa” adlı eser üç kere Vezir-i âzam olan Ali Paşa’nın oğlu tarafından yazılmıştır.

Mahmud Sabit Efendi tarafından yazılmış olan “Tarih-i Silistra” adlı eser Silistra’nın tarihi hakkında oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Haberlerden seçmeler olarak bilinen “Hulâsatul-ahbâr” adlı eser Resmî Ahmed Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Diez tarafından da Almancaya çevrilen çalışma 1813 yılında Berlin’de basılmıştır. : Canik Paşa’nın yazmış olduğu “Tedbir-i Cedîd” eseri yeni tavsiye olarak bilinmektedir. Uşaki-zâde’nin devamı anlamına gelen “Zeyl-i Uşaki-zâde” adlı çalışma IV. Murad dönemi ile III. Ahmed dönemindeki hukuk adamlarının tercüme-i halini yazan Şeyhî ve oğlu tarafından yazılmıştır. İki ciltten oluşan bu kapsamlı eser yaklaşık iki bin biyografiyi içermektedir.

Selim Efendi tarafından yazılan şairler listesi dört yüz on şairin tercüme-i halini aktaran “Tezkeretü’l Şuarâ” adlı eser bir bibliyografi niteliğindedir. Osman-zâde Efendi’nin ya da Şehri-zâde Mehmed Sait Efendi’nin yazdığı vezirler bahçesinin devamı otuz iki vezirin tercüme-i halini içeren “Zeyl-i Hadikatul Vüzerâ” Osmanlı yönetimiyle ilgili ipuçları da vermektedir. Covad Efendi’nin kaleme almış olduğu “Zeyli Stili Hadikati Vüzerâ” adlı bu çalışma Zeyl-i Hadikatul Vüzerâ’nın devamı niteliğindedir. Eser Ragıb Paşa’dan Yusuf Ziya Paşa’ya kadar görev yapan yirmi beş vezir-i âzamanın hal tercümelerini bulundurmakta ve Osmanlı siyasi tarihi açısından da büyük bir değere sahip olmaktadır.

2.1.3.6. Hal Tercümeleri (Teracim-i Ahval), Tercüme-i Haller ve Müntehebat Eserler

1589 yılında vefat eden Taşköprü-zâde tarafından yazılmış olan “Şeka’iküin-Nu’mâniyye” adlı Arapça yazılan eser birçok yazarın çevirilerini ihtiva etmektedir. Yüz seksen iki varaktan oluşan eserin Mecdi tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır. 1723 yılında vefat eden Osman-zâde Ahmed Efendi tarafından yazılan “Târîh-i Âl-i Osman”

adlı eser III. Ahmet Han dönemine kadar geçen Osmanlı padişahları ve olayları hakkında bilgi vermektedir. Hammer bu kaynakların yanı sıra Osman-zâde Bey tarafından yazılan “Hadîkatü’l-Vüzerâ” da sadrazamların tercüme-i hallerini anlatmaktadır. Orta boy olarak yazılan eser ilk cildiyle beraber iki yüz on varakadan oluşmaktadır.

Bursalı Seyyîd İsmail tarafından yazılmış olan “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân” adlı eser 1722 yılına kadar Bursa’da yaşamış olan beş yüz âlimin tercüme-i hallerini içermektedir. İki yüz on dokuz varaktan oluşan eser Bursa’nın sosyal tarihi açısından oldukça önemlidir. 1584 yılında vefat eden Edirneli Sehî tarafından kaleme alınan “Heşt Behîşt” adlı çalışma yüz otuz iki sayfadan oluşmaktadır. Hammer’in kitaplığında da mevcut olan eser 207 şairin tercüme-i hallerini içermektedir.

1571 yılında vefat eden Âşık Çelebi olarak tanınan Seyyîd Mehmed Ali tarafından yazılmış olan “Tezkiretü’ş -Şuarâi’z- Zürefâ fî Kavâidü’l-Kitâb minel-Fuzalâ” dört yüz yirmi şairin tercüme-i hallerini içermektedir. Sekiz yüz dört varaktan oluşan eser Viyana kütüphanesinde bulunmaktadır. Hammer’in kullandığı bir diğer kaynak ise 1582 yılında vefat eden Kastamonulu Lâtîfî tarafından yazılmış olan “Tezkiretü’ş-Şuarâ” adlı eser yüz seksen sekiz şairin tercüme-i hallerini içermektedir. Viyana kütüphanesinde bulunan eser 182 sayfadan oluşmaktadır. : 1603 yılında vefat eden Kemâlî-zâde unvanıyla bilinen Molla Hüseyin Çelebi bin Ali bin Emrullah tarafından yazılmış olan bir diğer kitap ise “Tezkiretü’ş-Şuarâ”dır. Eseraltı yüz şairin tercüme-i halini içermektedir. Hammer’in de koleksiyonunda bulunan eser iki yüz kırk iki varakadan oluşmaktadır.

Şair Fevrî tarafından yazılmış olan “Ahlâk-ı Süleymânî” eser padişahı tanıtma ve övme amacı da taşımaktadır. Budin valisi olan Sokullu Mustafa Paşa tarafından tercüme edilen “Genc-nâme-i Ahlâk” adlı eser yüz yetmiş sekiz sayfadan oluşmaktadır. Hammer’in kullandığı bir diğer kaynak ise Barbaros Hayreddin’in Sultan Süleyman’ın emriyle Sinan Çavuş’a yazdırmış olduğu “Gazavât-ı Hayreddîn” adlı eserdir. Nev’î-zâde Ataullah’ın yazmış olduğu “Hadâiku’l-Hakaik fî Tekmiletî’ş-Şakaik” adlı eser IV. Murat döneminin sonuna kadar olan olayları aktarmaktadır.

Hammer'in kütüphanesinde bulunan "Halîfetü'r-Rüesâ", Resmî Ahmed Efendi tarafından yazılmış olan eser dönemin önemli kişilerinin biyografilerini içermektedir. Yüzlerce şairin tercüme-i halini içeren "Riyâzü's-Şuarâ" Riyâzî tarafından kaleme alınmıştır. Rizâ efendi tarafından yazılmış olan "Tezkiretü's-Şuarâ" adlı eserde iki yüz altmış altı şairin tercüme-i hali bulunmaktadır. Eser hem Hammer'in koleksiyonunda hem de II. Mustafa kütüphanesinde bulunmaktadır. Yazar'ın sıklıkla kullandığı Zübdetü'l-Eş'âr adıyla da bilinen "Zübde-i Erbâb-ı Maârif" isimli eser Kaf-zade tarafından kaleme alınmıştır. Şair Nazmî'nin yazmış olduğu "Câmi'ü'n-Nezair" Osmanlıların en önemli seçme yazılarının yer aldığı mecmuadır. Yalnızca iki nüshası bulunan eser Roma ve Berlin kütüphanelerinde yer almaktadır.

Ali Efendi tarafından yazımlaş olan "Menâkıb-i Hüner-verân" ismindeki çalışma üç yüz hattatın tercüme-i halini içermektedir. Uşşâkî-zâde'nin yazmış olduğu "Zeyl-i Atâyî" Sultan İbrahim ile II. Ahmet dönemleri arasında yaşayan beş yüz yirmi yedi fakîhin biyografisini ihtiva etmektedir. Abdülkerim Efendi tarafından yazılmış olan "Terâcim-i Kihâri'l-Ulemâ ve'l-Vüzera" adlı eser otuz sayfadan oluşmaktadır. Resmî Efendi'nin yazmış olduğu "Hamiletü'l- Kübrâ" 16.-18. Yüzyıllar arasında haremde yer alan 37 kızlar ağasının tercüme-i hallerini içermektedir. Hammer'in edebiyat eserlerinde sıklıkla kullandığı "Tezkire-i Şuarâ", 1725 yılında Safâî'nin yazmış olduğu yaklaşık beş yüz şairin tercüme-i halini ihtiva etmektedir.

2.1.3.7. Kavânîn Mecmuaları Ve Devlet Evrakı: Siyasi Yazışmalar, Barış Antlaşmaları, Kanunlar Ve Evâmir Mecmuaları, Sâir Belgeler

Müezzîn-zâde İbnü Ali tarafından yazılmış olan "Kanunnâme-i Mehmed Fâtih" kanunname 1619 oluşturulmuştur ve Viyana kütüphanesinde de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin önemli resmî yazışmalarını kapsayan ve Reîsü'l-küttâb Feridun Efendi tarafından yazılmış olan "Münşeât-ı Selâtîn" adlı eser iki yüz on sekiz varaktan meydana gelmektedir. Eserin bir kısmı Paris'teki Kraliyet kütüphanesinde bulunmaktadır. Seksen sekiz adet önemli siyasi yazışmanın yer aldığı eser I.Selim dönemine kadar yapılmış olan yazışmaları kapsamaktadır. Eserin içinde yer alan "Münşeât-ı Humâyûn" adlı

bölümde ise Kanuni Sultan Süleyman döneminin yazışmaları ve savaş merhale-nâmeleri yer almaktadır. Ragıb Paşa'nın kendi hükümetine yazmış olduğu raporlardan oluşan "Telhizât-ı Ragıb Paşa" Kont Rzewuski'nin kütüphanesinde bulunmaktadır.

Hammer'in Kont Rzewuski'nin koleksiyonunda bulup yararlanmış olduğu "Mekâtibât-ı Nâbî" adlı bu çalışma iki yüz doksan dört adet yazışmayı içermektedir. Viyana Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan "Fransız tercümanı Le Grand'ın İnşası" Osmanlı- Avusturya arasında yapılan kırka yakın yazışmayı aktarmaktadır. Yazarın devlet işlerini öğrendiği "Münşeât-ı Dîvân-ı Hümayûn" adlı eser 1687 yılına kadar yapılmış olan çok sayıda hükümet yazılarını ve berâtları içermektedir. Reîsülküttâb Mustafa Efendi döneminde yazılmış olan "1669 Tımar ve Zeamet Defterleri" Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'nde de bulunmaktadır. Hammer'in kaynak olarak kullandığı "Siget Sancağı Defteri" Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde yer almaktadır. Yine aynı yerde yani Dresden Kraliyet Kütüphanesi'nde bulunan bir diğer eser ise "Gran(Estergon), Vizegrad ve Novigrad Sancakları Defteri" ve "Memâlik-i Osmâniyye Kazaları Defteri" dir. Anadolu ve Rumeli'yi anlatan "Defter-i Manâsıb-ı Kazâ" ise seksen sekiz sayfalık eserdir. Hammer'in kitaplığında bulunan "Defter-i Teşrifatı" adlı çalışma altmış üç sayfadan oluşmaktadır.

Sultan IV. Mehmed döneminde düzenlenen kanunları içeren "Kaanûn-nâme-i Hezârfenn" adlı eser 1669 yılında yazılmıştır. On üç bölümden meydana gelen eser Kont Rzewuski'nin kitaplığında da yer almaktadır. Latinceye de çevrilmiş olan eser bir takım istatistikî bilgileri de içermektedir. Sultan Bâyezid ile Şehzade Cem sultan ve anneleri arasında yazılan mektupları içeren "İnşâ" adlı eser yetmiş dokuz sayfadan oluşmaktadır.

Yüz sayfadan meydana gelen "Münşeât-ı İbrahim Beğ ed-Defteri" Viyana imparatorluk kütüphanesinde bulunmaktadır. Yine "İnşâ" adıyla yazılmış olan eser Türkçe ve Farsça yazılmış önemli siyasi belgeleri, padişahların ve şahların kaleme aldıkları mektupları ve yazışmaları içermektedir. Hammer'in kullandığı son siyasi belge Reîs Sarı Abdullah Efendi'nin yazmış olduğu siyasi eserleri içeren "Düstûrül-İnşâ" adlı eser yüz yetmiş bir sayfadan oluşmaktadır.

2.1.3.8. Kanun ve Münşeât Mecmuaları, Devlet Yazışmaları

Ebussuûd Efendi ne Nişancı Mehmet Efendi tarafından kaleme alınmış olan “Kanun-nâme-i Süleymânî” adlı eser Viyana Kütüphanesinde bulunmaktadır. Sultan Süleyman’ın şiirlerini ve yaptığı savaşları aktaran eser “Münşeât-ı Sultân Süleyman” dört yüz beş sayfadan oluşmaktadır. Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli olan yetmiş dokuz evrakı içinde bulunduran “İnşây-ı Âlî” Ali bey tarafından yazılmıştır.

Dönemin önemli müftî, vezir ve ulemalarına yazılmış olan “Münşeât-i Azmî-zâde” adlı eser altmış kıtalık yazışmayı içermektedir. “Hamse- i Nergisi” adlı eserinin en son bölümünü oluşturan “Münşeât-i Nergisî-zâde Mehmed Efendi” adlı eser Mehmet Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Hammer’in kullandığı bir diğer eser ise Veysi Efendi’nin yazmış olduğu “Mekâtîb-i Veysi Efendi” Rodos’un fethini de anlatması açısından oldukça değerli bir çalışmadır.

Sultan I. Ahmet döneminde yapılmış olan kanunları içeren “Kanun-nâme-i Müezzîn-zâde İbni Ali” isimli çalışmayı İbni Ali yazmıştır. Yazar yazmış olduğu kanunları eyaletler, ordu ve saray kanunları olmak üzere üç temel başlıkta incelemiştir. Seksen sayfadan oluşan “Abdülkaadir Efendi’nin İnşâ’sı” Hammer’in koleksiyonunda da bulunmaktadır. Önemli ve nadir bulunan birçok devlet yazışmasının yer aldığı “Nâdirî’nin İnşâ’sı” adlı eser otuz altı sayfadan meydana gelmektedir.

Avusturya ile Osmanlı arasında yapılmış olan birçok yazışmayı içeren “Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Kütüphanesi’ne konulmuş yazışmalar mecmuası” eser yüz altmış yedi varaktan oluşmaktadır. Reîsülküttâb Sarı Abdullah Efendi tarafından kaleme alınmış olan “Düstûrû’l-İnşâ” yaklaşık yüz kırktan fazla resmi evrakı da içerisinde bulundurmaktadır. Hammer’in kullandığı bir diğer belge ise Reîs Mehmed Efendi’nin İnşâ’sı adlı çalışmadır. Yüz yetmiş beş kıt’a resmi evrakı barındıran eser yüz doksan dört sayfadan oluşmaktadır.

2.1.3.9. Diğer Eserler

1579 yılında yazılmış olan “Berku’l-Yemânî fî Fethi’l-Osmânî” adlı eser Paris Milli kütüphanesinde bulunmaktadır. Yazarı bilinmeyen “Kitâbü’l- Ticani’l-Vafîretî’s-Semen fî Tarîh-i Yemen” kaynak Paris Kütüphanesinde bulunmaktadır. “Metâli’ü’n-Nîrân” eseri ise Ahmed bin Yusuf bin Muhammed Firuz tarafından yazılmıştır. Muhammed bin Yahya el-Mutîb el-Hanefî ez-Zebîdî’nin yazmış olduğu “Bulûğu’l-Merâm fî Târih-i Devlet-i Mevlânâ Behrâm” adlı eser Paris’te bulunmaktadır. Yazarın bir diğer kaynağı ise Mukaffâi Nihalî tarafından yazılan “Feth-i Yemen” isimli çalışma Paris Milli Kütüphanesinde bulunmaktadır. II. Selim’in Manisa’da görev yaparken maiyetinde bulunan yazarın kaleme almış olduğu “Selîm-nâme-i Usûlî” eseri yetmiş sayfadan oluşmaktadır. Zeyrek tarafından kaleme alınan “Târih-i Feth-i Kıbrıs” adlı eser 1575 yılında yayınlanmıştır. İmam Ahmed’in yazmış olduğu “Târih-i Feth-i Kıbrıs” adlı kitap ise 1747 yılında yayınlanmıştır.

2.1.4. Tarihçiliği

Hammer 19. Yüzyılda kendini yetiştiren önemli bir burjuva aydınıdır. Rus Çarı I.Nikola’ya ithafen yazmış olduğu Osmanlı imparatorluğu tarihi adlı eseri Osmanlı tarihi üzerine yazılmış olan ilk modern tarih sentezidir. Daha önce Osmanlı alanında birçok vakanüvis ve Avrupalı yazar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmış fakat hiçbirisi Hammer’in gösterdiği başarıyı yakalayamamıştır. Yazar Alman edebiyatının en başarılı üslubunu kullanarak Avrupa arşiv kaynaklarını geniş ve kapsamlı olarak kullanan ilk Osmanlı tarihçisi olma özelliğine de sahiptir. Arşiv belgelerinden ziyade tarih yazmalarını ve mecmualarını kendine kaynak seçen ilk yazar olan Hammer çağdaşı olan yazarların eserlerinden her zaman farklı bir yere ve farklı bir bakış açısına sahip olmuştur.

Üç Doğu dili yanında Batı dilleri, Yunanca ve Latince de dahil on kadar dili okuyup yazabilen Hammer, Batı’da modern şarkiyatçılık ve Türkoloji’nin öncüsü olarak kabul edilebilir. Hammer eserlerinde bazen taraflı, eksik ya da yanlış bilgiler vermekle

birlikte Doğu arşivlerinin yanı sıra edebi kaynakları, yazmaları ve Avrupa arşivlerini birlikte kullanan, sentez niteliğinde çalışmalar yapan bir tarihçidir.⁸⁹

Özellikle eserinin yazıldığı dönemlerde Osmanlı'da ön plana çıkmaya başlayan milliyetçilik düşüncesine ve Balkanlar'da yaşanan olaylara kayıtsız kalmıştır. Fakat Osmanlı'da yaşayan Türkler de bu akıma tepkisiz kalarak İslami bir Osmanlılık düşüncesini benimsemişlerdir. Çalışmasını Osmanlı ülkesinde ortaya çıkmış olan bu Osmanlılık düşüncesine göre şekillendiren Hammer, Encümen-i Daniş'e üye seçilen ve çeşitli nişanlarla ödüllendirilen ender yazarlardan biridir.⁹⁰

Eserinde padişahların, vezirlerin ve askeri komutanların tarihi yapan önemli kişilikler olduğunun vurgusunu yapan Hammer, İslam ve doğu geleneğini Osmanlı Devleti'nin devamlılığını etkileyen en önemli unsurlardan biri olarak incelemektedir. Osmanlı'nın kökenlerini doğudan aldığını ileri süren yazar, Osmanlı toprak yapısının temelini oluşturan Tımar sisteminin de Abbasi ve Sasani devletlerinden aldığını söylemektedir.⁹¹

Hammer'in bu kapsamlı eseri Hellert-Dochez tarafından Fransızcaya çevrilmiş, bu tercümeden Mehmet Ata Bey eseri Osmanlıcaya hem tercüme etmiş, hem de elinden geldiğince bilgileri incelemiş, eleştirmiş ve bazı notlar ilave ederek, 15 cilt olarak çıkarmayı tasarlamışsa da 1912-1917 yılları arasında ancak dokuz cildini yayınlatabilmiştir. Ayrıca Hammer Osmanlı seyahatnamelerini Avrupa'ya tanıtan ilk kişi de olmuştur. Yazmış olduğu gezi notlarını sayesinde Osmanlı coğrafyası hakkında detaylı bilgi edinmemizi sağlamıştır.⁹²

Yaşadığı dönemden günümüze kadar özellikle Katoliklik ve Avusturyalı kimliği yüzünden eleştirilen Hammer, kendi kökenini inkâr etmemiş fakat mezarını Osmanlı ve

⁸⁹ Zeynep Dörtok-Abacı, "Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall'ın Bursa İzlenimleri(Ağustos 1804)", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, ss.398-399.

⁹⁰ İlber Ortaylı, "Joseph Hammer ve Osmanlı Tarihçiliği", **Gelenekten Geleceğe**, 2.baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, (Osmanlı Tarihçiliği), ss.30-33.

⁹¹ Staatsverwaaltung und Staatsverfassung des Osm.. C. I., ss, 37-44'den aktaran Ortaylı, Osmanlı Tarihçisi, s.38.

⁹² Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, Çeviren:Bahriye Üçok, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.437.

İslam geleneklerine uygun bir şekilde yaptırarak adını “Yusuf Hammer” olarak yazdırtacak kadar da doğu kültürünün etkisinde kalmıştır.⁹³

Hammer’in bu kadar başarılı ve önemli bir eser ortaya çıkarmasında dönemin değerli Fransız şarkiyatçısı Silvestre de Sacy oldukça büyük bir katkı sağlamıştır.⁹⁴ Sacy’nin yanı sıra İstanbul’da ikamet ettiği sırada kenti tanınmasına yardımcı olan iki isim de oldukça değerlidir. Bunlardan ilki İstanbul’un modern anlamda ilk topografik haritasını çizmiş olan Fransız mühendis Kauffer, diğeri ise Osmanlı saray bahçesinin Alman bahçıvanı Ensler ve onun sayesinde tanıştığı ressam Melling’tir.⁹⁵

Hammer önemli bir tarihçi, doğubilimci yani oryantalist, tercüman ve diplomat olmasının yanı sıra bibliyografik anlayışın gelişmesinde de büyük katkıları olmuştur. Bibliyografik kavrayış ve yaklaşım gücünün bir alan araştırmacısı için tahmin edilebilecek sınırları zorladığını söyleyebiliriz. Hammer’in Osmanlı Devleti konusunda Avrupa ülkelerinde yapılmış yayınları belirleyen ve bununla ilgili değerli eserler veren önemli bir isimdir. Hammer içeriği, türü ve niteliği ne olursa olsun, bilgi kayıt ortamlarına gösterdiği sonsuz ilginin somut kanıtı, kuşkusuz yayınları ve bunların içerdiği geniş ve zengin belge toplamıdır. Bu durum da yazardaki bibliyografik güdülenme çizgisini izlemede çıkış noktası olan anıları⁹⁶nın olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁷

Hammer’in anıları yani hatıratı, yazarın resmi ve kişisel tarihinin tamamen öğrenilmesi açısından oldukça kıymetli bir çalışmadır. Seksen iki yıllık yaşamı boyunca kaleme aldığı tüm eserleri ve bunların yazılış aşamalarını da aktaran Hammer, Viyana Bilimler Akademisi’ne başkanlık yapan ilk isim olarak da karşımıza çıkmaktadır.⁹⁸ Hammer, ayrıca Osmanlı Devleti’nin yönetim örgütü ve yönetici sınıfı hakkında özgün

⁹³ Özgür Karyemez, “Çeviriler Işığında Joseph Freiherr Von Hammer-Purgstall’ın Edebiyatçı ve Çevirmenlik Yönünün İrdelenmesi”, **Sakarya Üniversitesi SBE**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2008, ss.16-17.

⁹⁴ Ortaylı, Osmanlı Tarihçiliği, s.492.

⁹⁵ Eyice, s.536.

⁹⁶ Hammer’in Hatıratı: Erinnerungen aus meinem Leben (1774-1852).Hölder-Pichler-Temsky, Wien und Leipzig, 1940.

⁹⁷ Özer Soysal, **Geriye Dönük Türk Bibliyografyası’nda Bir Öncü ve Kaynak Olarak Joseph V. Hammer-Purgstall**, 101 S. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1603, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları: 5, Bibliyografik Araştırmalar Dizisi: 1, Ankara,1994, ss.71-73.

⁹⁸ Bekir Sıtkı Baykal, “Hammer’in Hatıratı”, **AÜDTCF Dergisi**, Cilt:I, Sayı:1,Ankara,1942, s.131.

ve sistematik kaynaklara kadar ulaşıp bunları ayrıntılı ve bilimsel metotlarla eserinde inceleyen ilk tarihçilerden biridir.⁹⁹

Yazar, Osmanlı tarihi konusunda Avrupa kaynaklarının oldukça az olduğuna da vurgu yaparak Avrupalı doğu bilimcilerinin eleştirisel ve pragmatik bir yaklaşıma sahip eserler kaleme alma konusunda da başarısız olduklarını iddia etmiştir. Bu konuda özellikle kanunnameler, Osmanlı tarihçilerinin eserleri ve salnamelere başvurmadıkları için Hammer tarafından özgün olmayan eserler vermekle itham edilmişlerdir.¹⁰⁰

Hammer sadece Osmanlı devleti için değil tüm Avrupa için de oldukça önemli bir tarihçidir. 19. Yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olan Friedrich Engels, Hammer’i “Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihi ve bu halk hakkında hiçbir sağlam bilgiye sahip değiliz. Bu ülkede hizmet gören aylak diplomatların arasında saygıdeğer tek istisna, Alman tarihçi Joseph von Hammer’dır.” şeklindeki sözleriyle anlatmaktadır.¹⁰¹

2.2. J. WILHELM ZİNKEİSEN’İN HAYATI VE ESERLERİ (1803-1863)

2.2.1. Hayatı

Johann Wilhelm Zinkeisen, 12 Nisan 1803 tarihinde Altenburg’da doğdu. Jena ve Göttingen’de önce ilâhiyat daha sonra da tarih okuyan Zinkeisen, eğitimini tamamladıktan sonra Dresden’de Blochmann Enstitüsü’nde öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır. Zinkeisen henüz yirmi iki yaşındayken 11 Eylül 1825’de Jenea Akademisi’nde “Commentatio Historico-Critica de Francorum Maiore Domus” (Franklar’ın Maiore Domus’una Dair Tarihsel-Eleştirel İnceleme) isimli doktorasını savundu. Major domusluğu ise, üst düzey bir saray görevi olup devlet yönetiminde büyük rol oynamıştır. Franklar’ın krallığının ilk dönemlerinden alıp, VIII. yüzyıla kadar nasıl güçlenip krallığı ele geçirdiğini incelediği doktora tezi 1826’da Jenea’da basıldı.

⁹⁹ Ali Ülkü Azrak, “Hammer’in Gözüyle Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Sınıflar”, **Türk İdare Dergisi**, cilt:61, Sayı:384, Ankara, 1989, s.161.

¹⁰⁰ Azrak, s.162.

¹⁰¹ New York Daily Tribune’den 15 Nisan 1853, **Doğu Sorunu**, Sol Yayınları, s.36’dan aktaran Ortaylı, Osmanlı Tarihçiliği, s.34.

1831 yılı başlarında Leipzig Üniversitesi'nde Tarih ve Devlet Bilimleri bölümünde İtalya'daki İlkçağ halklarından Samnitler'in tarihini genel hatlarıyla incelemiş, Etrüskler gibi İtalya halklarıyla karşılaştırdığı “ Samnitica, Dissertatio Historico-Critica” (Samnitler'in Tarihi, Tarihsel-Eleştirel İnceleme) isimli teziyle doçentlik unvanını almıştır. Leipzig Üniversitesi'nde görev yaparken 1832'de “Geschichte Griechenlands/Yunanistan Tarihi” adlı eserinin ilk cildini yayınladı. 1833'de de Saksonya Altenburg Dükü'nün elinden profesörlük unvanını almıştır. Üniversitede hocalık yaptığı dönemlerde ise Avrupa'nın siyasi ve kültürel tarihine ait oldukça farklı derslerin hocalığını yapmıştır. Leipzig Üniversitesi'nde 1831-1832 eğitim-öğretim döneminde aşağıdaki dersleri vermiştir:

Heeren'in “Handbuch der Geschichte des Europäischen Staatensystems” adlı eserine dayanarak 16. yüzyıl başlarından itibaren 1815 tarihli II. Paris Barış Antlaşması'na kadar Avrupa'nın ve sömürgelerinin tarihi hakkında detaylı bir ders vermiştir. Ortaçağ Kültür ve edebiyat tarihi dersinin yanı sıra Ortaçağ'da dram şiirinin tarihine girişle birlikte Shakespeare ve dönemi ve ardından Shakespeare'nin Kral Lear adlı eserinin açıklanması dersini sunmuştur.

Ortaçağ'ın başlarından zamanımıza kadar (18.-19. Yüzyıl) yakın zamanın Avrupa tarihi dersi ve Vestfalya(Westphalia) Barış Antlaşması ile Stuartlar'ın 1660 yılında tekrar başa getirilmesine kadar Almanya, Fransa ve İngiltere'de Reformasyon ve 16.-17. yüzyıllarda bundan kaynaklanan savaşların tarihini aktarmıştır. Yine Eginhard'ın “Leben Karl des Grossen nach dem Ausgang von Pertz” adlı eseri üzerineson dönem tarihine dair kaynakça incelemesi üzerine ön girişle ve 843 tarihli Verdün Antlaşması'na kadar devam eden anlatımı ile birlikte bir tarih yazımı dersi vermiştir.

Zinkeisen, Yunanlılar'ın eski tarihinin ayrıntılı olarak ele alınmasından sonra M.Ö. 146 yılında Akhaia Birliği'nin çökmesinden Başkan J. Capo d'Istria'nın ölümüne kadar devam eden yeni Yunan tarihi dersini de anlatarak Leipzig Üniversitesi'nde kısa süre içerisinde büyük bir değere sahip olmuştur.

Zinkeisen yazacağı eserler için bir süre Paris'te yaşayıp, arşivlere gidip araştırmalar yaptı ve Paris'te geçirdiği zaman içerisinde ikinci cildini yayınlamadığı, “Yunanistan Tarihi” nin üçüncü ve dördüncü ciltlerini yayınlama fırsatı bulmuştur. Yine “Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa/ Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Tarihi” adlı en önemli eserinin birinci cildini de yazıp yayınlama fırsatı bulmuştur.

Özel hayatına baktığımızda ise 1839’da evlenen ve bir çocuğu olan Zinkeisen 1840 Eylül’ünde Paris’teyken Prusya Dış İlişkiler Bakanlığı tarafından Leopold Ranke’nin sağladığı büyük katkılarla baştan sona kadar yeniden yapılandırılması düşünülen Prusya Resmi Gazetesi’nin yazı işlerinde görev alması için davet edildi. Yine Ranke’nin arabuluculuğuyla ardı ardına Göttingen, Heidelberg ve Kiel üniversitelerinden Tarih ve Devlet Bilimleri bölümünde profesörlük teklifleri geldi. Bu sırada Cotta Yayınevi de Zinkeisen’i çok uygun koşullar altında Augsburg Allgemeine Zeitung Gazetesi’nin müdürlüğüne getirmeye çalışıyordu.

Ranke ve diğer yüksek mevkideki insanların ısrarlı tavsiyeleri üzerine Zinkeisen çok önemli fedakârlıklarda bulunarak, resmi gazetede görev alması yönündeki daveti kabul etti ve ailesiyle birlikte hiç vakit kaybetmeden Berlin’e taşındı. Zinkeisen teklifi kabul ettiğinde ilk amacı, yazı işlerini tamamen devralmadan bilhassa yöneteceği ve kontrol edeceği dış siyaset bölümüyle yazı işlerine katılmaktı. Fakat bu isteği pek mümkün olmadı ve 1840 yılının başlarında basın işlerinden sorumlu bakanların huzuruna çıktığında, 1 Ocak 1841’den itibaren Resmi Gazetenin tüm yönetimi yazı işleri müdürü olarak Zinkeisen’e verildi. Zinkeisen’in tayinine rağmen resmi gazetenin yaşadığı problemler bir türlü sona ermedi ve yaklaşık bir buçuk yıl süren toplantı ve tartışmaların sonunda, 1 Temmuz 1843’ten tarihinden itibaren Resmi Gazete’nin kaldırılmasına karar verilmiştir. Kapatılan gazetenin yerine ise yine Prusya Kralı’nın onayıyla gazetenin bağımsızlığını dışa karşı da belgelendirmek amacıyla bir Kraliyet Enstitüsü ilan edilen “Allgemeine Preußische Zeitung” adlı gazete yayın hayatına başlamıştır.

“Allgemeine Preußische Zeitung” gazetesinde çalıştığı müddetçe sık sık sorunlar yaşayan Zinkeisen 1848’de, dönemin Devlet Bakanlığı tarafından yani saraydan gönderilen, 15-19 Mart olayları hakkında yazılmış olan bir makaleden dolayı 20 Mart

sabahının erken saatlerinde evine silahlı bir kalabalık saldırmıştır. Saldırganlar, Zinkeisen'i tehdit ederek makaleyi kimin kaleme aldığını söylemesini istediler. Daha sonra Zinkeisen üzerinde baskı oluşturarak,, ertesi gün “gönüllü” açıklaması olarak tüm gazetelerde yayınlanacak açıklamayı hemen yazmadığı takdirde, öldürmekle tehdit etmişlerdir. Zinkeisen bu olay üzerine zorla da olsa aşağıdaki açıklamayı yapmak durumunda kalmıştır:

Huzuruma gelen Berlinli vatandaşlardan müteşekkil bir heyet nezdinde 81 sayılı gazetede Berlin altında yayınlanan, 15-19 Mart olayları ile ilgili makalenin Bakanlık tarafından Allgemeine Preußische Zeitung'da yayınlanmak üzere gönderildiğini gönüllü olarak ilan ederim. Olayları tamamen çarpıttığından, bu makaleyi savunmam mümkün değildir.

Yaşanmış olan bu üzücü olaylardan sonra, Zinkeisen 21 Mart'ta saraya çıkarak, gerek makamı gerekse ailesi için koruma sağlayamadıkları takdirde, istifasını kabul etmelerini istemiştir. Fakat Zinkeisen'in bu talepleri gerçekleşmedi. İhtilâl fırtınası henüz dinmemişti ve Almanya büyük bir kaos döneminin içinde bulunmaktaydı. Bu durumu fırsat bilen propagandacılar ise Zinkeisen'i ele geçirmek üzere silahlı daha büyük bir kalabalık ile yazı işleri müdürlüğünün bulunduğu binanın önüne toplandılar. Zinkeisen bu olaydan büyük bir şans eseri olarak sağ salim kurtulmayı başarmış hemen ardından da istifasının kabulünü isteyerek, akşam olmadan yedi kişilik ailesi ile birlikte Berlin'den ayrılmıştır. Zinkeisen'in gidişiyle birlikte Allgemeine Preußische Zeitung gazetesi hızla çökmüştü. Zinkeisen kısa bir süre sonra Berlin'e yeniden dönerek istifasının kabulünü talep ettiğinde, saraydaki üst düzey yetkililer ise Zinkeisen'in daha önce istemiş olduğu tüm yeni düzenlemelerin biran önce yapılması ve yeni kurulacak olan enstitünün başına geçmesini talep etmişlerdir. Bu görevi kabul eden Zinkeisen'e bundan böyle devlet memuru olarak kabul edileceği ve düzenleneceğine dair güvence de verilmiştir. Bu durum üzerine Zinkeisen'in 1848 Mayıs'ında“Staatsanzeiger” adlı Resmi Gazete'nin müdürlüğünü kabul etmiştir. Resmi Gazete'nin müdürlüğü, hemen İçişleri Bakanlığı tarafından Dışişleri Bakanlığı'na devredilmiş ancak yaşanan olaylar yüzünden enstitü yapılandırılmamıştır. 1849 yılında Resmi Gazete'nin yönetimi Devlet

Bakanlığı'na devredildi ve Edebiyat Bürosu'nun yönetimi ile birleştirilerek kullanımına devam edilmiştir.

Zinkeisen, eski ve yeni Resmi Gazete'nin başmüdürlüğünün yanı sıra hükümete de elinden geldiğince yardımcı olmaya çalışmıştır. Berlin'e gelir gelmez kralın emriyle Madrid ve Dışişleri Bakanlığı arasında bir bağlantının kurulmasını sağlamış ve bu konuda yaklaşık sekiz yıl boyunca arabuluculuk yapmıştır. Kraliçe II. İsaabel'in tartışmalı hükümdarlığının Prusya tarafından tanınması mümkün olmadığı ve bu yüzden de İspanya ile herhangi bir diplomatik ilişki kurulamadığından, bu bağlantı hükümete oldukça büyük bir katkı sağlamıştır.

Zinkeisen, 1851'de Resmi Gazete'nin siyasi bölümünün kapatılmasına karar verilene kadar Resmi Gazete'nin yazı işleri başmüdürlüğünü yaklaşık üç yıl daha sürdürmüştür. Gazete kapatıldıktan sonra ise Zinkeisen emekli edilmiştir. Zinkeisen emekli olduktan sonra Berlin'de edebi ve bilimsel çalışmalarına devam etmiş, üzerindeki yüklerin azalmasıyla birlikte ardı ardına eserlerini yayınlamaya başlamıştır.

1863'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Tarihi isimli eserinin yedinci cildini yayınlamıştır. 1852 ve 1853 yıllarında "Jakobinerklub/Jakoben Cemiyeti" adlı eserini, 1854 yılında ise "Drei Denkschriften über die Orientalische Frage/Şark Meselesi Hakkında Üç Muhtıra" adlı eserini yayınlayan Zinkeisen, Osmanlı Tarihi'nin son cildini yayınlamadan 5 Ocak 1863'de Berlin'de hayatını kaybetmiştir.¹⁰²

2.2.2. Eserleri

"Geschichte Griechenlands vom Anfänge geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage, Leipzig 1832, 1840" (Başlangıç Tarihinden Bugüne Yunanistan Tarihi): Zinkeisen, bu eserinde Eskiçağ'dan başlayarak, Osmanlı hâkimiyeti dönemi ve 1835'te

102 Ernst Friedländer, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 45, Duncker & Humblot, München 1900, ss. 331-334'ten geniş olarak özetlenmiştir. Ayrıca bkz. H. J. Komrupmf, "Zinkeisen, Johann Wilhelm", *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropa*, Band IV, München 1981, ss. 490-492). <http://histw.uni-leipzig.de/dozenten/zinkeisenJw.html>.’ dan aktaran Johann Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, ss. xvii-xxi.

Kral Otto'nun tahta çıkışma kadar Yunanistan tarihini anlatmaktadır. Dört cilt olarak planladığı eserinin birinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerini yayınlamış, ancak ikinci cildini yayınlama fırsatı bulamamıştır.

“Der Jakobiner-Klub: Ein Beitrag zur Geschichte der Parteien und der politischen Sitten im Revolutions-Zeitalter, Berlin 1852-1853” (Jakobenler Kulübü: İhtilâl Çağında Siyasi Partiler ve Siyasi Gelenekler Tarihi): Zinkeisen, bu çalışmasında iki cilt halinde Fransız İhtilâli'nden önce 18. yüzyılın ortalarından itibaren Fransa'da oluşmaya başlayan küçük birlikleri ele alarak, Jakobenler Kulübü'nün hangi şartlar altında oluştuğunu ve Fransız İhtilâli esnasında ve sonrasında nasıl bir rol oynadığını anlatmıştır. Zinkeisen'in kaleme almış olduğu bir diğer eser ise “Drei Denkschriften über die orientalische Frage von Papst Leo X, König Franz I von Frankreich und Kaiser Maximilian I aus dem Jahre 1517, Gotha 1854” (Papa X. Leo, Fransa Krâh I. Fransuva ve Kayser I. Maksimilian'den Şark Meselesine Dair 1517 Tarihli Üç Muhtıra) dır. Bu eserde, ekinde orijinal metinleri verilen üç muhtıra, yazar tarafından tercüme edilerek, yorumlanmıştır. Birincisi, Papa X. Leo'nun Türklere karşı savaşta Hristiyan hükümdarlara gönderdiği bir muhtıra olup, diğer ikisi Fransa Kralı I. Fransuva'nın ve Kayser I. Maksimilian'ın bu muhtıraya verdikleri cevaplardan oluşur. Dönemin üç devletinin ve hükümdarlarının Şark Meselesi ile ilgili politikalarını ve planlarını açığa çıkartmaktadır.

2.2.2.1. Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa- Gotha / Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Tarihi (1840- 1863)

Dünyanın gördüğü iki büyük imparatorluktan biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini yazmak için zor ve uzun soluklu çalışmalar gereklidir. Birçok farklı ülkenin kütüphane ve arşivlerinde uzun soluklu mesailer olmadan Osmanlı tarihi kaleme alınamaz. Bu yüzden bugüne kadar birçok Osmanlı tarihi yazılmasına rağmen üç kişinin çalışması klasikleşmiştir. Bu yazarlar Osmanlı tarihçiliğinin bugün dahi genel şablonunu oluşturan Joseph von Hammer, Nicolae Jorga ve Johann Wilhelm Zinkeisen'dir.

Zinkeisen, Hammer'ın aksine Batılı kaynakları ve arşivleri daha fazla ve daha detaylı bir şekilde kullanan bir tarihçidir. 1861'e kadar getirmeyi planladığı fakat 5 Ocak 1863'teki ölümü yüzünden ancak 1812'ye kadar getirebildiği yedi ciltlik Osmanlı Tarihi birçok açıdan iddialı bir eserdir. Zinkeisen yedi ciltlik eserini 30 seneye yakın bir sürede tamamlamış, bu süre zarfında birçok Batı kütüphanesini ve arşivini inceleme imkânı bulmuştur.

Zinkeisen, 1832'de basılan “Geschichte Griechenlands (Yunanistan Tarihi)” adlı çalışması ile daha 29 yaşında iken dikkatleri çekmiş ve bu çalışması sayesinde o dönemde hazırlanmakta olan “Avrupa Devletleri Tarihi” projesine, Osmanlı tarihini kaleme almak üzere dâhil edilmiştir. Zinkeisen, Paris kütüphane ve arşivlerindeki uzun bir ön çalışmadan sonra birinci cildi kaleme almış ve bu cilt 1840'da Hamburg'da Friedrich Perthes Yayınevi¹⁰³ tarafından yayınlanmıştır. Sonraki ciltler de 1854'ten itibaren Friedrich Andreas Perthes ismini alan aynı yayınevi tarafından Gotha'da neşredilmiştir. Ölümünden önce hazırlayıp, önsöz yazdığı son cilt olan yedinci cilt ise ölümünden sonra 1863'te yayınlanabilmiştir.¹⁰⁴

2.2.3. Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'nde Kullanılan Eserler

2.2.3.1. Osmanlı Kaynakları

Zinkeisen Osmanlı İmparatorluğu Tarihi kitabını oluştururken yüzlerce farklı kaynak ve belgeyi bir araya getirmiştir. Eserinde genellikle dipnot olarak vermiş olduğu bu kaynaklar batı kaynakları kadar doğu kaynaklarını da içermektedir. Fakat kendisi doğu dillerine diğer tarihçiler ve Hammer kadar hâkim olamadığı için eserini

¹⁰³1822'de baba Friedrich C. Perthes ve 1840'da oğlu Andreas H.T. Perthes tarafından Almanya'nın Thüringen Eyaleti'ne bağlı Gotha şehrinde kurulan yayınevlerinin, “Friedrich Andreas Perthes” adıyla birleştirilmesi ile 1 Ocak 1854'te kurulmuştur. Gotha ve Hamburg'da faaliyet göstermiştir. 1 Temmuz 1874'ten itibaren Andreas H. T. Perthes tarafından oğlu Emil F. M. Perthes'e geçmiştir. Yayınevi, 1890'da anonim şirkete dönüştürülmüş, 1890'da Emil Perthes yayınevinden ayrılmıştır. 1937'de yayınevi tamamen kapatılmıştır. Yayınevi programında tarih, teoloji, eğitim ve edebi eserler, okul kitaplarına, çocuk ve gençlik kitaplarına ve dini yayınlara ağırlık verilmiştir.

¹⁰⁴ Zinkeisen, Cilt:1, ss. xxii-xxvii.

oluştururken genellikle Hammer'in eserinden ya da diğer doğulu tarihçilerin batı dillerine çevrilmiş olan eserlerinden yararlanmayı tercih etmiştir. Zinkeisen'in eserinde kullanmış olduğu tüm kaynaklar eserin dipnotlarından derlenmiştir. Bu eserlerin başında ise Ahmed Resmi Efendi'nin "Des türkischen Gesandten Resmi Ahmed Efendi gesandt scheftliche Berichte, aus dem Türkischen übersetzt, Berlin 1809" ve "Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768-1774 (Hulasatü'l-itar)" adlı çalışması bulunmaktadır.

Hammer'den kullanmış olduğu eserler ise "Naima ve Peçuylu (Peçevi) tarihleri /Osmanlı raporları", "Chlesl's Leben" ve Fungruben des orientis dergisinde yayınlamış olduğu "Vie d'Ahmed Djezzar-Pacha", Viyana,1818" çalışmasıdır. Hammer'in "1623 ve 1624 tarihli Venedik raporları" ile "Venedik ve Osmanlı raporları" nı da kullanan Zinkeisen Kraliyet arşivlerinde bulunan mevcut tüm belgelere ve elçilik raporlarına da Hammer aracılığıyla ulaşmıştır. "Des Osmanischen Reiches staatsverfassung und Staatsverwaltung, dorgestellt aus den Quellen seinen Grundgesetze, Viyana, 1815/2 cilt", "Geschichte der Chane der Krim unter Osmanischer Herrschaft, Viyana, 1856" ve "Staatsverfassung des Osmanischen Reiches II" adlı kaynakları da eserinde kullanmıştır.

Zinkeisen ayrıca "Kuyucu Murat Paşa'nın mektubu" , "Sultan Süleyman'ın günlüğü" , "Humbaraa Ahmed Paşa Mémoire, adressé à Aly-Bacha Grand visir au mois de Juin 1742" (Humbaracı Ahmet Paşa'nın anıları) ve "Memoire sur les premières relations de la France avec la porte" gibi çalışmaları da Hammer'in Osmanlı Tarihi adlı eserinden yararlanarak kullanmıştır.

Yazar Hammer'in kaynakları dışında Çelebi Efendi'nin "Explication de l'instituton du Nizam-y-Geolid, ou Nizan-Dgedid, et remarques curieuses à cet égard Hacıkalfa /Kâtip çelebi, the history of the maritime wars of the Turk" , Mühtedi İbrahim Mansur Efendi'nin "Mémoire sur la Grèce et l'Albanie" adlı eseri ile Mahmut Raif Efendi'nin Fransızcaya çevrilmiş olan "Tableau des monveaux rélements de l'empire Ottoman, Paris 1802" adlı çalışmasından yararlanmıştır.

Bu eserlerden başka Mustafa Reşit Efendi'nin "Sekbanbaşı Risâlesi", Ahmet Dürri Efendi'nin "Relation de Dourry Efendy, Ambassadeur de la Porte Othomane auprès du roi de Perse, Paris, 1810" adlı eseri, Sadeddin'in kaleme almış olduğu

“Sadeddin-Tacü't Tevarih- Saaduddin Mehemed Hassan, plus connu chez les Turcs sous le nom de Cogia Efendi”, Seyyid Mustafa’nın “Diatribes sur l’état actuel de l’art militaire, du génie et des sciences à Constantinople” ve son olarak da “Solakzade Tarihi”ni kullanmıştır.

Zinkeisen’in kullandığı doğu kaynaklarını incelerken bunların büyük bir çoğunluğunun Joseph von Hammer aracılığıyla kullandığını görmekteyiz. Bu kaynakların bazıları Hammer tarafından batı dillerine çevrilirken bazıları da kendi dilinde kalmıştır. Zinkeisen bu kaynakları kullanırken doğu dillerini bilmediği için kaynak olarak Hammer’in Osmanlı Tarihi’ni kullanmıştır. Bu durum Zinkeisen’in eserinin sadece batılı kaynaklar kullanılarak hazırlandığı tezini de kısmen çürütmektedir.

2.2.3.2. Bizans Kaynakları

Zinkeisen Osmanlı tarihinin kuruluş dönemini anlatırken sadece batılı ve Osmanlı kaynaklarını değil Osmanlı Devleti’nin komşusu olan Bizans İmparatorluğu’na ait eserlerden de faydalanmıştır. Bu eserler Osmanlı’nın 14. ve 15. yüzyıllara ait olayları hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgileri aktardığı Bizans kaynaklarının başına Bizans Kraliyet arşivi, Klaproth’un “Asia polyglotta” ve “Tableaux historiques d’Asie” adlı çalışmaları yer almaktadır.

Bunların yanı sıra George Acropolita, Deguignes, Pachymeres, Chalkokondylas’ın eserlerinden yararlanan Zinkeisen Abel Rémusat’ın “Recherches sur les langues tartares”, Nikiferos Gregoras’ın “Historia’sı” ile Phrantzes’in “Chronicon Minus (Yorgios Sfrancis) Bonn baskısı” adlı çalışması ve Dukas’ın “History Byzantion” adlı çalışmasının Paris ve Bonn baskılarını kaynak olarak kullanmıştır.

2.2.3.3. Batı Kaynakları

Zinkeisen’in eserini oluştururken en fazla yararlanmış olduğu kaynakların başında batının yani özellikle Avrupa’da yazılmış olan eserleri kullanmıştır. Bu eserler, “29 Temmuz 1541 tarihli Radasbona konseyi kararı” , “A discourse about the treaty of

Spain with the Grand –Signior October 2 1625” , “A history of the revolt of Ali Beg against the Ottoman Porte, Londra 1783” , “A relation of the practices of the Jesuites against Cyrill patriarch of Constantinople, and the cause of their banishment from the Turkish Empire” ile “Abbé Sauger, Histoire nouvelle des anciens Ducs et autres souverains de l’Archipel, Paris,1699” adlı çalışmalardır.

Bu eserlerin yanı sıra “Abeken, Der Eintritt der Türkei in die Europäische politik des achtzehnten Jahrhunderts” , “Abercromby Trant, Narrative of a journey to greece in 1830” , “Abschied des Reichstags zu Nürnberg Anno 1552 auffgericht, (einleitung und madde 10)” , “Acqs piskoposunun 20 Ekim 1571’de IX. Charles’a gönderdiği mesaj” , “Acta betreffend die Schickung des Herrn von Gaffron als Chargé d’affaires bei der Türkischer Pforte nach Constantinopel, desen Zurückberufung (kraliyet devlet gizli arşiv belgesi)” ile “Acta, betreffend die Pension de geh. Legationsrathes Diez zu Kolberg” ve “Actenstücke zur Geschichte Grans Rakoczy’s und seiner Verbindungen mit dem Auslande. Aus den Papieren Ladislaus Kökenyesdi’s Venedik Betes, Seines Agenten in Baiern, Frankreich, Preussen und Russland 1705-1715. Herausgegeben von Joseph Fiedler, Viyana, 1855” adlı çalışmaları kaynakçasına eklemiştir.

“Actes relatif au séjours de la flotte Turque an Provence, Nègociations”, “Actis, betreffend die Schickung des Kanzlei Directors Diez als königlichen charge d’affaires nach Constantinopel, Diez ve Dohm” , “Adair, Historical Memoir of a mission to the court of Vienna in 1806” , “Adolf Schmidt, Geschichte der preußisch- deutschen unionsbestrebungen seit der zeit Friedrichs des Großen, Berlin, 1851” ile “Aeneas Silvius, epist.159” , “Albay Bory de St. Vincent, Histoire et description des ıles Ioniennes, Paris, 1823”, “Alberi, Relartione delgi ambosciadari Veneti al Seneto, Ser Alexandre de Laborde, Sur les véritables causes de la rupture avec alger, Paris 1830” , “Alexius von Fenyes, Statistik des Königreichs Ungarn, Peşte,1844” , “Aloisiae Francisci, Regis Gallorum Matri” ve “Andrea Morosini, L’imprese et espeditioni di terra santa et l’acquisito fatto dell’ Imperio di constantinopoli dalla serenissima Republica di venetia, Venedik 1627” adlı çalışmalar Zinkeisen’in eserine önemli katkılar sağlamışlardır.

Ayrıca Andreossy’nin “Constantinople et le Bosphore de Thrace, Paris 1828”i

Antonii Arrighili'nin "De vita et rebus gestis Francisci Mauroceni Peloponne siaci, Libri IV" ve Arneth'in "Das Leben des Kaiserl. Feldmarschalls Grafen Guido Starhemberg, Viyana, 1853" ve Anton Doria'nın "Kurzer Inbegriff der merkwürdigen Begebenheiten, welche sich zur zeit Karl's" adlı eserleri de kullanan Zinkeisen yazarları belli olmayan anonim olarak yazılan "Relatione dello stato nel quale si ritrova il governo dell'imperio Turchesco quest'anno,1594" ve "Relazione anonima della guerra di Persia dell'anno, 1553" eserleri de kaynakçasında kullanmıştır.

"Anecdotes du sejour du Roi de Suede à bender ou Lettres de M. Le Baron de Fabrice pour servir d'éclaircissement à l'histoure de Charles XII, Hamburg 1760", "Anekdoten zur Lebensgeschichte des Ritters und Reichsfürsten Potemkin, Freistadt am Rhein, 1792", "Augustini Patritii Senesis, libellim de adventu Friderici III. Imp. Ad Raulum II. Papam", "Aulander, Der nach der Pultawischen Schlacht über eine fünfjährige Zeit in dem Türkischen Bender sich aufhaltende könig von Schweden, Karl XII, 1716", "Ausführliche Geschichte des Kriegs zwischen Russland, Oestreich, der Türkei, Viyana, 1791" ve Bacmeister'in "Beiträge zur Geschichte Peter's des Großen, Riga,1784" eserler Zinkeisen'in kullandığı batılı kaynaklar arasında yer almıştır.

"Baelkeren, Vienna a Turcis obsessa, Viyana, 1683", "Barletti, de vita et gestis Scanderbegi", "Baron Senfft von Pilsach, Copie de la dépêche du Général de Budberg à Mr. d'Italinski à Constantinople en date du 15 Novembre 1806", "Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce, Paris", "Beaujour, Voyage militaire dans l'empire Ottoman" "Belcarius, Rerum Gallicarum Commentaria", "Bericht des Don Juan d'Austria über die Schlacht bei Lepanto: Munitdi, Altes und Neves aus Spanien, Berlin,1853(Simanca arşivi-İspanya'dan)", "Bernardo Navagero, Relazione dell'impero ottomano", "Bernini, memoire historique di clò, che anno operato li sommi pontefici nelle guerre contro i Turchi etc." ve "Bethlen, Hist. De reb. Transylvanicis"i yazarın eserinde kullandığı kaynaklar arasındadır.

Bunlardan başka Bignon'un kaleme almış olduğu "Histoire de France depuis le 18 Brumaire" ve "Histoire de France sous Napoléon" Fransa hakkında detaylı bilgiler içermektedir. "Bodenstedt, Die Volker des Kaukasus und ihre Freiheits Kämpfe gegen die Russen, Berlin, 1848", "Bonfinius, rer. Ungaricar. decad. Ed Sambuci, Hannover,

1606”, “Borel, De l’origine et des fonctions des consuls, St. Petersburg, 1807”, “Bosset, Parga studien, Viyana,1854”, “Bratutti, chronica dell’origine e progressi della casa ottomana Viyana,1649”, “Breünning, Orientalische Reiss, Strasburg,1612”, “Buchon, recherches et matériaux pour servir à un histoire de la domination françoise en Orient” ve Busbecq’ in “De rei militia” adlı çalışmaları da oldukça değerlidir.

Zinkeisen, “Caesarea sarea legatio quam mandante August. Rom. Imper. Leopoldo I. ad Portam ottomannicam suscepit perfecitque Excel. Dom.”, “Cantemir, Histoire de l’empire othoman”, “Caoursin, de celeberrimo foedere cum Thurcorum Rege Bagyazet per Rhodio inito.”, “Captivité du roi François I., M. Aime Champollion Figeac, Paris, 1847”, “Cardinalis Papiensis, commentar, epist.”, “Chalmers, A collection of Treaties between Great Britain and other Powers, Londra, 1790 Chants populaires de la Grèce moderne recueillis et publiés avec une Tradition Française, des éclaircissements et des notes par C. Fauriel, Paris, 1824” ve Chardin’ in Voyages en Perse, Amsterdam, 1735” adlı eserlerine de sıklıkla atıfta bulunmuştur.

Bu eserlere ek olarak “Chateaubriand, Mémoires d’atre tombe, Leipzig, 1849”, “Choiseul-Gouffer, Voyage pittoresque de la Grèce”, “Christophoro Riccherio, La pressa di Castel Nuovo in Dalmatia”, “Chroniques de Sir Jean Froissart, Buchon baskısı”, “Churfürst Iohann Georg bei dem Entsatze von Wien”, “Codignac, Lettere di Principe”, “Contarini, Istoria della guerra di Leopolda”, “Conversation, quel l’Envoyé de Prusse a eue avec le Reis Efendi et le Kadilischer de Romélie le 26 novembre 1789”, “Copie de Traité d’Alilance que le Sr. Diez, Envoyé de Prusse a proposé à Sublime porte de la part de sa Cour dans la conferencé qu’il a eu le 8 octobre 1789 avec Mohammed Raschid”, “Coriolan Cepione, cose fatte da M. Pietro Mocenico cet.” gibi çalışmalardan da faydalanmıştır.

“Correspondence de Napoléon, Paris, 1859”, “Cousinéry, Voyage dans la Macédoine contenant des Recherches sur l’histoire, la géographie et les antiquités de ce pays, Paris, 1831”, “Coyer, Histoire de Jean Sobieski, Paris 1761”, “Cronica del esforcado principe, capitan Jorge Castrioto etc. Tratuzide de lingua portuguesa en Castellano par joan ochoa de Lesalde”, “Cunibert, Essai historique sur les révolutions et l’indépendance de la Serbie depuis 1804 jusqu’à 1850, Leipzig, 1855” ile Cyprian

Robert'in Die Sklaven der Türkei, aus dem Französischen übersetzt von Makro Fedorowitsch, Dresden, 1842" adlı eserleri oldukça önemlidir.

Ayrıca "D'Allesandro Vernino, Ne'quali si descrivono le attioni seguite dal principio dell'attaco di questa Provincia fin all'espugnatione di Clissa, Venedik,1648.", "D'Arvieux, Capitulations accordées entre l'Empereur de France et le Grand Seigneur", "D'Escobleau de Sourdis, Memoire de l'Archevêque de Bourdeaux des places, garnions de la Provence, et ce qu'il faut faire pour metre la côte en sûrete, Correspondance", "Daniele Barbarigo, Relazione dell'Impero ottomano, 1564", "Daniello de'Ludovisi, Relazione dell'impero Ottomano, 1534", "Daru, hist. De la rebubluque de venise" çalışmaları da Zinkeisen'in eserinde kullanılmıştır.

"Daur État des recettes et des denses de la république de Venise extrait du rapport fait au roi d'Espagne, parle marquis de Bedmar, son ambassadeur, en 1619", "De Bosset, Letter of Lord Grenville, Minister for foreign Affairs of the court of England to Lord Elgin the Ambassador of that court at the sublime porte, dated 13.January 1801", "De Breves, Discours obrégê des assurez moyens d'anéantir et ruiner la Monarchie des Princes Ottomans. faict par le sieur", "De La Motraye Remarques historiques et critiques sur l'histoire de Charles XII, Londra, 1732", "De la Motraye, Voyages en Europe, En Asie et en Afrique", "De La Vigne'nin II. Fransuva'ya 20 Ekim 1559'da gönderdiği mesaj", "De Selve'nin kral II. Henry'ye yolladığı mesaj ve yazışmalar", "Della Histoirale guerre di Dalmatia sotto il Generalato di Leonardo Foscolo. Lib. II." kullanılan eserler arasındadır.

"Della Provedoria General di Candia de S. Marin de Cavalli (1570-1572), (Paris Kraliyet Kütüphanesi) Commissione de Barbo", "Denkwürdige Gesandtschaft an die ottomanische Pforte, Welche ehemals Herr Friedrich von Kreckwitz verrichtet, aufgesetzt und schriftlich hinterlassen von Friedrich seideln, damahls des Herrn oratoris Apotheker, Görlitz,1711", "Dépêches du marquis de Lucchesini et réponses officielles depuis son départ de Varsovie pour le Cohrés", "Des Freyherrn von Wratisslaw merkwürdige Gesandtschaftsreise von wien nach Konstantinopel, Leipzig,1787", "Des Hayes, voyage de Levant fair par le commandement du Roy en l'année 1621 per le S.D.C. (de courmenin, des Hayes'in lakabı), Paris 1624", "Diedo, Storia della repubblica

di Venezia”, “Diez, Anmerkungen zu Resmi Efendi’s “wesentlichen Betrachtungen”

“Diez, von Diez gesammelte und verfasste schriften über den Handel Preubens nach der Levante”, “Diez, Wesentliche Betrachtungen, Berlin 1813”, “Discorso di Constantinopoli e Gran Turco cet. (yedikule hazinelerinin ilk şekli ve saraya tasınması hakkında en fazla bilgi veren eserdir.)”, “Discours sur l’alliance que la Roy avec le Grand-Seigneur et de l’utilité qu’elle apporte á la Chrestienté”, “Discoursewith the Chimacham about the affaires of Gabor and the treaty of Buda, 1625”, “Dohm, Denkwürdigkeiten” “Domenico Trevisano,Relazione..” “Doutes et questions sur le traité de Versailles du 1 mai 1756”, “Dr. E. Hermann, Beiträge zur Geschichte des Russischen Reiches, Leipzig 1843”, “Dr.Philipp Wolff, Die Drusen undihre Vorgönger, Leipzig, 1845”, “Du Loir, La conquete de Babylon par sultan Murat Roy”, “Duco Di Ossuna, Berlin kraliyet kütphanesi. Inform. Polit. Cilt IX”

“Eisenschmidt, Luther's schriften wider die Türken”, “Emerson, The history of modern Greece, Londra,1830”, “Eton, Tableau historique, politique et moderne de l’empire ottoman traduit par Lefebvre, Paris”, “Eugerii Gislenii Busbecq, legationis Turcicae epistolae quatuor,1633”

Ayrıca Engel’in kaleme almış olduğu “Allg. Weltgschichte”, “Geschichte der Moldau”, “Geschichte von Ragusa” ve “Geschichte von Servien(Allgemeine welthistorie)” ile Eugene Sue’nin yazdığı “Correspondance d’Escoubleau de Sourdis” ve “Histoire de la marine française, Paris 1836” adlı eserleri Osmanlı’nın felsefi ve siyasi açıdan analiz eden çalışmalardır.

“Fabrice, Anecdotes du sejour du Roi de Suede à Bender ou Lettres pour servir d’eclaircissement à l’histoire de Charles XII, Hamburg, 1760”, Fallmerayer’in “Geschichte der Halbinsel morea während des mittelalters” ve “ Geschichte des kaiserthums von Trapezunt, Münih, 1827”, , “Fauriel, Chants populaires de le Grece moderne”, “Favier, Conjectures raisonnées’ sur la situation actuelle de la France dans le système politique de l’Europe”, “Felicis Petancii, Dissertatio de Itineribus Aggrediendi Turcam Sshwandt, scc. rer. Hung.”, “Felix Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce, Paris”, “Felix Mengin, Histoire de l’Egypte sous le Gouvernement de Monhammed-Ali, Paris,1823”, “Feriol, De Taules, L’homme au masque de fer., Paris, 1825”, “Ferrand,

Histoire des trois démembrements de la Pologne, Paris 1820”, “Firmenich, Neugriechische Volksgesänge, Berlin, 1840”, ile Finlay’ın “The history of Greece and the empire of Trebizond, Londra,1851” ve “The history of Greece under Othoman and Venetian Domination, Londra, 1856” çalışmaları da oldukça önemlidir.

Bunlara ek olarak “Flamino Cornelio, Creta Sacra, Venedik, 1755, Flassan, Histoire de la diplomatie Française, Paris, 1811”, “Folietta, De Causis magnitud”, “Foncemagne, Prophétie de maitre Guilloche de Bordeaux”, “Fonton, La Russie dans l’Asie mineure, Paris, 1840”, “Forçing the Dardanelles, Passages in the life of a sailor”, “Foscarini, vita di GiacomomFoscarini, Cav. E. Procuratore dis. Marco; Venedik,1745(çev. Bartholomeo Ridolfi Sforza önemli biyografi)”, “Frammenti, İstoroci della guerra di Candia”, “Francisci Philelphi, Epist.,Paris, 1513”, “Fransa Kütüphanesi el yazmaları-chronice di Firenze del dei”, “Frederic le Grand, Histoire de man temps II, Oeuvres, Berlin 1846” gibi eserlerde kullanılmıştır.

“Garber, Journal von der Commission wegen der Grenzscheidung in Persien”, “Garzoni, Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della sacre lega Contra Maometto IV: Etre suoi successori, Venedik, 1705”, “Geijer, des König Gustaf’s III. Nachgelassene papiere, Hambur, 1845”, “General von Moltke, Der Russisch-Türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829, Berlin,1845”, “Gentz, Mémoires et lettres inédits publiés par G. Schlasier Stuttgart, 1841”, “Geographiques sur les Ruines de la morée par M. E. Puillon Boblage, Paris,1835”, “Georgieviç, DeTurcarum moribus libellus, Helmst., 1671”, “Geschichte der Feldzüge der k.k. Armeen gegen die Türken unter dem commando des Prinzen Eugen von Savoyen in den Jahren 1716, 1717 und 1718 von J. B. Schels”, “Geschichte des gegenwartigen Krieges” adlı çalışmalar da oldukça fazla kullanılmaktadır.

Zinkeisen, “Geschichte des zu Belgrad am 18. September 1739 geschossemen Friedens, Frankurt ve Leipzig 1790”, “Geschichte Griechenlands, Leipzig, 1832”, “Geschichte von Morea”, “Geschichte von Ungarn”, “Gévay, Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Östreich, Ungarn und der Profte im XVI. und XVII. Jahrhunderte Dritte Lieferung”, “Giacomo Diedo, Storia della repubblica di Venezia della Sua fondazione sino all’anno 1747, Venedik,1751”,

“Giacomo Soranzo, Relazione 1576” dan da faydalanmıştır.

“Giornale dell’ assedio di Constantinopoli 1453 di Nicolo Barbaro P.V Corredo di note e documenti per Enrico Cornet Viyana 1856” “Girolamo Ferrari, Notize storiche della lega tra l’imperatore Carlo VI e la repubblica Venezia e il Gron Sultano Acmet III, Venedik, 1723” , “Gobellini, commentar. Pii, Roma, 1584”, “Gottfried Wilhelm von Leibniz, eine Biographie, Breslau 1842”, “Grasset Saint-Sauveur, Voyage historique litté raire et pittoresque dans les isles et possessions ci-devant vénitiennes du Levant, Paris”, “Gravellus, Syndromus rerum Turcico-Germanicorum cet., Frankfurt, 1627”, “Gregorio Leti, Vita di Don Pietro Giron Duca d’Ossuna vicere di Napoli e di Sicilia, Amsterdam 1700” , “Grimstone, Histoire Letter Writen to a senator of venice concerning the contentions betweene the roman and Greeke Churches in Constantinople”, “Grönd-und umständlicher Bericht von denen römisch- Kaiserlichen wie auch Ottomanischen Botschaften, wodurch der Frieden zu Carlowicz bestätigt worden, Viyana, 1702”, “Gugenheim, Geschichte der Jesuiten in Deutschland, Frankurt, 1847”, “Guicciardini, Histoira d’Italia, Venedik, 1562/1572”

Hanway’in “An historical account of the british trade over the Caspian seo, Londra 1762” ve “Revolutions of Persia, Londra, 1762” adlı çalışmaları ile “Hahn, Albanesische Studien, Viyana 1853”, “Hase, Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi, XI, Paris, 1827”, “Heler, Militärische Correspondenz des Prinzen Eugen von Savoyen, Viyana, 1848”, “Hermann, Geschichte des Russischen Staates”, “Hertzberg, Reweil des déductions, manifestes, déclarations, traités Berlin 1790”, “Histoire d’Emeric Comte de Tekeli, Köln 1693”, “Histoire de Charles VI, Roy de France, par un auteur contemporain Religieux de l’Abbaye de St. Denys etc., Paris, 1663”, “Histoire de l’anarchie de Pologne et du démembrement de cette République par CI. Rulhi ére Paris 1807”, “Histoire de la Colonie Grecque établie en Corse par Nicolas Stéphanopoli, Paris, 1826”, “Histoire de la guerre Russes et des Impériaux Contre les Turcs en 1736 ect. par M. de Keralio, Paris 1780” kaynak olarak kullanılmıştır.

Ayrıca “Histoire de la Marine Française par Eugéne sue, Paris 1836”, “Histoire de Timurbeg çev. M. Petis de la Croix, Paris, 1724”, “Histoire des Grand vizirs Mahomet

Copropli Pacha”, “Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade etc. Par M. L’Abbé Laugier, Paris 1768”, “Histoire du Prince François Eugene de Savoy, Viyana, 1741”, “Histoire du Siège de la ville de Candie par Philibert do Jarry, Escuyer Seigneur de la Jarrie, Lieutenont- Colenel du Reegiment de Negron” , “Histoire nouvelle des anciens ducsmet autres souverains de l’Archipel, Paris, 1699”, “Historische Beschreibung der letzten Gesandtschaft an der Türkischen Sultan, so ihro k.k. und Königl. Katholische majestät durch Herrn Dommian Hugo Grafen von wirmondts verrichten lassen. Aus den Nachrichten Herrn Gerhardt cornel von der Driesch, sekretarii Domestici und Historici bei gedachter Gesandtschaft gezogen, Ausburg, 1722” gibi eserler de bulunmaktadır.

Hobhouse’un “Henry Holland, Hughes (travels in Greece and Albania), Londra,1830” ve “ Travels in Albania” adlı eserleri ise oldukça kıymetlidir. Bunların dışında “Hocke, Beschreibung der wiener Belagerung, Viyana, 1683, “Hormayr, Neves Archiv für Geschichte, Staatenkunde 1829, “Horvath, Geschichte der Ungarn, Peşte 1855”, “Hughes, Travels in Gerece and Albania, Londra, 1830”, “Hunyadi, Epistolarum Johannis de zredna D. Gubernatoris et statuum regni Hungariae nomine exaratarum volumen” gibi kitaplar bulunmaktadır.

Bunlardan başka “II Governo dello stato Veneto dal cavalier Soranzo, Mspt. Paris Tersane Kütüphanesi”, “Instruction pour le Sr. Diez en qualité de Chargé d’affaires du Roi à la porte Ottomane Instructions for our trusty and wellbeloued servant sir Thomas Roeknight, our ambassador unto the Grand-Signior”, “Intérêts présens des puissances de l’evropa”, “Istoria dele moderne Rivulizioni della Valavhia, Composta da Antonmaria Del Chiaro Fiorentino, Venedik, 1718”, “J. M. Pardessus, tableau du commerce anterievrement à la collection des lois moritimes, Paris, 1834”de Zinkeisen’in sıklıkla kullandığı eserler arasındadır.

Bunlara ek olarak “J.B. Burckhardt, Bemerkungen über die Beduinen und Wahabi, Weimar, 1831”, “J.J.Boissardo Vesuntino, Vitae et icones Sultanorum Turcicorum ad vivum ex antiquis metallis effictae cet.”, “Jacobi Sadoleti, Episc. Carpentorat. Leonis X. Pontific. A Secretis, in promulgatione generalium indicarum Oratio in Beatae semper virginis ad minervam habita”, “Jacobi Volaterrani, diarium

romanum”, “Jacobus Fontanus, De bello Rhodio” , “Jacobus Paleologus, de rebus Constantinopoli et Chii cet.,1573”, “Jacques Bastard de Bourbon, Le grande et merveilleuse et trésrualle oppugnation de la noble cité de Rhodes, imprimé l'an, 1526”, “Joannis Anagnosta, de Thessalonicensi excidio narratio”, “Joannis De Bethlen, Commentarii, Viyana 1779”, “Joh. Zermegh, History rerum gestar. inter Ferdinand et Johannem”, “Johannes Schiltberger, Reise in den orient, Münih,1813 (Türkler ve Tatarlar arasında, İstanbul, 1995)”, “Johannes Voigt, Der Freiherr Hans katzianer im Türkenkriege”, “Johannis Canani, Narratio de bello Constantinopolitano anni ab orbe condito”, “Johannis Crispi, Aegei maris naxique ducis ad Pontif. Roman et Christianos Principes, epist.”, “Josepf Müller, Albanien, Rumelien und die österreichisch-montenegriscche Grenze, Prag, 1844” adlı kaynaklarda kullanılmıştır.

“Journal de l'expédition de Monsieur de la Fevillade pour les securs de Candie par un volantaire, Lyon 1670”, “Journal de Pierre le Grand depuis 1698 ect., Stockholm, 1774”, “Journal de secrétaire du Chancelier Duprat”, “Journal du corps d'armée commandé par le prince de Hildbourghausen”, “Jovius Martini, Stellae de Turcorum in regno Hungariae”, Juchereau de Saint-Denys'in “Révolutions de Constantinople en 1807 et 1808, Paris, 1819” ile “Révolutions de Constantinople en 1807 et1801 Paris,1819.” çalışmaları bulunmaktadır.

“Kantona, Callimachus, hist. Crit. Req. Hungar”, “Karamsin, Hist. de l'empire de Russie”, “Karl I. Ferdinand'in Zaralı Hieronymus ve C.D. Schepper'e talimatları, Prag,1534”, “Katona, Histoiria critica regum Hungarice stirpis mixtae”, “Khevenhiller, Annal Ferdinana” kaynakları da kullanılmıştır.

Knolles'in “History of the Turkes, 1683” ile “A briefe course of the greatnesse of the Turkish Empire, 1629” ve Kont Görtz'ün “Dépêches de comte de Görtz touchant le séjour du prince de Prusse à St. Petersburg” ile “Mémoires et actes authentiques relatifs aux négociations qui ant précédées la partage de Pologne, 1810 Oeuvres VI Berlin, 1847” adlı çalışmaları Avrupalılarla Türkler arasındaki ilişkilere ışık tutmaktadır.

Kont Vergennes'in “Mémoire sur la Porte Ottomane” ile “Politique de tous les Cabinet s de l'Europe pendant les regnes ole Louis XV. Et de Louis xvi, Paris 1801” adlı eserleri ile “Kont Braglie, Politique des tous les cabinets de l'Europe”, “Kont Neipperg,

Umständliche auf Original-Documente gegründete”, “Kral Ferdinand'in çeşitli görevler için verdiği talimatlar, 1536” kullanılmaktadır.

Zinkeisen tüm bunlara ek olarak Kraliyet devlet gizli arşiv belgelerini de kullanarak eserini zenginleştirmiştir. Bu belgelerden bazıları “Instruction générale pour Mr. de Diez à Constantinople”, “ Plan et instruction sècrete pour Mr. de Diez et de Götze,” , “ Seconde instruction sècretissime”dır.

“Kurd von Schlözer, Choiseul und seine zeit, Berlin 1848”, “La Valachie, la moldavie et de l'influence des Grecs du Fanal, Paris,1822”, “Lalande, Histoire de Charles VI”, “Lallerstedt, La scandinavie, ses craintes et ses espérances, Paris,1856”, “Lanz, Korrespondenz des Kaisers Karl V.”, “Laszky, Actio Hieronymi Laszky apud Turcam nomine Regis Joannis”, “Laugier, Histoire de la République de Vénise”, “Le campagne dell'Ungheria degl'anni 1663 e 1664 raccolte da diverse Relazioni e Lettere oltamontone e discritte da Girolamo Brusoni Venedik, 1665”, “Le Clere, Histoire de la Russie moderne, Versailles, 1784”, “Leben und Denkwürdigkeiten Johann Mathias Reichsgrafen von der Schulenburg, Leipzig, 1834”, “Lefebvre, Histoire des Cabinets de l'Europe pendant le consulat de l'Empire, Paris, 1845” ve Leonardo da Qurini'nin “Descrittione dell'Isola di Creta composta dal Clariss, Signor Francesco Barozzi, Paris Kraliyet Kütüphanesi” ile “Descrizione dell'Isola e regno di Candia di Marco Boschini Leonclavii, Pandectae History Turc., Frankfurt, 1596” adlı çalışmaları bulunmaktadır.

“Leondrisii Cribelli, de expeditione pii papae II, Turcas”, “Leopoldo Primo, il Gran Signore de Turchi Echmet Quarto, Giorgio”, “Les Memoires du vayage de Mons.le Marquis de Ville au Levant ou l'histoire curieuse du siege de Candie cet. Par François SavinienD'Alquie Amsterdam 1671”, “Les voyages et observation du sieur De la Boullaye Le-Gou, Paris, 1653”, “Leunclavius, Annales Turc.”, “Lewis Robert, Merchants map of commorce 1638”, “Lofitau, Histoire des découvertes et conquêtes des Portugais, Paris, 1733”, “Loniceri, chronicorum Turcicorum” , “Luca Michiel, Relatione di Candia” , “Lucius, de Regno Dalmat. et Croat,schwandt”, “Ludovisi, Relazione dell'impero Ottomano,1534”, “Luther, Vom Krieg wider den Türken 1528” gibi kaynaklarda Zinkeisen'in faydalandığı kaynaklar arasındadır.

Bunlar dışında Marino Barletti'nin “vita scandarbegi, ph. Loniceri Chronicorum

Turcicorum Tom. III. Francof. Ad Moen,1578”, “de scodrensi obsidione et expugnatione” ve “de vita et gestis Scanderbegi” ve Marino Sanudo’nun “vite de’Duchi, Muratori scrpp XXII” ile “Diarium parmense” si son olarak da Marsigli’nin “L’état militaire de l’empire Ottoman, Lahey, 1732” ile “militare dell’imperio Ottomanno, Amsterdam,1732” adlı eserleri kullanışmıştır.

“Machivel, Discours sur Tite-Live”, “Maffeo Venier, Relatione dello stato presente del Turco,1586”, “Manifeste de l’empereur pour déclarer la guerre aux Turcs”, “Manuel de Fargay Souza, The Portegues Asia, Londra, 1733”, “Marcantonio Barbaro, Relazione dell’Impero ottomano, 1573”, “Marin, storia civile e politica del commercio de’veneziani, Venedik,1800”, “Marino Cavalli, Relazione dell’impero Ottomanno, 1560”, “Mart. Crusii, histoira politica Constantinopoleos-Turcograecia”, “Martens, Recueil manuel et Pratique de traités, Leipzig, 1848”, “Martin Rosenack, Belagerung der königlichen Freistadt Gans im Jahre 1532, Viyana,1789”, “Mengin, Histoire de l’Égypte sous le Gouver nement do Meherned Ali”, “Menzel, Zwanzig Jahre Preussischer Gesch ichte, 1786-1806, Berlin 1849”, “Michael Lermontov, Poetischer Nachlass “Ismail Bay, eine morgenländische Sage”, Berlin, 1852.” çalışmaları da sıklıkla kullanılmaktadır.

“Minadio, Histoiramdella guerra fra Turchi ve Persani, Venedik,1588”, “Möllendorf, Bericht von der geschehenen Arretierung des pp. Gaffron ve Versiegelung desen Effecten”, “Montalbano, De Turcarum moribus”, “Montecuccoli, Reglemens qu’il faudra observer dans la bataille, publi’es le 30, Juillet 1664” , “Morosini, Hist. Venet., Venedik,1719”, “Motifs de la guerre, qui a commencé l’an 1743 entre ies Turcs et le Persans” , “Mr. Silvestre de Sacy, pieces diplomatiques tirees des Archives de la rebuplique de gènes”

Neumann’in “Die Gründung des englischen Reichs in indien” ile “Récueil des Traiés et Conventions conclus par l’Autriche avec les Puissances étrangères depuis 1763 jusqu’à nos jpurs, Leipzig, 1855” ayrıca, “Muradjea d’Ohsson, Tableau Général de l’empire othoman Paris, 1788”, “Nachricht von denen gegen die Türken und Tataren in diesem 1736.Jahre vorgefallenen” “Kriegs-Operationen der russich-kaiserlichen Armee”, “Nani, istoria della Repubblica Veneta, Venedik 1720”, “Navagiero, storia Venetiana”, “Négaciations de la France dans le Levant par E. Charrière, Paris, 1848” de

kullanılmıştır.

Zinkeisen “Neveröffnete Osmaniche Pforte, Augsburg, 1700”, “Nic. Reusneri, Epistolarum Turcicorum, Frankfurt,1599”, “Niccolo Vellaio, Le guerra Cretense, Bologna 1647”, “Nicolai Höniger von Tauber-Königshofen, Hoffhaltung des Türkhischen kaisers und ottomannischen Reichs Beschreibung, usw, Basel,1573”, “Olivier, Voyage dans l’Empire Ottoman, l’Eggypte et la Perse, Paris, 1804”, “Opinione del Podre Paolo, Servita, Consultor di stato, come debba governarsi internamente e esternamente la Repubblica di Venetia perhaver il perpetuo dominio, perpublica commissione, Venedik 1681” , “Oratio habita Bononiae coram Leone X. P. M. cet. A clarissimo et illustri viro Antonio Prato magno Galliae Concellario, Tertio Idus Decembrio, 1515”, “Ördre que tiendront les gens de guerre, Sortant de Candie donné par le Marquis de St Andre Montbrun De la Soloye” , “Ortelius, Chronica dess Ungarischen krieges, Nürnberg,1620 gibi kaynakları da sık sık yazmış olduğu eserinde kullanmıştır.

Ayrıca “Pallovicini, History du concile de Trente” , “Paolo Giovio, de Fatti illustri di Selim Imperator de'Turchi”, “Paolo Paruta, Histoir Venetiana”, “Pardessus, Collection de lois maritimes, Paris 1834”, “Pashley, Travels in Crete”, “Paul Jacob, Der mann mit der eisernen maske, Quedlinburg, 1838”, “Paul Lucas, Voyage de Levant, Paris 1731”, “Paul Sarpi, Le Prince”, “Paule de Foix, lettres”, “Paulus Ramnusius de bello Constantinopolitano, Venedik 1634”, “Perebos, İstoria Suli he Nargas, Venedik,1815” adlı eserlerde kullanılmıştır.

Petrarca’nın “De officio et virtutibus imperatoriis” ile “ Epist. Ad Petrum Bononiensem, De rebus Senit”, “Petri Bembi, epist. Leonis X. P. M. Nomine script.” adlı eserler ile “Petrus Bizarus, de bello pannonico”, “Peyssonnel, Examen du livre intitule, Amsterdam, 1788, “Philippi Callimachi, de rebus a Vladislao Polonorum et Hungaram rege gestis”, Pietro Bembo, historia Venetia”, “Pii Secundi, pontificis maximi ad illustrem Mahumetem, Turcorum imperatorem, epistola”, “Poniatovski, Remarques d’un seigneur polonois sur l’histoire de Charles XII, Lahey, 1741”, “Pouqueville, Mémoire historique et diplomatique sur le commerce et les établissements français au Levant depuis l’an 500 de J.C. jusqu’à la fin du XVII. Siécle, Paris, 1833”, “Prècis de la carriere diplomatique du Comte de Hertzberg”, “Projet d’une triplealliance entre les

cours de Russie de Prusse et la Porte Ottomane”, “Projet secret présenté à l’Empereur Ottoman Mahomet V. Par Ali Ben Abdallah, Pacha du Caire, tradwit du Turc, Utrecht, 1754”, “Raggualio dell’ultime guerre di Transilvania et Ungaria tral’Imperatore” , “Rakozi et altri successivi principi di Transsilvania del Conte Mauritio” da yazarın yararlandığı eserler arasındadır.

“Raumer, Historisches Taschenbuch, 1844 ve 1856 sayısı”, “Raynaldi, Annal. Eccles edt. Mansi lucae, 1752”, “Reasons, Shewing that the peace made lately between the Emperour and Bethlen Gabor is neither safe nor proffitable to this Empire, Ekim 1624” ayrıca Ranke’nin kaleme almış olduğu “Über die Verschwörung gegen Venedig im Jahre 1618”, “Deutsche Geschichte im zeitalter der reformation” ve “Die Venezianer in Morea 1685-1715” çalışmalarla Zinkeisen’in eserine değerli katkılar sağlamıştır.

Zinkeisen eserini oluştururken “Propositions de la Porte Ottomane auf Roi de Suède faites le 6 octobre 1713 á Demirtasch”, “Reat officiel des événements arrivés á Constantinople”, “Reimers, Reise der russich- kaiserlichen außerordentlichen Gesandtschaft an die Ottomanische Pforte St. Petersburg, 1803, 3 cilt”, “Relation de ce qui s’est passé á Constantinople depuis l’arrivée de M. Du Quesque”, “Relation de l’entrée á Constantinople de M. De Nointel, Ambassadeur de France”, “Relation des deux Rebellions arrivées d Constantinople en 1730 et 1731 dans la déposition d’Achmet III” , “Garber, Journal von der Commission wegen der Grenzscheidung in Persien”, “Relation des deux Rebellions arrivées d Constantinople en 1730 et 1731, dans la déposition d’Achmet III et l’élévation au trône de Mahomet V Composée sur des Mémoires originaux reçus de Constantinople, Lahey 1737”, “Relation des Troubles qui sont arrivez dans l’Empire Othoman, écrite le dix-neuvième Septembre, 1703” adlı çalışmaları da eserine eklemiştir.

“Relation succincte de ce qui s’est passe de plus remarquable depuis l’affaire de Taman par quelqu’un qui a été témion oculaire”, “Relatione del siognor brunoro zampeschi, Governore della Rebutlica di Venetia in Candia”, “Relatione dele cose di Venetia, fatta do D.Alfonso della Cuella, ambasciadore di Spagno, oggi Cardinale, 1619”, “Relatione dell’ Armata di mare uscita da Napoli per il Golfo Adriatico edel seguito di essa dell’anno 1617 sotto il Vicereame dell’Excel Signore” , “Relatione di

Venetia, fatta da D. Alfonso della cueva, Conte di Bedmar, già ambasciadore della maestá cattolica appresso della rbuplica”, “Relazione della marcia delli Tartari intrapresa per passar in Persia l’anno 1733”, “Relazione della presa della fortezza chiamata Costela Tornesa nella Morea, Milan, 1620”, “Relazione fatta a papa Clemente VIII. dal S. Sherieyns inigese cavaliere aurato et Ambasciatore del re di Persia per la confederatione con li principi Christiani contra il Turco, inform”, “Rescueil des letters missives de Henry IV. Publie par M. Berger de Xivrey, Paris, 1848”, “Reweil de tous les Traités, Conventions. Mémoires et Notes, conclus et publiés par la couronne de Dannemarc dès l’année 1766 jusqu’en 1794, Berlin 1796” gibi eserlerde kaynak olarak kullanılmıştır.

“Ricault, Histoire des toris derniers empereurs des Turcs 1623-1677, Paris, 1683”, “Robert Poshlen, Travels in Crete, Londra,1837”, “Röder, Des markgrafen Ludwig Wilhelm von Baden Feldzüge wider die Türken, Karlsruhe, 1839”, “Roscoe, The life and pontificate of Leo the tenth” , “Rousset, Meraure historique”, “Rudolf Schmid, Denkschrift über die damaligen Verhältnisse des Türkischen”, “Rulhière, Histoire de l’anarchie de Pologne” , “Ruscelli, Lettere di Principi”, “Rycaut, Histoire des trois derniers Empereurs I”, “Sabellico, Istorici delle cose venezone i quali honno scritto per pubblico decreto-diarium parmense”, “Salomon Schweigger, Reiss-Beschreibung nach Constantinopel und Jerusalem (1576-1581), Nürnberg, 1664”, “Sansovino, history univers. dell’origine et imperio de’Turchi”, “Schimek, Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Roma, Viyana,1787” adlı kaynaklar Zinkeisen’in yararlandığı çalışmalar arasındadır.

“Schoell, Histoire abrégée des Traités de Paix”, “Schulenburg’s Leben II, Journal de siège de Dulcigno et la Relation de la retraite faite par le Feld-Maréchal comte de Schulenburg.”, “Schweigger, Reissbeschreibung, Nürnberg,1664”, “Schwencke, Geschichte der Hannoverschen Truppen in Griechenland 1685-1699, Hannover”, “Seidel, Denkwürdige Gesandtschafftnan die Ottomanische Pforte, Görlitz,1711”, “Seigneur Polonois sur l’histoire de Charles XII Poniatovski, Lahey, 1741”, “Sertonaco Anticano, Frammenti storici della guerra di Candia” ve “Silvestre De Sacy’nin 2ciltlik “Exposé de la religion des Druzes, tiré des livres religieux de cette secte, et précédé d’une introduction et de la vie du Khalife Hakem biamr –Allah, Paris.1838” gibi

kitaplarda bulunmaktadır.

Sir Thomas Roe'nin "A relation of the success of thr Polish Warre", "Relatione di Constantinople nell'anno 1637", "Relation of the Death of Sultan II. Osman", "Relation of the last troubles in Constantinople" ve "La mort du Sultan Osman ou le retablissement de" adlı eserleri ile "Mustapha sur le throsne, traduit d'un manuscrite de la bibliotheque du Roy par Antoine Galland, Köln,1678" adlı eserleri kullanılmaktadır.

"Souvenirs du Lieutenant-Général Comte mathieu Dumas de 1770 à 1836, publiés parson fils, Paris,1839", "Stephan Gerlach, Tagebuch, Frankfurt,1674", "Stiepan-Mali ou Stephano Piccolo, ie pseudo Pierre III Empereur de Russie, 1768", "Storia civile e politica del commercio de' Veneziani di Carlo Antonio Marin" ve "Suhrauer, Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibnitz Etienne Biographie, Breslau, 1842"

Tagebuch'un "Gerlach'in Günlüğü", "Tagebuch des General Patrick Gordon, St. Petersburg, 1851" ve "Tagebuch des russisch kaiserlichen Generalfeldmarschalls Grofen von Münnich über den eisten Feldzug des in den Jahren 1735 bis 1739 geführten russisch-türkischen krieges" adlı çalışmaları ile "Tableau de la situation des établ, ssement français dans l'Algérie, 1838", "Rousset, Becueil de traités,, "Tavernier, Nouvelle Relation de l'interieur du Serrail du Grand Seigneur, Amsterdam, 1678", "Tentori, Raccolta Chronologicoragionata di documenti inediti, che formano la storia diplomatica della revduzione e caduta della Repubblica di Venezia, 1799", "The Defences of the Dardonelles and Bosphorus by Colone G.F. Herman", "The history of Nadir Schah ve Otter, Voyage en Turkie et en Perse, Paris 1748", "Theodoro Spandugino Cantacuscino, commentari della origine de'principi Turchi, Floransa,1551."

Thiers'in "Histoire de la révolution, x ve Tableau des gueres de la révolution, Paris, 1838" ve "Histoire du Consulat et de l'Empire, Paris, 1845" adlı eserleri ve Thunmann'in "Leipzig über die Geschichte und sprache der Albaner und Walachen" ile "untersuchung über die Geschichte der östlichen europäischen völker" ayrıca "Theresius Freiherrn von Seckendorff, Versuch einer Lebensbeschreibung des Feldmarschalls Grafen von Seckendorf, meist aus ungedruckten Nachrichten bearbeitet, 1792", "Thevenot, Relations de divers voyages curieux, Paris 1696", "Thomaso Minadoi, Historia della guerra fra Turchi et Persiani, Venedik,1588", "Thwrocz, Chronica

Hungarorum”, “Tkalac, Das staatsrecht des Fürstenthums Serbien”, “Traitez et Ambassades de Turquie, 5 cilt / capitulatione fatta dal l'imperatore sultan Mechemet con perati l'anno, Paris Arsenal kütüphanesi” de sıklıkla kullanılan çalışmalardandır.

Bunların dışında “Tullio Miglio, Particolarità del imperio Ottomano Turkey, its history and progress from the Journals and correspondence of sir James Porter, fifteen years ambassador at Constantinople Sir George Larpent, Londra 1854”, “V. Hahn, Albanesische Studien, Viyana 1853”, “V.Langenn, Moritz Herzag und churfürst zu sachsen, Leipzig, 1841”, “Valiero, Historia della guerra di Candia, Venedik 1679”, “Vellaio, La guerra Cretense”, “Vendramino Bianchi, Istorica relazione della pace di Possarowiz, Padova, 1719”, “Veneolik trägt den besten Gewinn davon oder des Venetianischen Löwens Victoriose Tapferkeit wider den Erbfeind, v.s.w., Leipzig 1686” adlı eserleri de Zinkeisen tarafından kullanılmıştır.

Ayrıca “Versuch eines Beweises, dass die Kaiserin von Russland den Westphälischen Frieden weder garantieren könne nach dör fe 1794”, “Vincenzo di Alessandri, Relazione di Persia,1574”, “Vincenzo Giustiniani, Historia dell'Isola di Scio (sakis piskoposu Sophianos tarafından hazırlandi)”, “Vita di Giacopo (Jacopo) Foscarini, Reletione., Venedik, 1745”, “Vita di Sach İsmail et Tamas Re di Persia chiamati soffia, nello quale si vede la cagione della contro versia, che è tra il Turco e il Soffi di Theodoro Spandugino Cantacuscino, Sansovino külliyyatı, 1582 baskısı”, “Volney, Considérations sur la guerre actuelle des Turcs, Londra, 1788”, “Volney, Voyage en Syrie et en Egypte pendant les années 1783,1784 et 1785, Paris, 1787”, “Volume touchant la mission du L. Col. De Götze”, “Von Maurer, Das griechische Volk, Heidelberg, 1835”de oldukça yaygın bir şekilde kullanılan kaynaklardır.

Yazar, “Von schöning, Des General-Feldmarschalls von Natzmer Leben und Kriegsthaten, Berlin, 1838”, “Voyage de Dima et Nicdo Stephanopoli en Grèce, pendant les années 1797 et 1798, Londra,1800”, “Voyage historique littéraire etc. Dans les Îles et Possessions ci-Devant Vénitiennes du Levant par André Grasset-Saint-Sauveur”, “W. von Knobelsdorf, zur Geschichte der Familie Knobelsdorf, Berlin,1855”, “W. Eton, Tableau historique ect. De l'empire Ottoman, traduit par C. Lefebvre, Pave”, “Walterus S.R.I. Comes de Leslie ect. a R.P.P.T. Oratoris Copellano Viyana,1668” gibi kitapları da

eserinde kullanmıştır.

Wilkinson'un "Tableau de la Moldavie et de la Valachie" ile "Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie, traduit par M. De la Roquette, Paris 1824" adlı çalışmaları ile "Waltheri, Descriptio rerum a Walachiae Palationo Michaelae gestarum", "Wegreysz Keyserlicher, Maiestat Legation, im 32 jar zu dem Türcken geschickt, 1532", "Windsor, Negotiations of sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman porte from the year 1621 to 1628 inclusive, Londra, 1740 (9 Eylül 1621 tarihli talimatlar)", "Wolfgang de Bethlen, Historia de rebus Transsylvanicis, Cibin, 1782", "Wurm, Diplomatische Geschichte der Orientalischen Frage, Leipzig, 1858" gibi eserler kullanılmıştır.

Son olarak Zallony'nin kaleme almış olduğu "Traité sur les princes de la Valachie et de la Moldavie sortis de Constantinople, connus sous le nom des Fanariotes, Paris, 1830" ile "Traité sur le Princes de la Valachie et de Moldavie, Connus sous le nom de Fanariotes, Paris, 1830" adlı eserleri "Zur Geschichte der Familie Knobelsdorf von Wilhelm von knobelsdorf, Berlin, 1855" ve ayrıca kendi yazmış olduğu "Drei Denkschriften über die orientalische Frage von papst Leo X., Gotha, 1854" ve "Geschichte Griechenlands" eserlerinden faydalanmıştır.

2.2.3.3.1. Elçilik Raporları

Alberi'nin kaleme almış olduğu iki ciltlik eserinde birçok görevliye ait elçilik raporları mevcuttur. Bu isimler; Daniele Ludovisi (1534), Bernardo Navagero (1553), Domenico Trevisano (1554), Marino Cavalli (1560), Daniele Barbarigo (1564), Jacopo Ragazzoni (1571), Marcantonio Barbaro (1573), Constantin Garzoni (1576), Lorenzo Bernardo (1592), Garzani, Venedik elçi raporu, İstanbul balyosu Domenico Trevisano'nun 1554 raporu, Johann Hoberdanacz, Innsbruck, 1529-elçilik raporu, Joseph von Lamberg'in ve Nikolas Yurişiç'in kral Ferdinand'a raporları, Rudolf Schmid, Viyana arşivleri ve kraliyet saray kütüphanesindeki raporlar, Schepper'in elçilik raporları, Verantinus ve Zay'in mektupları ve elçilik raporları'dır.

2.2.3.3.2. Mektuplar

Zinkeisen'in eserini meydana getirirken sıklıkla yararlanmış olduğu bir diğerkaynak türü ise mektuplardır. Önemli yönetici ve devlet adamları arasında yapılmış olan bu özel yazışmalar dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarını öğrenilmesi açısından oldukça büyük bir katkı sağlamıştır.

Bu mektuplardan bazılarını Adair, Baron Bielfeld, Boskoviç, Canning, Diez, Francesco Fielfo, Hertzberg, Hüttel, Kaptan Leake, Götze, Pozzo di Borgo, Sebastiani, Sir Harris, Sir Keith, Sir John Stuart, Knobelsdorf, Gaffron, Zegelin ve Tepedelenli Ali Paşa tarafından kaleme alınmış olan ve dönemin önemli yöneticilerine gönderilen belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak, Kral II. Frederik Wilhelm'in mektupları ve yazıları, Kont Finkenstein, Kont Görtz, Kont Solmus, Kont Stadion, Lord Bathurst 'un mektupları, Sir Thomas Roe'nin "Negatioations" adlı yöneticilere yollamış olduğu mektupları içeren eseri, Katona, Hunyadi'nin kayser III. Friedrich'e yazdığı mektup ve Germingy'nin 26 Eylül 1579 tarihli mektubu/ L'llustre Orbandale 'da oldukça önemlidir.

Ayrıca; "Coriolan Cepione, delle cose fatte da M. Pietro Mocenico (bay sigismondo malatesto'nun kâtibinin sansavino'ya mektubu)", "A letter from Captain Qualt by order of the prince of Transylvania written to the Dutch Ambassadar, with order to showit, beeing, it seems, unwilling to make a personall answere", "Lettera d'un secretario del signor sigismondo malatesta delle cose fatte nelle morea per Maometh II, Sansavini koleksiyonu, Venedik, 1582", "Letters Turques historiques et politiques écrites tant par Méhémet II, que par Usumcassan cet., Paris,1764", "Lettre de Codignac à Henry II.", "Lettre de Day d'Alger Hagy Mehemed Tric-Ogli, St. Germain, 1675", "Lettre de François I. Au sacré collège", "Lettre de l'evêque de mâcon au Cardinal Du Bellay", "Lettre de l'evêque de mâcon, Roma,1537", "Lettre de l'évêque de Montpieller à Rincon, Venedik,1540", "Lettre de M. Des Vaux au connétable de montmorency, venedik, 1539", "Lettre de Ricon au connétable de montmorency, 1540", "Lettre de Rincon à François I., Edirne,1539", "Lettre d'évêque de montpellier á François I, 1540", "Lettres à Madame la Marquise de C., Memoires et Mélanges historiques par le Prince

de Ligne, Paris, 1827”, “Lettres of lady Mary Worthley Montague written during her travels in Europe, Asia and Africa” gibi önemli mektuplarda Zinkeisen’in kullanmış olduğu önemli belgeler arasındadır.

2.2.3.3.3. Anılar

Zinkeisen’in Osmanlı İmparatorluğu Tarihi’ni yazarken kullanmış olduğu bir diğerkaynak türü ise dönemin siyasi ve ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olan kişilerin günlükleri ya da anılarını yazmasıyla ortaya çıkan eserlerlerdir. Bu eserlerden bazılarını “Martin du Bellay, memoires”, “Memeoiries du Mareschal Bouciquaut”, “Mémoire du Chevalier d’Arvieux, Paris 1735”, “Mémoire présenté au Roi sur les affaires de Constantinople et sur le commerce”, “Mémoire secrets de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de1737, 1738 et 1739 par Mr. le Comte de Schmettau, Frank fort 1771”, “Mémoire sur les Consulats de la Nation Françoisise au Levant”, “Mémoire sur les désordres qui arrivent aux Echelles du Levant”, “Memoires de Brantome”, “Memoires de Montecuccoli avec les commentaires de Monsieur le Comte Turpin de Crissé, Amsterdam 1770”, “Memoires de Vielleville”, “Mémoires du Chevalier D’Arvieux, Paris, 1735”, “Mémoires et lettres inédits du Chevalier de Gentz, publiés par Fustave Schlieser, Stuttgart 1841” şeklinde sıralamamız mümkündür.

Bu eserlerin yanı sıra“Mémoires historiques, politiques et militaires surla Russie depuis l’année 1727 jusqu’à 1744 par le Général de Manstein, Leipzig, 1771” , “Mémoires inédits de l’amiral Tchitchahagoff, Berlin, 1855”, “Memoires ou Relation Militaire contenant ce qui c’est passé ole plus considerable dans les attaques et dans la deffence dans la place pour les Venitiens, Paris 1670”, “Mémoires relatifs à l’expédition Anglaise partie du Bengale en 1800 pour combattre en Égypte l’armée d’Orient par M.C. Comte de noe, Paris, 1826”, “Saint-Gervais, Memoires historiques qui concernent le gouvernement de l’ancien et du nouveau royaume ae Tunis, Paris 1736”, “Schmettau, Mémoires secrets de la guerre de Hongrie, Avan-propos.”, “Theyls, Mémoire pour servir à l’histoire de Charles XII”, “Tott, Mémoire sur les Turcs et les Tartares, Amsterdam,

1785”, “Vittorio Siri, Memorie recondite dall’anno 1601 sino al 1640” gibi çalışmalarda kullanılmıştır.

2.2.4. Tarihçiliği

Birçok Avrupa arşivinde araştırmalar yapıp “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi” adlı eseri yazan Zinkeisen, Batı tarihi içinde Türklerin ancak Şark Meselesi ile anlam kazandığına inanmış ve eserinin bütün ciltlerini de bu anlayış etrafında kaleme almış olan bir tarihçidir. Zinkeisen’e göre Türkler, Batı için ancak bir sorun ve mutlaka halledilmesi gereken bir problem olarak algılanmaktadır. Zinkeisen bu yüzden zaman zaman objektifliğini kaybederek, Osmanlıların Balkanlar’da kaybettiği küçük yenilgileri bile abartmış, Türklerin kazanmış olduğu zaferlerde ise birkaç cümleyle geçiştirmiştir. Bu tarzıyla da Hammer’den oldukça ayrı bir noktada yer almaktadır. Hammer Osmanlı’ya karşı daha ılımlı yaklaşırken Zinkeisen tarafsızlığını kaybedip tam bir oryantalist bakış açısıyla eserindeki Osmanlı imgesini meydana getirmiştir.

Zinkeisen, eserinin ilk cildinde kaleme almış olduğu önsözde “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki kısmı gerek doğası, gerekse kökeni ve genel yapısı bakımından Avrupa’daki devletler topluluğundan farklı bir dünya düzenine aittir.” tespitiinde bulunmuş ve Osmanlı İmparatorluğu tarihinin Batı tarihi içindeki yerine nasıl baktığını yani Osmanlı imgesini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu’nu Avrupa tarihi içinde yabancı bir unsur olarak görmesini ise şu şekilde ifade etmiştir:

Yeni Avrupa dünyası, genelde er veya geç bütün Avrupa halklarının yaşamına nüfuz eden ve devletlerine aynı karakteri veren iki büyük esasa dayanmaktadır: Ahlaki açıdan Hristiyanlığa ve biçimsel görünüşüyle canlandırıcı bir etkiye sahip Kavimler Göçü aracılığıyla Roma dünyasının yıkıntılarından ortaya çıkan birbirine eşit durumlara.

Zinkeisen’e göre Osmanlı İmparatorluğu, batı tarihi içinde yer almış fakat asla bir batı imparatorluğu olarak görülmemiş bir devlettir. Bu olgunun birtakım nedenleri bulunmaktadır. Osmanlı, öncelikle kökeni ve ortaya çıkmış olduğu coğrafya nedeniyle

yani başka bir zamanda ve başka bir dünyada olduğu; ikinci olarak Avrupa devletlerinin arasına ancak Avrupa’da yaşayan halkların hayatı belirli bir biçim ve kendilerine özgü bir yön almış olduğu bir sırada katıldığı için bu devletlere yabancı olarak kalmış ve dolayısıyla Avrupalı devlet statüsüne hiçbir zaman kavuşamamıştır. Bu kapsamda da Osmanlı’yı incelemesinin temelleri bu devleti bir Şark Meselesi ve problem olarak görmesidir. Yazar ayrıca Avrupalı devletler ile Osmanlı’nın tarihini bir mücadelenin tarihi olarak ele almış ve bu imgeler doğrultusunda incelemiştir.

Zinkeisen, kaleme almış olduğu eserini padişahların hükümdarlık dönemlerine göre değil Batı devletleriyle olan siyasî ilişkilerdeki değişim ve dönüşümleri esas alarak büyüme, yükselme, gerileme ve dağılma dönemleri şeklinde bölümlendirmiştir. Siyasî, diplomatik ve askerî ilişkileri, özellikle de Batı ile olan ilişkileri, esas alarak meydana getirmiş olduğu eserinde Osmanlı İmparatorluğu’nun kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı ile güney ve doğu siyaseti Zinkeisen için üzerinde fazla durulmayan konular arasında yer almıştır. Eserinin özellikle üçüncü cildinde devlet teşkilatı, ekonomik, sosyal ve kültürel yapı ile ilgili önemli bilgiler vermiştir. Bugün önemlerini hâlâ koruyan bu bilgiler daha çok Venedik balyoslarının raporlarından elde edilmiştir.

Zinkeisen, Hammer’ın Osmanlı Tarihi adlı eserini aşmayı hedeflemiş ve bunda da özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa ile ilişkileri açısından büyük bir öneme sahip olan Avrupa arşivlerini kullanarak başarılı olmuştur. Zinkeisen, Hammer’ın eserinden övgüyle bahsetmekle birlikte beşinci ciltte kaleme almış olduğu önsözde de belirttiği üzere “Hammer’ın yeni kapanmış mezarına bir taş atmak yerine, verdiği hizmetleri de değerlendirme özgürlüğünü yirmi beş yıldır Osmanlı tarihine dair kaynakları mütalaa etmesi sebebiyle kendisinde görmüştür.” Zinkeisen ayrıca Hammer ile ilgili olarak şu sözleri de söylemiştir:

Hayatının son anına kadar Şark biliminin bütün alanlarında yorulmak bilmeyen bir araştırmacı olan Hammer, Osmanlı devlet hayatına dair bize derin bir anlayış kazandırarak, oldukça ilerlemiş bir yaşta hayatının ve verimli faaliyetlerinin sonuna gelmişti. Şahsî olarak hiçbir bağlantım olmamış olmasına çok pişman olduğum merhuma burada bir kez daha Osmanlı tarihinin bu ciltte (Beşinci cilt) ele alacağımız dönemi açısından bütün zamanlar için gösterdiği üstün hizmetlerden dolayı derinden teşekkür etmeyi borç bilirim.

*Hammer, Osmanlı tarihinin pragmatik bir tarihini yazmak istememiştir. Aksine çok geniş kapsamlı Osmanlı kaynaklarının ender zenginliğini ve bu alanda yıllardır biriktirdiği, ancak sonunda kendisinin büe zor hâkim olduğu geniş kapsamlı bilgisini kendi olağanüstü ruhuna uygun olarak kullanmak ve dünya ile paylaşmak istemiştir. Bu yüzden de eseri, planlı olarak düzenlenen bir tarih kitabından ziyade, gelişigüzel bir araya getirilmiş notlardan oluşan bir deponun tuhaf yapışma sahiptir. Onu bunun için suçlayabilir miyiz? Başka hiç kimsenin bilemeyeceği ve aktaramayacağı birçok değerli bilgiler verdiğini kim inkâr edebilir? Yine de bu bilgilerin iyice incelenip, dikkatle kullanılmalıdır. Zira eleştiri Hammer'in çok da güçlü bir tarafı değildi. Tıpkı zengin bir kapitalist gibi, bolca sahip olduğu hazinelerin üstünlüğünün tadını çıkartmaktan ve kendisini müsrif bir hevesle Şark'a özgü zengin hayal gücüne kaptırmaktan hoşlanıyordu. Zaman zaman ayrıntılara ve önemsiz bilgilere kaçması kaçınılmazdı. Ne yazık ki tek taraflı yazılan Osmanlı kaynakları kendisini zaman zaman yanıltmıştır da. Eserinde düzeltmek için ayrı bir kitabın gerekli olacağı önemli hatalar ve yanlışlıklar, Osmanlı kaynaklarına fazla ağırlık vermiş, buna karşın aynı dönemin batılı raporlarını yeterince incelememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa bilhassa üzerinde durduğunuz Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri için batılı raporlar çok önemlidir. Zira Osmanlı tarihçileri birçok şeyi ya gerçekten bilmiyorlardı ya da sabit ve kibirli içine kapanıklılıkları dahilinde söylememeleri gereken şeyleri dile getirmemek, ancak söylemelerine izin verilenleri kendi görüşlerinin veya kendilerine hâkim olan çıkarların ve şahsiyetlerinin kisvesi altında aktarmak için daima iyi sebepleri vardı. Hammer Tarihi'nin tarafımca da daima titizlikle ve minnettarlıkla kullanılan ve göreceli yerini daima koruyacak bir kaynak eser olarak değerini oluşturan budur.*¹⁰⁵

Hammer'in en büyük eksikliği olarak eserini daha çok Osmanlı kaynaklarına göre ve belirli bir plan olmadan kaleme almasını gösteren Zinkesien, kendisinin ise Osmanlı kaynaklarından ziyade, Batılı kaynaklara göre eserini kaleme aldığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Çünkü yazar Osmanlı kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun taraflı ve eksik olduklarını düşünmektedir. Doğu kaynaklarından yararlanırken ya Batı dillerindeki tercümelerini kullanmış ya da Hammer'in aktarmış olduğu bilgileri kullanmaktan ileri gidememiştir. Hammer'e yönelik bu eleştirilerinde kısmen haklılık payı olmasına rağmen Hammer özellikle Osmanlı'nın batı devletleriyle ilişki kurduğu dönemleri anlatırken birçok batı kaynağını, arşiv belgelerini, mektupları ve elçilik raporlarını kullanmayı ihmal etmemiştir.

Zinkeisen, Hammer'i Osmanlı kaynaklarını takip etmekle ve bunları olduğu gibi kullanmakla eleştirmesine rağmen kendisi de Batılı kaynakları takip ettiği ve bunları

¹⁰⁵ Zinkeisen, Cilt:5, ss. IX-XI.

büyük oranda aynen naklettiği için kendisinden sonraki yıllarda yaşamıl olan Nikolea Jorga tarafından eleştirilmiştir. Jorga beş ciltlik Osmanlı tarihini kaleme alırken aldığı eleştiriler üzerine eserinin üçüncü cildine yazdığı önsözde şu ifadeleri kullanmaktadır:

Eserim, kimi zaman Zinkeisen'in eseri ile kıyaslanmaktadır. Seleflerimi eleştirmek beni ezelden beri utandırmıştır. Ancak bu gibi sistematik eleştiriler karşısında Zinkeisen'in - ki bir kelime Türkçe bilmezdi ve Doğu'ya her yönden hep yabancı kalmıştır - Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihini yazmadığını söyleme zorunda kalıyorum. Kaynaklarında mevcut bilgileri bir araya toplayarak, bunları kamuoyuna sunmuştur, ancak gerek kapsamı, gerekse eğilimleri açısından onlara tamamen bağlıdır. Sadece Bizans kroniklerine, Venedik raporlarına, İngiliz Roe'nin yazışmalarına, Prusya'nın elçilik yazışmalarına, vs. göre yazmaktadır. Eserinde denge yoktur ve her türlü sistem eksiktir. Organik bir bütün değildir ve Zinkeisen çok rahat olan kronolojik şemayı reddettiğinden, sadece yazdığı "tarihi" kullananlar bu eserin içinde gezinmenin ne kadar zor olduğunu anlayabilirler.¹⁰⁶

Jorga'nın eseriyle Zinkeisen'in eserlerini karşılaştırmamız gerektiğinde ise metot olarak Jorga'nın eserinin Zinkeisen'e göre daha sağlam olduğunu fakat tarihçiler için Zinkeisen'in eseri daha detaylı ve zengin bilgileri içerdiğini söyleyebiliriz. Çünkü Zinkeisen, konu ile ilgili en güvenilir batılı kaynakları kullanmaya çalışmış ve bunlardan metin içinde alıntılar yapıp dipnotlarda da detaylı bir şekilde açıklamıştır. Jorga ise kullanmış olduğu kaynaklardan daha az alıntı yapmış ve konunun özünü vermeye çalışmıştır.

Zinkeisen, yazmış olduğu eserde belirttiği gibi daha önce kullanılmamış ve günümüz Türk tarihçisi için de bir kısmının bugün bile hala yeni olduğu kaynakları birinci cildinden itibaren kullanmaya başlamıştır. İkinci ve üçüncü ciltlerin önemini sağlayan en önemli kaynaklar ise Venedik balyoslarının kaleme almış oldukları raporlarıdır. Zinkeisen bu raporları diğer batı kaynaklarıyla birleştirip eserini meydana getirmiştir.

Zinkeisen dördüncü ciltten itibaren yine Venedik balyoslarının raporlarını kullanılmakla birlikte, diğer ülke elçilerinin raporlarını da kullanmaya başlamıştır.

¹⁰⁶ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt:3, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, ss.15-16.

Mesela dördüncü ciltte en fazla atıf yapılan kaynaklardan biri 1621-1628 yılları arasında İstanbul'daki İngiliz elçisi Thomas Roe'nun mektuplarını içeren "Negotiations in his Embassy to the Ottoman Porte, 1621-28" adlı eserdir.

Bir diğer başucu kaynağı ise Paul Ricaut'un "Histoire des trois derniers empereurs turcs, depuis 1623 jusqu'en 1679" isimli eseridir. Ancak Girit'te Venedik'in kurduğu sistemin anlatıldığı uzun bölümde ise (dördüncü bölüm) en önemli kaynak doğal olarak Venedik kaynaklarıdır. Altıncı ve yedinci ciltler için özellikle Berlin Devlet Arşivi'ndeki Prusya elçilerinin yazışmalarını da adım adım takip etmiştir. Ayrıca Viyana ve Paris'deki arşivlerinden de yararlanan Zinkeisen Batının Osmanlı'ya bakış açısını yani Osmanlı imgesini net bir şekilde ortaya koymayı başarmıştır.

Zinkeisen, 1840'da yayınladığı Osmanlı tarihinin ilk cildinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce Hunlardan başlayarak kısaca Osmanlılardan önceki Türk tarihi hakkında oldukça detaylı bilgiler vermesine karşın bu bölüm oldukça eksik ve yanlış bilgileri içermektedir. Daha sonra ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1453'e yani İstanbul'un fethine kadar devam eden ve kuruluş dönemi olarak bilinen Osmanlı tarihini kaleme almıştır.

Kuruluş döneminde fazla kaynak bulamadığı için Zinkeisen'in eserinin en zayıf kısımlarının bu bölümler olduğunu söyleyebiliriz. Zinkeisen bu bölümü oluştururken Hoca Sadeddin'in tarihinin çevirisi ve Bizans kroniklerinden faydalanmıştır. Osmanlı, Yıldırım Bayezid döneminden itibaren yavaş yavaş Avrupalı devletlerle muatap olmasıyla batılı kaynakları kullanmaya başlamış ve Zinkeisen'de eserinde bu kaynakları kullanarak detaylı bilgiler aktarmaya başlamıştır.

1854'te yayınlamış olduğu eserinin ikinci cildinde İstanbul'un fetihten sonra Sultan II. Mehmed tarafından kentin yeniden inşası ve iskânıyla başlayıp, Fatih'in bitip tükenmek bilmeyen fetihlerini anlatmaktadır. II. Bayezid ve I. Selim (Yavuz Sultan Selim) dönemlerini Avrupa'yla ilişkilerin çok fazla olmaması yüzünden kısaca geçmesinin ardından I. Süleyman (Kanuni) döneminde Avrupa'yla ilişkileri anlatmaya başlar. Kanuni dönemini oldukça ayrıntılı olarak anlattıktan sonra II. Selim dönemini ele alıp, 1574 yılında bu cildi bitirir. 1855'te yayınlamış olduğu üçüncü cildin yaklaşık üçte birinde Osmanlı devlet teşkilatını, toprak sistemini, ordusunu ve ekonomisini anlatmış

olan Zinkeisen daha sonra 1574'te III. Murad'ın tahta çıkmasından başlayıp 1623'te sultan I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine kadar geçen süreci incelemiştir.

1856'da yayınlamış olduğu dördüncü ciltte IV. Murad'ın cülusundan başlayıp, 1669'da Kandiye'nin fethine kadar geçen dönemi anlatmıştır. Bu ciltte özellikle Girit'in fethini çok ayrıntılı bir şekilde aktarmıştır. 1857'de yayınladığı beşinci ciltte ise 1669-1774 yılları arasındaki olayları anlatmıştır. 1859'da yayınladığı altıncı ciltte 1774-1802 yılları arasındaki gelişmeleri tüm detaylarıyla incelemiş olan Zinkeisen, 1863'te yayınlanan yedinci ciltte ise önce 1790'lı yılların ortalarından başlayıp Mısır meselesini anlatmış, ardından da 1802-1812 arasındaki gelişmeleri kaleme almıştır. Altıncı ve yedinci ciltler özellikle Osmanlı diplomasi tarihi açısından oldukça kıymetli ciltlerdir. Zinkeisen yayınlamış olduğu ciltlerin sonuna da kaleme aldığı dönemle ilgili son derece önemli belgeler ve ekler koyarak dönemle ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Zinkeisen günümüzde çok fazla bilinen ve tanınan bir tarihçi olmamasına rağmen Halil İnalcık ve İlber Ortaylı gibi Türkiye'nin en önemli tarihçileri tarafından sıkça kaynak olarak kullanılan bir isimdir. Günümüzün en büyük ve önemli Osmanlı tarihçisi olarak bilinen Halil İnalcık, J. Wilhelm Zinkeisen hakkında aşağıdaki görüşleri ifade etmektedir:

Avrupa arşiv ve kütüphaneleri Osmanlı tarihi üzerinde muazzam bir malzeme yığını saklamakta ve Türk araştırmacılar ancak şimdilerde bu kaynaklara el atabilmektedirler. Avrupa arşivleri ve vekâyinâme koleksiyonları, Avrupalı tarihçiler tarafından oldukça etraflı araştırmalara konu olmuştur. Bu bakımdan Avusturyalı tarihçi J. W. Zinkeisen, kuşkusuz başta gelir. Zinkeisen'in eserini orijinal ve değerli kılan nokta, olaylarla çağdaş Batı kaynaklarını ayrıntılı biçimde kullanmasıdır. Zinkeisen, yayınlanmış belge koleksiyonlarını ve çağdaş kronikleri kullanır.

Zinkeisen'in eseri, 19. yüzyıl ortalarında yazılmış olmakla beraber, geniş bir perspektif içinde kullandığı kaynaklar dolayısıyla bugün de değerini korumaktadır. Özellikle, şimdiye kadar hiçbir Türk tarihçisinin yabancı kaynakları bu ölçüde kullanmadığı göz önüne alınırsa, eserin tarih edebiyatımız için büyük bir kazançtır.

İlber Ortaylı ise Zinkeisen'le ilgili olarak şu cümleleri kullanmaktadır:

Johann Wilhelm Zinkeisen, altmış yıllık bir ömrün içine bizce Osmanlı İmparatorluğu tarihçiliğinin en önemli eserini sığdırmış bir yazardır. Doğru dillerini bilmiyor, daha ilginç Türkçeyi de. Araştırmalarında Türkçe kaynaklar,

arşiv vesikaları ve vekayinâmeler yer almaz. Ama Zinkeisen'i bence diğerlerinden üstün kılan önemli bir tarafı var. Kendi dünyasını yani Batı dünyasını bütün ikincil kaynaklardan ve de geniş ölçüde Viyana, Venedik ve diğer ülke arşivlerinden tarayarak ortaya çıkarıyor. İşte bu, 19. yüzyılın ortasında yazılan bir Osmanlı tarihine çok büyük bir değer kazandırmaktadır ve bu nedenle Zinkeisen'i şahsen bütün araştırma hayatımda kullanmışımdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

J. VON HAMMER VE J. WILHELM ZİNKEİSEN'İN ESERLERİNDEKİ OSMANLI İMGESİ

1.1. Türklerin ve Osmanlıların Kökeni

Beraberinde getirmiş olduğu etnik ve dini karışıklık nedeniyle ne imgebilim ne de etimoloji tarafından net bir tanımı yapılamayan “Türk” kavramının ortaya çıkışı oldukça eski dönemlere rastlamaktadır. Çin kaynaklarından öğrenilen bilgiye göre ana vatanları Orta Asya coğrafyası olan bu göçebe ve savaşçı topluluk, zaman içerisinde dünya tarihine damgasını vuracak çok sayıda devlet kurmuştur. Bu devletlerden en önemlisi ise şüphesiz Osmanlı İmparatorluğudur.

Asya, Avrupa ve Afrika coğrafyalarının önemli bir kısmına egemen olduğu on altıncı yüzyıldaki batılı kaynaklarda bile “Türk” adının karmaşası devam etmektedir. Fernando Fernández Lanza'nın yaptığı çalışmalar sonunda Vasco Diaz Tanco'nun eserinde Türklerin vahşetinin “Türk” kelimesinin içinde saklı olduğuna dair bilgiler verilmiştir:

*Vahşi Türk milleti üzerine yazılanlarda farklı bakış açılarının hâkim olduğu göze çarpıyor: Latin ve Yunan tarihçilere ek olarak İbrani ve Arap tarihçilerde de bunu görüyoruz. Bunların arasında bazıları, Türk isminin (Turco) acı çektirmek (a torquendo) veya işkence (a tortura), ellerine düşenlere acı çektiren belalılar anlamına geldiğini dahi söylemeye çalışırlar. Diğerleri ise aşırı derecede zalim olduklarından onlara trux-trucis dendiğini öne sürer... Ve bazıları bu şeytani soya Türkler denmesini, Antikçağ'da İskitya kralı olan Herkül'ün cesur oğlu Theucra'nın adına bağlarlar.*¹⁰⁷

¹⁰⁷ Vasco Diaz Tanco, **Libro intitulado Palinodia de la nephanda y fiera de los Turcos y de su cruel modo y arte enga_oso de guerrear y de los imperios, reinos y provincias que han subjectado y poseen con inquieta ferocidad**, Orense, 1547, fol.2 (arka yüz)'den aktaran Özlem Kumrular, **Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu**, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, (Türk Korkusu), s.48.

Buna benzer etimolojik yaklaşımlar İstanbul'un fethiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ilk ötekileştirmelerden biri Niccolo Tignosi'den gelmiş; Türk kelimesi üzerinde kelime oyunu yaparak Türklerin "teucrı" (Türk) değil, "truces" (kasap) olduklarını ifade etmiştir. Dönemin kaynaklarında Türkler ve kökenleri hakkında bu ve bunun gibi çok sayıda ifade yer almış; Türkleri Truvalılara bile dayandıran yazarlar olmuştur.¹⁰⁸

Araştırma konumuz olan Zinkeisen ve Hammer'in eserlerinde de bu konuya değinilmiş; yazarlar kendi görüşlerini ortaya koyarken Tanco ve Tignosi gibi batılı yazarlar kadar acımasız davranmayıp Türklerin anavatanı ve kültürleri üzerinde açıklama yapmakla ve mümkün mertebede objektif olmakla yetinmişlerdir.

Zinkeisen eserinin ilk cildinde Osmanlı'nın kökeninin dayandığını düşündüğü Türkler ve onları tarihi hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgilere göre Türkler anayurtları olarak kabul edilen Çin, Altay Dağları ve Baykal Gölü arasındaki alanda yaşayan bağımsız bir kavimdir. Büyük bir sel baskınının ardından bu coğrafyayı terk eden Türkler bilinen dünyanın çeşitli bölgelerine doğru yayılmışlardır. Bu bilgileri elde ettiğimiz Çinlilerin kaynaklarında ise "Türk" adı yerine "Hiung-Nu" olarak geçtiklerini söyleyebiliriz ki bu isim bizim bugün Hunlular olarak bildiğimiz devleti oluşturmaktadır.¹⁰⁹

Hun adının tarihten ve Çinlilerin kaynaklarından silinmesiyle paralel olan dönemde ise "Thu-kiu" olarak bilinen Göktürkler ortaya çıkmıştır. Zinkeisen, Göktürk devletinin ikinci büyük Türk devleti olduğunu kabul edip bölgedeki etkinliklerini ve başarılarını da detaylı bir şekilde aktarmıştır.¹¹⁰ Göktürkler döneminde ortaya çıkan bir diğer güçlü Türk boyu ise Karluklardır. Karluklar, Araplarla sürekli temas halinde oldukları için Zinkeisen ve diğer tarihçilere göre İslamiyeti kabul eden ilk Türk boyu olmuştur. Yazar, Karlukların Göktürklerin kalıntıları üzerinde yükselmesiyle birlikte Orta Asya Türk devletlerinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihine daha çok yaklaştırdığı üçüncü dönem olduğunu vurgulamıştır. Karlukların ardından ise Oğuzlar,

¹⁰⁸ Kumrular, Türk Korkusu, s.49.

¹⁰⁹ Zinkeisen, c.1 s.10.

¹¹⁰ Zinkeisen, c.1 s.12.

Selçuklular ve Osmanlı devletinin kurulmasını izleyecek olan süreç gelmektedir. Göktürk ve Karluklardan sonra ise yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olan Uygurlar karşımıza çıkmaktadır. Zinkeisen'e göre Uygurlar, Orta Asya Türk boyları arasında yalnızca siyasi önemlerinden dolayı değil, aynı zamanda akrabalık bağları bulunan diğer göçebe boylardan farklı olarak özgün bir eğitime ve dile sahip oldukları için değer kazanmışlardır.¹¹¹

Osmanlı devletinin kökeni olarak görülen Oğuzlar, Türk efsanelerine göre Hz. İbrahim dönemine kadar geri götürülen (yaklaşık M.Ö. 2000) Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan toprakları işgal eden önemli bir boydur. Bu coğrafyada sürekli olarak İranlılarla ve Araplarla mücadele içinde yaşayan Oğuzlar savaşçı kimlikleri sayesinde zaman içerisinde Anadolu bölgesinin yakınlarına kadar ulaşmayı başarmışlardır.¹¹²

Oğuzlar boyunun kurmuş olduğu en önemli devletlerden biri de Selçuklulardır. Asya kıtasında kurulan bu devlet bir süre sonra çeşitli nedenlerden dolayı parçalanmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti ise bu parçalardan biri olmakla birlikte Anadolu ve Bizans eyaletlerini kapsamaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kökünü oluşturduğu ve gölgesinde Osman Gazi'nin hanedanının var olup üç kıtaya yayılarak önemli bir güç ve itibar kazandığı için bu devlet Zinkeisen'e göre oldukça kıymetlidir.¹¹³

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Alâeddin Keykubad'ın hükümdarlığı, Selçukluların yok olmaya başladıkları son dönemiydi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yok olmaya başlaması Osmanlı tarihinin de ilk başlangıcını oluşturmaktadır. Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah Horasan'dan Ermenistan'a gelerek ilk olarak Erzincan ve Ahlat çevresine yerleşmiş; daha sonrada yaptıkları fetihlerle de Anadolu coğrafyasının iç kısımlarına doğru ilerleyerek kendi beyliklerini kurmuşlardır.¹¹⁴

Sayıları yerleştikleri topraklar gibi zamanın ve dönemin hükümdarlarının değişimine bağlı kalmakla birlikte Zinkeisen o zamanda yazılan kaynakları

¹¹¹ Zinkeisen, c.1 ss.15-17.

¹¹² Zinkeisen, c.1 s.19.

¹¹³ Zinkeisen, c.1, s.22.

¹¹⁴ Zinkeisen, c.1, s.35.

incelediğinde Türkiye Selçuklu Devleti dağıldıktan sonra Osmanoğulları beyliği de dâhil olmak üzere yaklaşık on tane beylik adı vermektedir. Zinkeisen'in bu yıllarda Anadolu'da varlığını kabul ettiği beylikler; Karamanoğulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Tekeoğulları, Hamidoğulları, Karesioğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ve Osmanogulları'dır.¹¹⁵

Joseph von Hammer ise eserinde aynı Zinkeisen'in yaptığı gibi Türklerin kökenini oldukça eski dönemlere dayandırmaktadır. Yazar Herodotos'un tarihindeki "Targitaus" ve Tevrat'taki "To-garma" kavramlarının Türkleri anlattığını ifade etmiştir. Fakat Çin, Arap ve Bizans gibi diğer kaynaklarda Türkler diğer topluluklarla zaman zaman karıştırılmış ve farklı isimlerle karşımıza çıkmıştır. Türkler, Çinli kaynaklarda "Hiyung-nu" ve "Tu-kü" adıyla geçmiştir.

Osmanlıları ise "hakiki Türk" olarak tanımlayan Hammer, Türklerin Acem halklarıyla hiçbir alakasının olmadığını da altını çizmiştir. Türklerin Truvaların kökeninden geldiğini savunan yazarları da kesin bir dille yalanlamış; Osmanlı'nın Selçuklular hükümdarının kızlarıyla evlenerek çocukları Süleyman Şah'ın dünyaya geldikleri ve bu iki topluluğun akraba olduklarını ifade etmiştir.¹¹⁶

Osmanlıların köken olarak ise Oğuz boyundan geldiğini söyleyen Hammer bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

*Oğuzların, Selçukların, Osmanlıların en eski tarihçileri bu milletler hükümdarlarının neseblerini üç sağ kol hanlara kadar çıkarmakta ve Oğuzlar! Dağ Han'dan, Selçukluları Deniz Han'dan, Osmanlılar! Gök Han'dan indirmektedirler. Yalnız Osmanlılarla iştilal etmezden evvel bunların neslen kardeşlerinden ve Osmanlılar'a önceliği olan kavimlerden bahsetmek münasiptir; zira Osmanlı hükümeti, Selçuklu hükümeti inkırazı (enkazı) üzerine kurulmuştur.*¹¹⁷

Görüldüğü gibi her iki yazarda dolaylı yollarla da olsa Osmanlı İmparatorluğu ile ondan önce Anadolu coğrafyasında kurulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti ile mutlak

¹¹⁵ Zinkeisen, c.1, s.44.

¹¹⁶ Hammer, c.1, s.21.

¹¹⁷ Hammer, c.1., s.23.

bir bağlantısının olduğunu vurgulamış ve Osmanlı'nın kökünün Türklerden geldiğini, Türklerin de ana vatanının Orta Asya olduğu üzerinde hemfikir olmuşlardır.

1.2. Osmanlı'nın Kuruluşu ve Kuruluş Dönemi Efsaneleri

Türkiye'de yetişen en önemli tarihçilerinden biri olan Halil İnalcık Osmanlı'nın kuruluşu hakkında Osmanlı dönemi kaynaklarını inceleyip aşağıdaki bilgileri aktarmıştır:

*Geleneksel Osmanlı anlatılarına göre Osman, önemli bir Bizans kalesini Karacahisar'ı alır, zaferden sonra da sözde, sultan kendisine onur hil'atı, bayrak, at ve davul gibi geleneksel yetke simgeleri göndererek onu bey ilan eder. Tam bağımsızlığını ise Bapheus'ta (Koyunhisar) Bizans ordusuna karşı ünlü zaferinden sonra, 1302'de ilan etmiş; kendi adına hutbe okutmuştur.*¹¹⁸

İnalcık'ın kuruluş ile ilgili öne Bapheus savaşı önemli bir yere sahip iken kuruluş tarihiyle ilgili farklı söylemler oluşmuş; bazı tarihçiler 1299 yılını kabul ederken bazıları da İnalcık gibi 1302 yılını kabul etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu ilk dönemler aynı diğer Türk devletlerinin kurulduğu dönemlerdeki gibi, daha sonraki zamanlarda isimleriyle bir takım olağanüstü olayların birleştiği kahramanların faaliyetleriyle ilgili karanlıkta kalan efsaneden başka bir şey sunmamaktadır. Bu durum da Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgi çok detaylı bilgi sahibi olmamıza engel olmuştur. Zinkesien'in "en güvenilir kaynak" olarak tanımladığı Bratutti tarafından çevirisi yapılan Sadeddin'in tarihi dışında o dönemi tam anlamıyla aydınlatacak bir Osmanlı eseri bulunmamaktadır. Kuruluş dönemi bilgilerimizi genellikle Bizans kroniklerinden, Bizanslı yazarların anlattığı şekilde öğrenmekteyiz.

Sadeddin'in tarihini temel alan Zinkeisen, Osmanlıların kökeninin Oğuzların Kayı boyundan Kaya Bey'in oğlu Süleyman Şah'a dayandığını söylemekteydi. Horasan bölgesindeki Mâhân'da yaşayan bu boy Moğol istilasını sonucu bulundukları bölgeden

¹¹⁸ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çeviren: Ruşen Sezer, 9. Baskı, Y.K.Y., İstanbul, 2007, (Klasik Çağ), s.61.

batıya doğru göç ederek Erzincan-Ahlat'a yerleşmiştir. Göç tarihi kesin olmamakla birlikte devam eden Moğol istilasından kaçabilmek için Süleyman Şah'ın iki oğlu Sungurtekin ve Gündoğdu Beyler geldikleri topraklara yani doğuya, diğer iki oğlu Dündar ve Ertuğrul Beyler ise batıya doğru hareket etmişlerdir. Doğuya giden grubun adı tarih sahnesinden tamamen silinirken batıya doğru göç eden grup ise Ertuğrul Bey'in önderliğinde kurulacak olan Osmanlı'yı oluşturacaktır.¹¹⁹

Kuruluş dönemiyle alakalı olarak karşımıza çok sayıda kehanet ve rüya çıkmaktadır. Dönemin önemli âlimleri tarafından yapılan kehanetler, görülen rüyaların büyük bir çoğunluğu gelecekte Ertuğrul Gazi'nin büyük oğlu Osman Bey öncülüğünde kurulacak olan devletin yüzyıllar boyunca büyük bir ihtişamla ayakta kalacağına ve çok başarılı olacağına yönelik yapılan anlatımlardır. Zinkeisen bu rüyalardan en kabul gören iki tanesini şu şekilde aktarmaktadır:

Ertuğrul Bey, oğlu Osman'ın doğumundan kısa bir süre önce hanesinden coşkun bir pınarın fışkırdığını ve gittikçe büyüyen bir hızla, dünyanın tamamını saran bir nehre dönüştüğünü gördü. Ertuğrul Bey, uyandıktan sonra en önemli şeyhlerinden birinin bu rüyayı yorumlamasını istedi. Aldığı cevap;

*-“Korkma! Soyun Allah tarafından kutsanmıştır. Kısa bir süre sonra bir oğlun olacak ve bu oğul kâinatın bütün ülkelerini kapsayan bir imparatorluğun kurucusu olacak.”*oldu.

Zinkeisen'e göre en fazla kabul gören ikinci rüya ise şu şekilde gerçekleşmiştir:

“Ertuğrul Bey seferlerinden birinde dindar bir mollanın evinde konakladı. Yatmaya gittiğinde başucunda bir Kur'an gördü ve öyle kutsal bir heyecanla doldu ki, bütün gece boyunca gözünü Kur'an'dan alamadı ve sabaha doğru hafif bir uykuya dalana kadar, elleri birleşik ve başı eğik, ayakta durarak dua etti Uykuya daldığında bir hayal gördü ve yarı uyanık halde cennetten gelen şu sözleri işitti: “Ey Ertuğrul! Sözümü dinledin ve saydın, ben de senin haneni kutsayacak ve yükselteceğim, Şanı ve ihtişamı yüzyılların sonuna kadar sürecek büyük bir imparatorluğa sahip olsun.””

Özellikle ikinci rüyayla ilgili olarak bazı kaynaklarda rüyayı Osman Bey'in gördüğüyle ilgili söylemler bulunmaktadır. Zinkeisen yapmış olduğu açıklamayla da bu durumu elinden geldiğinde objektif bir şekilde anlatmıştır. Yazar bu tarz anlatımların

¹¹⁹ Zinkeisen, c.1. s.46.

Osmanlıların en eski ve köklü karakteristik özelliği olduğunu vurgulayıp, halkın manevi ruhu ve Osmanlı'nın kısa sürede kurulup yükselmesinde önemli bir paya sahip olduğunu da ifade etmiştir.¹²⁰

Çeşitli kehanet ve rivayetlerle birlikte, Ertuğrul Bey ve oğullarının güçlü bir orduya sahip olmasının da avantajıyla kısa sürede fetihlerini batı yönüne doğru arttırıp yayılmaya başlayan bu boyun ele geçirip yerleştiği ilk bölge ise Karacahisar'dır. Zinkeisen bu bölgenin daha sonra Alâeddin Keykubat'ın emriyle adının Sultanönü olarak değiştirildiğini de eserinde belirtmiştir. Buradan da Selçuklu sultanı Alâeddin'in Ertuğrul Bey'e devletin batı sınırlarının savunmasını emanet ettiğini öğrenmekteyiz. Bizanslıların Thebasion'u olarak bilinen Söğüt bu sayede Osmanlı hanedanının yeni merkezi olmuştur.¹²¹

Hammer ise Osmanlı Beyliği'nin kurulup kısa süre içerisinde büyük bir imparatorluğa geçişini hemen hemen benzer bir olay örgüsüyle açıklamaktadır fakat Zinkeisen'in anlattığı kuruluş kehanetleri ve rüyalar üzerinde fazla durmamaktadır. Yazar Osmanlı'nın kuruluşunun Osman Bey'in atası olan Süleyman Şah ve Cengiz Han'ın fetihleri sırasında başladığını ifade etmiş; bu sırada batıya doğru yaşanan göçlerle de şekillenmiştir. Hammer, bu göçler sebebiyle Kayaalp'in oğlu olan Süleyman Şah'ın elli bin kişi ile Horasan'dan Erzincan Ahlat'a yerleşmişlerdir. Daha sonra bu bölgeden Söğüt'e gelip buraya yerleştiklerini ifade etmektedir ki böyle düşünüldüğünde Zinkeisen ile Hammer'in aynı şeyleri söylediğini, çelişmediklerini ifade edebiliriz.¹²²

İnalcık ve diğer birçok tarihçi gibi Zinkeisen ve Hammer'in Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgili söylediklerini incelediğimizde bu dönemi rüya ve kehanet imgelerinin ön plana çıktığı, geleneksel Türk göçleriyle şekillenmiştir. Devletin kuruluşuna dair kesin bir tarihin olmadığını ama yaygın bir kanıya göre on üçüncü yüzyılın sonu ile on dördüncü yılın ilk yıllarında kurulduğunu söyleyebiliriz.

¹²⁰ Zinkeisen, c.1. s.47.

¹²¹ Zinkeisen, c.1. s.50.

¹²² Hammer, c.1, s.24.

1.1. Devlet Yönetimi

Osman Bey Söğüt merkezli kurmuş olduğu beyliği halefleriyle kısa bir süre içerisinde büyük bir devlete dönüştürmeyi başarmıştır. Bunu yaparken de bir devletin sahip olması gereken tüm iyi ve kaliteli bir alt yapıya sahip olmak için tüm çalışmaları yapmıştır. Osman Bey devletin kurucu ismi olarak geçse de devlet teşkilatı, ordu ve sosyo-ekonomik yapıyla ilgili önemli düzenlemeler oğlu Orhan Bey döneminde yapılmıştır. Yani Osmanlı'nın Osman Bey döneminde beylik, Orhan bey döneminde ise devlet teşkilatını oluşturmuş bir yapısı olduğunu ifade edebiliriz. Bu teşkilat II. Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra ise daha kapsamlı bir imparatorluğa dönüştüğünü ve yıkılana kadar da bu teşkilat imgeleri devam etmiştir.

Tüm bunlarla birlikte Osmanlı hükümlanlığını meşru kılan bir takım imgelere rastlanmaktadır. Bu imgeler Osmanlı'nın yüzyıllar boyunca var olup üç kıtada hüküm sürmesini kolaylaştıracak, halkın kolaylıkla yönetilmesini sağlayacak imgelerdir. Bu imgelerden ilki öneminin anlaşılmasının oldukça uzun bir zaman aldığı kamusal imgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Osmanlı'da oldukça önemli bir yere sahip olan Kamusal törenlerdir. Osmanlı arşivlerinden çok fazla bilgi edinemediğimiz bu törenler geçit alayları, şenlikler ve sultani kabul törenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer imge ise Osmanlı yönetiminin en önemli parçası olan padişah için yazılmış olan şiirlerdir. Yazılan bu şiirlerin amacı padişahın himayesine girebilmektir. O yıllarda telif hakkı olmadığı için şair ve yazarlar bir haminin cömertliğine kalmıştır. Şair eserinde hamisini ne kadar övüp iltifat ederse o kadar fazla para almaktaydı. Böyle düşünüldüğünde padişahın hüküm sürdüğü dönemde hemen hemen tüm kitaplarda, şiirlerde padişahın övgü ile bahsedildiği kanısına varabiliriz.

Osmanlı padişahını meşru kılan bir diğer imge ise vakayinamelerdir. Bu tarz eserler Allah'a şükür ve Peygamber'e övgü ile başlayıp ardından da padişaha iltifatla sona ermekteydi. Savaşa katılan padişaha başarı kazansın yada kazanmasın din savaşçısı olarak ifade edilmekteydi. Padişah da kendisini bu kadar övgüyle öven birisine karşı yapabilceği en büyük lütuf onu vakıflardan birisine katip olarak atayıp hizmetsiz maaşlı olarak ödüllendirmektir.

Dolayısıyla bir diğer kamusal imge ise vakıflardır. Zengin ve tanınan kişilerin hayır hasenat işlerinin yürütüldüğü bir sistem olan vakıf sisteminin oldukça eski bir kökeni bulunmaktadır. Osmanlı'da ihtiyacı olan kişilere yardım edip onların refahını sağlayıp mutlu etmek önemli bir görevdir. Özellikle padişah ve Osmanlı hanedanına mensup olan bireylerin vakıflara önem verip kendilerini hayır işlerine adanmaları halk tarafından da devletin meşruluğunu arttırıp sosyal devletin ilk adımlarını oluşturmuştur.

Osmanlı'da cami, medrese, imarethane, kütüphane, çeşme, su kemeri gibi sosyal hayatın vazgeçilmezi olan yapıların hemen hemen hepsi vakıflar aracılığıyla yapılmıştır. Bu vakıfların büyük bir çoğunluğunun da Osmanlı hanım sultanları ve diğer hanedan mensubu kadınlar tarafından kurulduğunu ve böylelikle kadınlarında kendilerini meşrulaştırma yolunda önemli bir adım attıklarını söyleyebiliriz. İşte yukarıda saydığımız bu imgeler hükümdarı ve devleti meşru kılan, onları güçlendiren durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²³

Osmanlı Devleti'nin bu kadar uzun süre ayakta kalmasında kamusal imgelerin olduğu kadar Osmanlı yönetiminin de imgeleri oldukça değerlidir. Devlet yönetimiyle doğrudan bağlantılı olan bu imgeler devletin gücünü ve hâkimiyetinin sınırlarını da genişletmektedir. Bu bağlamda düşündüğümüzde Osmanlı devlet yönetimi denildiğinde akla gelen ilk imge Osmanlı yöneticilerinin ve devlet sisteminin adaletidir.

Osmanlı yöneticilerine göre adaletli bir devlet aynı zamanda iyi yönetilen bir devlet olma vasfına sahip olmuştur. Ayrıca bu adalet ve iyi yönetim hükmeden kişinin dini ile değil eğitilmiş olmasıyla alakalıdır. “Saltanat imgesini oluşturan temalar topluluğunda önemli bir unsur, zararı kendi memurları verdiği zaman bile, hatta özellikle o zaman, tebaasının şikayetlerine açık adil bir hükümdar imgesiydi.”¹²⁴

Yukarıdaki söylemden de anlaşılacağı gibi adalet kavramı Osmanlı için oldukça kıymetlidir. Tebaası ya da devlet görevlisi ayırt etmeksizin suç işleyen herkes yargılanıp adil bir şekilde cezalandırılırdı. Osmanlı'ya göre devleti adaletli bir şekilde yönetmenin en iyi yolu hukuk alanındaki düzenleme ve değişiklikleri de layıkıyla yapmaktır. Bunun

¹²³ Suraiya Faroqhi, **Yeni Bir Hükümdar Aynası, Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Alfa Kitap, İstanbul, 2011, ss. 5-7.

¹²⁴ Mustafa Akdağ, **Celali İsyanları**, A.Ü.D.T.C.F.D., Ankara, 1963, s.150' den aktaran Faroqhi, s.8.

için de osmanlı hukukunun vazgeçilmez yardımcısı olarak şeriat olgusu karşımıza çıkmaktadır. ama bu durumun yanlış anlaşılması oldukça önemlidir.

Çünkü Osmanlı Müslüman bir devlet olup şeriatla idare edildiği için değil yöneticilerinin iyi ve adilane bir tutum izledikleri için adaletli bir devlet yapısına sahip olmuşlardır. Osmanlı'daki adil yönetim, uzun bir süreçte sultani örf ve geleneklere üstünlük kazanmış olan şeriatın yüceltilmesi anlamına da gelmektedir.

Tüm bunların yanı sıra padişahın ulaşılabilirliği de Osmanlı yönetiminin bir diğer imgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Padişahlar sadece yaşadıkları müddetçe hüküm sürebildikleri için tebaasının hükümdarın sağlığından ve refahından mutlaka haberinin olması gerekiyordu. Bunun için padişahlar zaman zaman Cuma namazlarını kılmak ve sağlığının iyi olduğunu halka göstermek için halkla beraber ibadet ederlerdi. Bu durum da padişahın ulaşılabilirliğini biraz daha mümkün kılmıştır.

Devletin yüzyıllar boyunca ayakta kalması ve çıkan taht kavgalarının, iç karışıklıkların önüne geçilmesi için ortaya çıkmış olan bir diğer imge kardeş katlidir. Fatih Sultan Mehmet ile kanun haline gelen bu durum devletin geleceği için alınmış bir karar olmakla beraber şehzadeler arasında ortaya çıkan gerilim ve mücadelenin de artmasına neden olmaktadır. Fakat bu düzenleme uzun bir süre devam etmemiş, ekber ve erşed sistemiyle hanedanının en yaşlı ve en olgun olanı tahta çıkmış ve devlet yıkılana kadar da farklı yöntemlerle bu tahta çıkma sorunu halledilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin özellikle yabancılar tarafından merak edilen bir diğer imgesi ise devletin yaptığı törenlerdir. Cenaze, tahta çıkış, bayram, düğün gibi önemli olaylarda gerçekleştirilen bu uygulama devletin ihtişamı ve yönetim üzerine kıymetli ipuçları vermektedir. Bu törenlerin dışında düzenlenen geçit alayları da padişahın gücünün ve devletin ihtişamını gözler önüne sermek için ideal bir fırsat haline gelmiştir.

Tüm padişahlar bu töreni tahta çıkış sonrası bir defaya mahsus yaparken özellikle sultan IV. Murat çıktığı her sefer dönüşü bu ritüeli yerine getirerek imaj bilincine sahip kimliğini de ortaya koymuştur.¹²⁵

¹²⁵ Faroqhi, ss.10-17.

Padişahlar tarafından yapılan tüm bu törenler görkem ve ihtişam padişahın dünya üzerinde ne kadar büyük ve yüce bir yönetici olduğunu vurgulamaya yönelik eylemlerdir. Osmanlı padişahı denildiğinde adil, cömert, iyiliksever ve tüm kullarına yardım elini uzatan bir yönetici imgesinin algılanması için gerekli tüm düzenlemeler yapılmaktadır. Bu amaçla kullanılan “padişah-ı âlempenah,, unvanı da bu durumun açık bir göstergesidir. Dünyayı koruyan hükümdar anlamına gelen bu unvan padişahın tüm muhtaçlara, edebi şahsiyetlere, islam ulemasına, dervişlere, hacılara, tüccar ve sığınmacılara yardım elini uzatması anlamında kullanılarak önemli bir yönetim imgesi olmuştur.¹²⁶

Zinkeisen’in eserini incelerdiğimiz zaman ise ilk iki ciltte devletin kuruluşu ve bu esnada yaşanan gelişmeleri aktarırken üçüncü ciltte devlet yönetimi, ordu ve maliye alanında yaşanan olayları ve Osmanlı’nın kurmuş olduğu sistemleri anlatmaktadır. Bunları incelerdiğimiz zaman Osmanlı’nın iki döneme ayrıldığını ve özellikle iki padişah döneminde -Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman- devlet teşkilatında önemli değişiklikler yaşandığını söyleyebiliriz. Bu iki padişahın yaşadığı dönemler üzerinde özellikle duran yazar devletin kaderini değiştirmiş bu padişahlardan da övgüyle bahsetmiştir. Bu iki sultan yalnızca yapmış oldukları başarılı fetihler, devlet teşkilatı, ordu ve toprak sistemleriyle değil halkın gelenekleri ve İslamiyet’in yasalarını da devamlı uygulanmasıyla dünya tarihinde önemli bir iz bırakmıştır.¹²⁷

Devletin mutlak hakimi olan padişah devlet iradesiyle ilgili tüm kararları tek başına verme yetkisine sahip olan bir niteliğe sahiptir. Fakat devletin yönetimiyle ilgili konularda kendisine yardımcı olacak bir takım görevliler de bulunmaktadır. Bu isimlerden ilki padişah’tan sonraki en yüksek makam olan Vezir-i Azamlık’tır. Zinkeisen’e göre Orta Asya’daki Türk devletlerinde de bulunan bu mevki ilk defa Sultan Orhan Gazi’nin kardeşi Alaeddin’e bu rütbeyi vermesiyle oluşmuştur. Bu konuyla ilgili çeşitli görüş ayrılıkları olmasına rağmen bu rütbe I. Süleyman döneminde zirveye çıkmış

¹²⁶ Faroqhi, s.19.

¹²⁷ Zinkeisen, c.3, s.8.

fakat her dönem boyunca farklı uygulamalarla on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş; III. Ahmet döneminde ise tamamen kaldırılmıştır.¹²⁸

Zinkeisen'e göre padişahlar ne kadar güçlü ve başarılı olurlarsa olsunlar iyi bir vezire sahip olmazlarsa devlet yönetiminde bir takım sıkıntılar yaşamaktadırlar. Yazar vezirlik görevinin önemi ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

Osmanlı imparatorluğu kapsam, siyasi önem, güç artışı ve dışa karşı dünya tarihi açısından nüfuz kazandıkça, ilk sultanlar gibi muhteşem kişiliklerin, hatta manevi ve dünyevi kudretin tüm özelliklerine sahip olsalar da Fatih Sultan Mehmed'in ve bir Kanuni Sultan Süleyman'ın dahi böyle bir devletin yönetimini tek başlarına üstlenebilecek durumda olmadıkları o denli bariz bir şekilde ortaya çıkıyordu. Türünde eşsiz olan ve bu şekilde başka hiçbir devlet mekanizmasında görülmeyen Osmanlı vezir-i azamlık makamının bu müstesna oluşumu bu yüzden bir zorunluluk, önü kesilemez hadiselerin doğal bir sonucu idi.

Zinkeisen, devleti büyük bir imparatorluğa dönüştüren Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan düzenlemeler üzerinde özellikle durmuş; Fatih döneminde çıkartılmış olan kanunlarda vezirin görev ve yetkilerini detaylarıyla aktarmıştır. Hammer'in eserinden elde etmiş olduğu bu kanunnameye göre;

Sultan etrafı dokunulmaz bir heybetin ihtişamı ile çevrili hükümdarlık haklarının tamamına sahipken, vezir-i azam padişahın vekili olarak idarenin tüm iplerini kendi ellerinde birleştiren, yaşam ve ölüme dair karar verme hakkına kadar tüm devlet işlerinde yalnızca kanunlar ve hükümdarın iradesi ile sınırlanan bağımsız bir yetki ile karar verme hakkına sahip olan asıl devlet yöneticisi haline getiriliyordu.

Vezirler bu yetkilere ek olarak kendi konağında Divan-ı Hümayun'u toplama hakkı bulunuyordu ki bu da vezirin konağını Divan-ı Hümayun'un merkezi haline getirmekteydi. Vezir haftanın belli günlerinde üst düzey devlet görevlilerini de konağında ağırlama ve devlet işlerini burada görüşüp fikir beyan etme hakkına sahipti.

¹²⁸ Zinkeisen, c.1, s.93. Ayrıca Bkz. Zinkeisen, c.3, ss.43-44.

Mesela pazartesi günleri rikap ağaları, Çarşamba günleri ise kadıaskerler ve defterdarlar vezirin konağına gelip devlet işlerini görüşürlerdi.¹²⁹

Vezir-i azam makama getirildiğinde kendisine altın işlemeli iki hilat vee çeşitli unvanlar verimekteydi. Verilen bu unvanlar vezirin gücünün ve etkinliğinin de önemli bir kanıtı kabul edilmekteydi. Vezirlerin kullandıkları unvanlar; “veziriazam”, “vekil-i mutlak”, “sahib-i devlet”, “sadr-ı âlî”, “düstûr-i ekrem”, “sahib-i mühr”, “serdar-ı ekrem” olarak sıralayabiliriz.¹³⁰

Vezirler devlet yönetiminde o kadar önemli hale gelmişlerdir ki Kanuni döneminin vezirlerinden biri olan İbrahim Paşa Kral Ferdinand’ın elçileri Zaralı Hieronimus ve Duplicius Schepperus’a kendi gücünü ve yetkilerini şu şekilde anlatmıştır:

*Bu yüce imparatorluğu ben yönetiyorum; yap dediğim yapılmıştır, zira bütün güç bendedir. Tüm makamlar, tüm ülkeler benimdir. Bağışladıklarım bağışlanmıştır ve bağışlanmış olarak kalır; bağışlamadıklarım bağışlanmamıştır. Yüce imparator birşey bağışlamak istese veya bağışlamışsa bile, ben istemediğim sürece yerine getirilmez. Zira herşey benim elimdedir: savaş, barış ve zenginlikler...*¹³¹

Fatih dönemine kadar tek vezirin bulunduğu Osmanlı yönetiminde İstanbul’un fethi ve sonrasında sayıları yediyi geçmemek üzere veziriazama yardımcı olmak üzere kubbe vezirleri adı verilen görevliler bulunmaktadır. Veziriazam gibi Divan-ı Hümayun’a katılma hakkı bulunan bu kubbe vezirleri birinci vezirle aynı rütbeye ve haklara sahip olmuşlardır.

Zinkeisen, Bernardo Navagero’nun 1553 yılındaki raporunda kubbe vezirlerini aşağıdaki gibi tarif etmiştir:

¹²⁹ Zinkeisen, c.3, s.44.

¹³⁰ Zinkeisen, c.3, s.46.

¹³¹ Zinkeisen, c.3, s.54.

*Bu vezirler, diğer sultanların zamanında meseleleri ortaklaşa görüşürlerdi ve herkes görüşünü açıkça bildirirdi; öneri getirme hakkı birinci vezire ait olsa da diğerleri de görüşlerini bildiriyorlardı ve bu yüzden, birinci vezir rütbesine istinaden daha büyük bir konumda olmasına rağmen, Dinav-ı Hümayun ile müzakere halinde olan herkes diğer vezirlerle de irtibat kurmaya çalışıyordu. Şimdi ise herşey yalnızca veziriazamın elinde.*¹³²

Veziriazamlıktan sonra gelen bir diğer devlet yönetim kurumu ise Divan-ı Hümayun'dur. Osmanlılarda ilk divanın Orhan Bey döneminde toplandığı kaynaklar tarafından belirtilmiştir. Bu gelenek daha sonra Yıldırım Bâyezîd zamanında her gün toplanılarak sürdürülmüştür. Osmanlının klasik döneminde merkez teşkilatında Divân-ı Hümâyûn adıyla anılan divanın temelleri de bu dönemde atılmıştır. Osmanlının büyümesine paralel olarak devlet kurumları da gelişmiş, divanın üye sayısı artmıştır. Daha sonra da klasik dönemdeki yapısına kavuşmuş ve “Divân-ı Hümâyûn” adıyla anılması ise Fatih Sultan Mehmet döneminde gerçekleşmiştir. Fatih zamanına kadar divana şahsen padişah başkanlık etmekteyken on beşinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde bu sistem bırakılmış, bundan sonra toplantılar vezir-i âzamın başkanlığında yürütülmeye başlanmıştır. Ancak, şikâyetleri şahsen işitmek sultanın ihmal edemeyeceği temel bir görev olduğundan kasr-ı adâlette divân odasına bakan kafesli bir pencere açtırttı.¹³³

Padişah ve veziriazamdan sonra devletin en üst yönetim organı olan Divan-ı Hümayun aynı zamanda padişahın adına yürütme yetkisini de üslenmiştir. “Sancak subaşılarını atamak, büyük ölçekli tımarlar vermek, savaş ve sefer hazırlığına karar vermek, her büyüklükteki tımarı, kendisi atamış olsun ya da olmasın her rütbe ve derecedeki kamu görevlisini denetlemek, bu konudaki şikâyetleri dinlemek Divân-ı Hümâyûn'un başlıca idari görevlerindendir.”¹³⁴

¹³² Zinkeisen, c.3, s.82.

¹³³ İnalcık, Klasik Çağ, s. 95.

¹³⁴ Şükrü Karatepe, “Osmanlılar'da Devlet Yönetimi” **Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, Yeni Şafak Yayınları, Cilt:1, İstanbul, 1996, s.111.

Zinkeisen ise Divan-ı Hümayun'da yer alan üyeleri sırasıyla şu şekilde aktarmaktadır:

- Rumeli ve Anadolu kadiaskerleri
- Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri
- Rumeli ve Anadolu defterdarları
- Yeniçeri Ağası
- Kaptan-ı Derya
- Nişancı
- Divan-ı Hümayun Tercümanı (dış ilişkiler konuşulurken)¹³⁵

Bu toplantılar haftanın dört günü (Çarşamba-Perşembe-Cuma hariç) sarayda bulunan Divan-ı Hümayun odasında toplanmıştır. Yukarıdaki görevlilerin yanı sıra Padişah ya da mutlaka veziriazamın katılımıyla başlamaktaymış. Hukuk davaları ile askeri olaylara kadiaskerler, mali işler ile vergi ve gümrük işlerine defterdar, tımarlar ve eyalet yönetimiyle ilgili yaşanan olaylara da beylerbeyi bakmaktaydı.

Ayrıca “Divan-ı Hümayun’un ayrılmaz parçaları olarak, bilhassa veziriazamın vekili niteliğindeki kâhya bey (sadaret kethüdası), dış işler için reisülküttab efendi ve idarenin temsilcisi olarak çavuşbaşı, bu merkezi teşkilatın mensubuydular.”

Zinkeisen, Osmanlı Devlet yönetiminin şaşırtıcı derecede büyük bir güce sahip olduğunu vurgulayıp yönetim sistemiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

¹³⁵ Zinkeisen, c.3, s.85.

*Kati surette düzenlenmiş ve halkın iç yaşamından doğası gereği oluşmuş kamu düzenibiçimlerinin muhafaza edici muazzam gücünü inkar edemeyiz. Bu muhafaza edici güç olmamış olsaydı, Osmanlı devlet yaşamına baştan beri kök salmış musibetler devletin çöküşünü çok erken zamanlarda kaçınılmaz hale getirmiş olurlardı. Osmanlı idare sisteminin belası, gördüğümüz üzere veziriazamdan başlayarak bu askeri devletin kılıç kuşanan tüm idari memurlarına nüfuz eden, bu ülke ve mağlup edilen insanlar hesabına işleyen bireysel zenginleşme sistemi ve bunun en büyük yükünü tabii ki eyaletler çekmek zorunda kalıyordu. Kendisine yasal olarak tahsis edilen gelirlerle yetinen ne bir beylerbeyi, ne bir sancakbeyi, ne de bir subaşı vardı.*¹³⁶

Hammer'in eserini incelediğimizde ise durumun Zinkeisen'e göre biraz daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Hammer Osmanlı Tarihi'nde devlet yönetimiyle ilgili bilgileri eserinin son cildinde vermiş; Osmanlı Devleti'nde yer alan tüm görevlileri makam ve görevlerine göre ayırmıştır.

Bu ayırım ilk bölümde hukuk yüksek makamı ve memuriyetleri karşımıza çıkmaktadır. Burada bütün Osmanlı hukuk görevlilerini sırasıyla verip tevcih ve tasdik harçlarını da yayınladıktan sonra ikinci bölümde âmm memuriyetleri ve saray hizmetlileri ve bunların görevleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu bölümde ise adli makam ve görevlileri ile saray içişleri ve harem işleri, burada çalışanların unvan ve görevlerini aktarmıştır.¹³⁷

Hammer daha sonra tüm devlet görevlileri hakkında detaylı bilgiler aktarmış; özellikle Osmanlı yönetiminin en önemli kurumlarından biri olan Divan-ı Hümayun üzerinde durmuş ve burdaki görevlileri kendi içinde dört sınıfa ayırıp incelemiştir. Birinci sınıfta Kâhyabey, Defterdar ve Reis Efendi bulunmaktadır ki vermiş olduğu bu bilgiyle Zinkeisen'le de çalışmaktadır. Zinkeisen divanın ayrılmaz parçaları olarak kâhya bey(sadaret kethüdası), dış işler için reisülküttab efendi ve çavuşbaşı'yı söylemektedir.

İkinci sınıfta ise Çavuşbaşı, Nişancıbaşı, Evkaf-ı Humayun nazırı, Darbhane nazırı, Mukataa nazırı, Masarifat nazırı, Tophane ve Humbara nazırı, Mühümmat-ı Harbiye nazırı, Baruthane nazırı, Zahir emini ve nazırı, İhtisab nazırı, Büyük

¹³⁶ Zinkeisen, c.3, s.91.

¹³⁷ Hammer, c.10, ss.35-89.

ruznâmeçi, Muhasebe-i evvel mutasarrıfı, Haremeyn Muhasebecisi, Ceridi nazırı ve Gümrük emini ile mutbak emini gibi görevliler bulunmaktadır.

Üçüncü sınıfta da Vak'anüvis ve Takvim-i Vekaai nazırı, Büyük tezkireci, Küçük Tezkireci, Mektupçu, Teşrifatçı, Beylikçi, Amedci, Kâhyabey katibi, Divan-ı Hümayun tercümanı, Anadolu muhasebecisi, Asâkir-i Mansure katibi, Harir nazırı, Cizye muhassili, Tersane müdürü ve Enbie-i hasa müdürü yer almaktadır.

Hammer son sınıfta ise Haremeyn mukataacısı, Başbakıkulu, Duhan-gümrüğü emini, secriye emini, Esham mukataacısı, Mevkufatçı, Maliye tezkerecisi, Aklam-i sebaa hocası, Küçük Evkaf muhasebecisi, Piskopos mukataacısı ve Kağıt-ı birun emini yer almaktadır. Bu dört sınıftaki görevliler zaman içerisinde devletin bulunduğu koşullara göre değişmekle birlikte genel olarak yükselme dönemi ve sonrasında ortaya çıkmışlardır. Hammer bu görevlilerin giymiş oldukları üniformaları da detaylı bir şekilde aktarmış ve ardından da ikinci bölümde askeri veya ordu görevlileri başlığı altında bu grupta yer alan görevlileri sıralamıştır. Ordu görevlilerinin ardından ise saray çalışanlarını ve görevlerini sıralayan Hammer hemen ardından da valilikler ve onlara bağlı voyvodalıklar hakkında ve burda yaşayan görevlilerle ilgili detaylı bilgi vermiştir.

Hammer bu sıralamanın hemen ardından hukuk ve adalet alanında çalışan görevlileri ve bunların vazifeleri hakkında bilgi paylaşımı yapmıştır. Yazar daha sonra Osmanlı paraları ve ölçü birimleri ile bayramlar ve yapılan törenleri de detaylı bir şekilde anlatarak Osmanlı devlet yönetimi teşkilatını tamamlamıştır.¹³⁸

Zinkeisen Osmanlı devlet yönetimiyle ilgili Hammer'le birçok konuda görüş birliği yapıp Hammer'in eserinden faydalanmasına rağmen bazı konularda birbirleriyle çelişmektedirler. Divan-ı Hümayun en önemli Osmanlı idare kurumlarından biri olduğu konusunda hemfikir olan yazarlar bu kurumda yer alan bazı görevliler ve sınıflandırılmalarıyla ilgili birtakım farklı bilgiler aktarmışlardır.

¹³⁸ Hammer, c.10, ss.183-196.

3.3.1. Sultanlar

Osmanlı yönetim sisteminin şüphesiz ki en tepesindeki isim olan padişahlar devletin yönetimindeki en etkin kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Devleti temsil eden bir imaja sahip olan padişahlar kuruluş ve yükselme dönemlerinde yaptıkları büyük fetihlerle tüm devletlerin saygı duyduğu bir konumdayken sonraki dönemlerde ise yaşanan olumsuzluklar sonucunda devletin dağılmasında zaman zaman etkin roller de oynamışlardır.

Tezimizin konusu olan Zinkeisen ve Hammer'in eserlerini incelediğimizde de Osmanlı yönetimine damgasını vuran padişahlar ve dönemlerinde yaşanmış olan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler üzerinde durulmuştur. Fakat bu iki yazar arasında padişah imgesini anlatırken bir takım farklılıklar da olmuştur. Mesela Zinkeisen kuruluş döneminden başlayarak tüm padişahları ve dönemlerini sırasıyla aktarırken, Hammer biraz daha farklı bir tutum izleyerek özellikle Osmanlı Devleti için büyük öneme sahip olan padişahlar üzerinde daha fazla durmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine baktığımızda karşımıza ilk olarak Osman Gazi ve Orhan Gazi çıkmaktadır. Yapmış oldukları başarılı fetih ve yönetimlerle Osmanlı Beyliği'ni devlete dönüştüren bu iki kardeş Osmanlı kuruluş döneminin en önemli imgelerini oluşturmaktadır.

Devlete adını vermiş olan Osman Bey babası Ertuğrul Gazi'den sonra beyliğin başına geçmiş ve Osmanlı Devleti'nin kurucusu olarak bilinmektedir. Hakkında kesin bilgilerden ziyade söylentiler, rüyalar ve Bizans kronikleri üzerinden bilgi sahibi olduğumuz Osman Bey dindar bir kişiliğe sahiptir. Dönemin önemli dini alimlerinden biri olan Şeyh Edebali'yi sık sık ziyaret eden Osman Bey bu ziyaretlerinin biri sırasında şeyhin kızını görüp aşık olur ve evlenmek ister. Fakat Şeyh Edebali aradaki sınıf farkından dolayı kızını Osman'a vermek istemez. Osman Gazi, Şeyh Edebali'nin evinde kaldığı bir gece gördüğü rüyayı şeyhe anlatır ve bunun üzerine Şeyh Edebali kızını Osman Bey'e vermeye razı olur. Zinkeisen ve diğer tarih kitaplarında geçen bu efsanevi hikayeler genellikle Osmanlı'nın kuruluş dönemine özgüdür. Zinkeisen Osman Gazi ile ilgili şunları düşünmektedir:

*Zira Osman Gazi'nin karanlıkta kalan gençlik yılları, tıpkı Ertuğrul Bey'in çocukluğu gibi, en eski Osmanlı ozanlarının ve tarihçilerinin hayallerine konu olmuştur ve bizler, tarihini anlatmak istediğimiz halkın gerçeği ve rivayeti birbirine karıştırdıkları bariz bir şekilde anlaşılan ruhunu karakterize edebilmek için, daha sonraki halk inancının konusu olarak en azından sübjektif bir değer kazanan bu hayalleri gözardı edemeyiz.*¹³⁹

Hammer'in eserini incelediğimizde ise yazarın Osman Gazi hakkında söyledikleriyle Zinkeisen'in söyledikleri arasında paralellik olduğunu söyleyebiliriz. Hammer de eserinde Ertuğrul Bey dönemini anlatıp Osman Gazi'nin tahta çıkışını ya dönemindeki olayları aktarmıştır.

Özellikle Osman Bey hayatını kaybederken oğlu Orhan ile yapmış olduğu konuşma devlet yönetimiyle ilgili önemli bilgiler taşımaktadır.¹⁴⁰ Osman Bey'in oğlu Orhan'a son sözleri şöyledir: “Ben ölüyorum; fakat esef etmiyorum; çünkü senin gibi bir halef bırakıyorum. Adil ol, iyi adam ol, merhametli ol. Bütün tebaanı müsavat üzre himaye et. Din-i İslamı neşreyle. Yeryüzünde padişahların vazifesi budur ve Cenâb-ı Hakk'ın lûtfuna işte bu suretle mazhar olurlar.”¹⁴¹

Osman Bey'in ardından yapmış olduğu faaliyetlerle beyliği kısa sürede devlete dönüştüren Orhan Bey yer almaktadır. Özellikle devlet teşkilatı, ordu ve ekonomi alanında kardeşi ve aynı zamanda veziri olan Alâeddin'le beraber yeni düzenlemeler yaparak daha sistemli bir devlet imgesi ortaya çıkarmıştır. Orhan Bey'in “Yönetim ve idare konularında daha kesin düzenlemeler ve kurumlarla Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü ve sürekliliği için temelleri atan padişahların ilki” olduğunu düşünen Zinkeisen'e göre ;

¹³⁹ Zinkeisen, c.1, s.51

¹⁴⁰ Hammer, c.1, ss.40-53.

¹⁴¹ Hammer, c.1, s.52.

*Orhan Gazi, adil ve merhametli olduğu kadar, keskin bir zekaya ve asil bir ruha ve atalarından miras kalan kişisel yiğitlik faziletine sahipti. Dindarlığı da her yerde anılmaktadır ce İslam'a uygun büyük miktarda vakıflar, camiler, mescitler, medreseler ve imaretler gücünü genişletirken aynı zamanda gerek Allah'ın yardımına, gerekse kılıcının kuvvetine ve ordusunun vahşi fanatizmine güvendiğini kanıtlamaktadır.*¹⁴²

Zinkeisen'le hemen hemen aynı görüşlere sahip olan Hammer özellikle Orhan Bey döneminin siyasi faaliyetleri, Bursa ve İznik'in fethi, Rumeli'ye geçiş ve yaşanan fetihleri tüm detaylarıyla aktarmıştır. Hammer, Orhan Bey'in dönemini anlatırken kardeşi ve aynı zamanda veziri olan Alâeddin'in faaliyetleri üzerinde de büyük bir önemle durmuş tüm yapıları detaylarıyla anlatmıştır.¹⁴³

Kuruluş dönemine damgasına vuran bu iki padişahın sonra I. Murat, I. Bâyezid, I. Mehmed ve II. Murat gibi padişahlar Osmanlı Devleti'nin kısa bir süre içerisinde sınırlarının genişlemesini sağlayıp; yönetim, ordu, ekonomi ve sosyal yaşamın gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Ama şüphesiz ki bu isimlerden ziyade II. Murat'ın oğlu olarak tahta çıkan II. Mehmet (Fatih) Osmanlı Devleti'ni büyük ve güçlü bir imparatorluk yapısına kavuşturan ilk isim olmuş ve Osmanlı'da yükselme dönemini başlatmıştır. Zinkeisen bu padişahla ilgili olarak aşağıdaki cümleleri kurmuştur:

*II. Mehmet, kendi aralarında çelişkili gibi görünseler de bir bütün olarak böyle bir halkın kaderini, tarihinin en önemli dönemlerinden birinde yönetmesini ve üzerinde hakimiyet kurmasını sağlayan her türlü ruh ve karakter özelliklerine sahip, Şark'ın etkisi altında bir tiranın doğasına sahipti. Kararlarında kesin ve sert olan Sultan Mehmet, bunları gerçekleştirmeden de çekinmiyordu. Soğuk, asık yüzlü ve içine kapanık bir mizaca sahip olmasına rağmen, güçlü bir şehvetin etkisi altında kendini en yüksek seviyede tutkuların kollarına bırakabiliyordu. Bir taraftan adil ve merhametli olan Sultan Mehmet, diğer taraftan ani öfkeye ve tahrike kapıldığı anlarda hak ve adaleti unutabiliyordu ve içindeki iyi duyguları sadakatsizlik, gaddarlık ve acımasızlık seviyesine kadar bastırıyordu.*¹⁴⁴

¹⁴² Zinkeisen, c.1., s.164.

¹⁴³ Hammer, c.1, ss.54-56.

¹⁴⁴ Zinkeisen, c.2, ss.337-338.

İstanbul'u fethetmesiyle birlikte başkent'in buraya taşınması ve uzun yıllar boyunca kullanılacak olan devlet kurumlarının oluşması Sultan Mehmet döneminin en önemli karakteristik imgesidir. İstanbul'un fethi ertesinde kentin yeniden inşası için faaliyete geçen padişah burada yeni ve eski sarayı, eski bedesten, tersaneleri ve cephane depolarıyla geniş kapsamlı liman tesislerini ve Bizans surlarını tekrar inşa ettirmiştir.

Sultan Mehmed, hükümdarlığının bu maddi abidelerinin haricinde ayrıca zihinsel çalışmaları destekleyerek, halkının şanı, yararı ve hayrı için kalıcı bir anıt bırakmak istedi. Kendisi de bilimde eğitilmiş olan Fatih, bilhassa gençlerin, yalnızca zengin gelirle tahsis etmekle kalmayıp gerekli eğitim araç ve gereçleriyle de donattığı yüksekokullar ve medreseler kurarak, eğitim almaları için çaba gösterdi. Bilimin himaye ve muhafaz edilmesi en büyük gururu idi ve kendisine seferler sırasında bile eşlik etmek zorunda olan zamanının en büyük bilginleri ve şairleri ile yaptığı görüşmeler, en büyük hazzı ve en sevdiği dinlencesi idi. Zira hükümdarlığının görkemini ilerideki yüzyıllarda yalnızca silahlarının gücü değil, zihinsel eserler de canlı tutacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün ve büyüklüğünün en önemli dayanaklarından biri olarak kalacaktı.¹⁴⁵

Hammer ise Sultan Mehmed'in ölümünü şu cümlelerle anlatıp Zinkeisen'in aksine padişah'tan daha övgü ve iltifat dolu bahsederek onu yüceltmıştır:

Fatih, yeni bir muzafferiyetle sıhhatini kazanacağını ümid etmiş idi; lakin 1481 Mayıs'ının üçüncü Perşembe günü saltanatının otuzuncu senesinde ve elli iki yaşında olduğu halde vefat etti... Osmanlı tarihinin Mehmed'e vermiş olduğu "Fatih" unvanı yalnız Bizans'ı fethettiği için değil, devletin hududunu her cihetinden genişlettiği içindir. Bazı Avrupalı müverrihler Spandolino'ya itimad ederek Mehmed'in fütihat ve dehası hakkında mübalağa göstermişlerdir. İnsaflı bir tarihçinin vazifesi kendinden önceki tarihçilerin şahadetlerini ölçüp biçerek, onların hatalarını tashih etmektir.¹⁴⁶

Sultan Mehmed'in ardından en az onun kadar başarılı birçok padişah yönetime geldi fakat bunlar arasından şüphesiz en büyük başarı ve saygınlığı kazanan isim bütün Avrupa tarafından "Kanuni" ve "Muhteşem" olarak bilinen I. Süleyman'dır.

¹⁴⁵ Zinkeisen, c.2, ss.339-340.

¹⁴⁶ Hammer, c.2, s.178.

Süleyman, halife olarak İslam devletinin başı, koruyucusu, icracısı, şeriatın tefsircisi ve dinin hamisi durumundaydı. Müminleri korumak için dinsizleri ve baş eğmeyen kâfirleri cezalandırmak ve kutsal buyruk olan egemenliğinin alanını sürekli genişletmek zorundaydı. Toprakları üzerindeki bütün Müslümanlar, Allah ve Peygamberden sonra ona mutlak itaat göstermek durumundaydılar. Hristiyan reaya da, Süleyman'ı Tanrı tarafından günahlarının cezası olarak başlarına gönderilmiş yasal hükümdarları olarak görürlerdi.

Tanrı, Muhammed aracılığıyla gerekli ne kadar yasa varsa hepsini göndermiş olduğu için, şeriat devlet başkanına yasama yetkisi tanımazdı, ama yürütme ve yargı işlevlerini sınırsız olarak sultana bırakırlardı. Ancak bu işlevler de şeriat kurallarına bağlı olmak zorundaydı. Sultan böylesine üstün durumda olunca, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün büyük kurumlar, halkın iradesine uygun olarak tabandan kurulmuyor, en tepede, Tanrı'nın görevlendirdiği hükümdar tarafından belirleniyordu.¹⁴⁷

Hammer'in eserinde I. Süleyman dönemini genel hatlarıyla bu şekilde anlatılırken Zinkeisen ise Süleyman dönemine damgasını vurmuş fetihler ve düzenlemeler üzerinde durmuş; devlet yönetiminin en önemli imgesi kabul edilen bu kişi hakkında önemli bilgiler aktarmıştır. Kanuni'nin son günleri Zinkeisen tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

Sultan Süleyman'a uzun ve eylemlerle dolu hayatını, yaşlılığında huzur ve neşe içinde geçirerek sonlandırmak nasip olmadı. Hükümdarlığının görkemi ve şanı son yıllarda kimi üzücü tecrübelerle, ağır talihsizliklerle karardı. Hanesinin içinde oğullarından ikisine, şehzade Mustafa (1553) ve şehzade Bâyezit'e (1561) erken ölüm getiren husumetler, ki bunda kendi suçu da vardı şüphesiz, ruhunun huzurunu da karartmıştı.¹⁴⁸

Kanuni Sultan Süleyman'ın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun başına oğlu II. Selim geçmiştir. II. Selim, babası Sultan Süleyman kadar yönetim ve idarede etkin bir rol oynayamamış; devleti yönetme görevi vezir Sokullu Mehmet Paşa'ya kalmıştır. Hal böyle olunca da Osmanlı yönetim imgelerinin en başında gelen güçlü ve otoriter padişah imgesi de bozulmuş; bu da devletin bozulmaya başlamasına neden olmuştur.

¹⁴⁷ Hammer, s.216'dan aktaran Albert Howe Lybyer, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2011, ss.164-165.

¹⁴⁸ Zinkeisen, c.2, s.642.

II. Selim ve oğlu III. Murat dönemleri ise Osmanlı'nın Avrupa karşısında yavaş yavaş zayıflamaya başladığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kadınların siyasette rol oynamaya çalışmaları, sarayda yapılan aşırı harcamalar, ordu için yapılan masraflar ve kaybedilmeye başlanan savaşlar uzun vadede Osmanlı'nın Avrupa'nın gerisinde kalmasına neden olmuştur.

II. Selim dönemiyle başlayan ve duraklama dönemi olarak adlandırabileceğimiz dönem genel olarak vezir Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümüyle başlayıp Sultan II. Mustafa döneminde imzalanan Karlofça Antlaşması'na (1699) kadar sürmüştür. Karlofça'dan Rusya ile imzalanan Yaş Antlaşması'na (1792) kadar geçen dönem Osmanlı gerileme dönemi ve Yaş Antlaşması sonrası da dağılma dönemidir.

Hammer ve Zinkeisen'in de eserleri bu dağılma dönemine kadar devam etmiş; Zinkeisen 1812'deki Bükreş Antlaşması'na kadar geçen olayları Hammer ise Abdülaziz döneminin sonuna kadar yaşanmış olan olayları aktarmıştır. Zinkeisen'in eserini Bükreş Antlaşma kadar getirmesinin en önemli nedeni yazmakta olduğu son cildi tamamlayamadan hayatını kaybetmesidir.

Genel olarak baktığımızda her iki tarihçi içinde padişah imgelerinin tasvirini yaparlarken mümkün olduğu kadar objektif olduklarını söyleyebiliriz. Her ikisi de padişahları anlatırken Osmanlı kaynaklarını kullandıkları için genelde padişahlara karşı da iyi ve olumlu bir tutum izlemişlerdir fakat bu tutum Hammer'de biraz daha fazladır. Çünkü Hammer Osmanlı topraklarında yaşamış, doğu dillerine hakim ve devlet yapısını Zinkeisen'e göre daha iyi tanımış biri olduğu için padişahlara karşı daha iltifat dolu ve ılımlı yaklaşmıştır.

3.3.1.1. Hükümdarlık Alametleri

Bir kişinin ülkenin yöneticisi olması onun doğuştan ve sonradan gelen birtakım özellikleriyle mümkün olmuştur. Özellikle büyük imparatorluklarda padişah olacak kişinin soylu bir hanedandan gelmiş olması şartı aranmaktadır. Bu durum bazen Roma ve Bizans İmparatorlukları gibi farklı soylardan gelen kişileri seçerken bazıları da Osmanlı gibi tek bir hanedanın egemenliği üzerine kurulmuştur.

Özellikle Osmanlı'da hükümdar seçilen kişi tahta çıktıktan sonra yaptığı bir takım uygulama ve törenlerle ülkenin yeni yöneticisi olduğunu tüm halka duyurmak zorundadır. Hükümdarlık alametleri olarak adlandırabileceğimiz bu imgeleri maddi ve manevi alametler olarak ikiye ayırabiliriz. Manevi alametler unvan, lakap ve hutbe okumak iken maddi alametler ise taht, tac, sikke, çetr (şemsiye), nevbet(davul çalmak vs.) bayrak, traz-hilat (hükümdar elbisesi), çadır, yüzük, para bastırmak, mühür, ok ve yay gibi alametlerdir.

Zinkeisen'de eserinin ilk cildinde bu hükümdarlık alametlerinden bahsetmiş özellikle para bastırmak, hutbe okutmak, kıyafet düzeni ve ordu düzeni üzerinde durmuş ve bunlar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Özellikle Orhan Gazi döneminde kardeşi ve aynı zamanda devletin ilk veziri Alaeddin ile birlikte devlet teşkilatının sistemli bir hale gelmesi için büyük çaba göstermiştir. Alâeddin ilk olarak para basma konusu üzerinde durmuştur. Bunun nedeni ise İslamiyet'te hükümdarın adının Cuma hutbelerinde okunmasının yanı sıra hükümdarın egemen olmanın ilk şartlarından birisi de para basmadır. Hutbe okutmak ise Anadolu Selçukluları'ndan Osmanlı hükümdarlarına ne zaman geçtiği tam belli olmayan Hükümdarlık alametlerindendir. Zinkeisen bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Daha eski Osmanlı tarihçilerinin bu tarihi çok daha erken zamanlara alma ve böylece Osmanlı padişahlarının egemenliklerini adeta birkaç yıllığına uzatma gayretleri, bu konudaki gerçeği çok erken zamanlarda çarpıtmıştır. Kimilerine göre Osman Gazi bu egemenlik hakkını, bağımsızlığını ilan etmeden tam on bir yıl önce, 1289 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad'ın kendisine Karacahisar'ı timar olarak vermesiyle birlikte kazanmış ya da kendine mal etmişti; başkalarına göre de, ki bu daha muhtemeldir, ancak 1300 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra bu egemenlik hakkını kullanmaya başlamıştı.

Bu dönemle ilgili ciddi kaynak sıkıntısı için net bilgilere ulaşmanın oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz. Aynı durum para basımı için de söylenebilir. İlk Osmanlı parasının Osman Gazi döneminde mi yoksa Orhan Gazi döneminde mi basıldığı da oldukça tartışmalı konulardandır. Zinkeisen yaptığı araştırmalar sonucunda ilk Osmanlı parasının büyük ihtimal Orhan Bey döneminde basıldığını düşünmüş ve şunları söylemiştir:

Zira bazı tarihçiler ilk Osmanlı parasının ortaya çıkmasını Osman Gazi'nin ilk hükümdarlık yılına dâhil ederlerken, şehzade Alâeddin'in çabaları aksine Orhan Gazi'nin saltanatının üçüncü yılında Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde hala Konya'daki Türkiye Selçuklu sultanlarının otoritesi altında ve onların adıyla basılan paraların kullanıldığını kanıtlamaktadır.

Bu bilginin yanı sıra Alâeddin'in ağabeyi Orhan Gazi'yi kendi darphanesini kurması için ikna etme çabaları da oldukça önemli bir bilgidir. Osmanlı tarih yazarı Sadeddin'in aktarmış olduğu bilgilere göre 1328 yılında yani Alâeddin'in vezirliğinin ilk yılında Orhan Gazi'nin adını taşıyan ilk altın ve gümüş sikke basıldı ve Osmanlı Devleti'nin her yerine dağıtılmıştır.¹⁴⁹

Hutbe okutma ve para bastırma kadar önemli olan bir diğer hükümdarlık alameti ise kılık kıyafet alanında yapılmış olan düzenlemelerdir. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da diğer devletlerin etkisinde kalan Osmanlı özellikle erken dönemlerinde Bizans kıyafetlerine ve başlıklarına benzer kostümleri kullanarak hükümdarlık imgesini oluşturmuştur. Fakat vezir Alâeddin bu alanda gerçekleştirmek istediği yeniliklerle özgün Osmanlı kıyafetleri ve başlıkları yaratmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak aşağıdaki düzenlemeleri yapmıştır:

Özellikle doğu geleneklerinde ezelden beri sadece sınıfların değil, ulusların da ayrımı için en önemli ayırıcı işaret olarak kullanılan başlıklar üzerinde duruldu. Bugüne kadar Rum ve İtalyan geleneklerine göre, genelde hiçbir ayırım yapılmadan al kaftanlar giyiliyor ve kırmızı, açık sarı ve beyaz başlıklar takılıyordu. Alâeddin, en asil ve en kusursuz renk olarak beyazı ordunun ve padişahın en yakınındaki adamların başlık rengi olarak seçmiştir... Sadece padişahlar ve beyler, onlar da yalnızca törenlerde, bu külah şeklindeki başlıkların etrafına sarılan ve bu başlığa, bir sarığın şeklini veren bir kumaş sarıyolarladı ki, bunlar Bursa'da ilk padişahların mezarında hala görülür.

Yukarıda da görüldüğü gibi Osmanlı Beyliği'nin Devlete geçiş aşamasında vezir Alâeddin yapmış olduğu düzenlemelerle önemli bir yere sahip olmuş ve Osmanlı'nın yönetim imgesinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Zinkeisen bu hükümdarlık alametleri üzerinde özellikle durarken Hammer ise sadece yeri geldiği zaman kısaca

¹⁴⁹ Zinkeisen, c.1, s.94.

değınmiş; yönetim ve padişahlık imgeleri üzerinde fazla durmamış ve devletin yönetim imajı yerine siyasi olayları ve diğerk devletlerle olan ilişkilerini analiz etmiştir.¹⁵⁰

3.3.2. Ordu

Dünya tarihinin en savaşçı toplumlarından biri olan Türkler için ordu büyük bir öneme sahiptir. Orta Asya coğrafyasında kurulan ilk devletlerden beri ordu tüm Türklerin en önemli kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti’nde de benzer bir durum bulunmaktadır. Osman Bey döneminden itibaren devletin merkezini oluşturan ordu Orhan Bey’le birlikte sistemli bir şekilde gelişmiştir. Özellikle Kuruluş yıllarında Osmanlı Beyliği düzenli bir askeri birliğe sahip değildi. Daha çok gaziler ve beyliğe bağlı aşiret kuvvetleri dellâllar aracılığıyla toplanırlar ve sefere çıkarlardı. Osmanlıların ilk fethettiğı toprakların Türkleştirilmesinde de Gaziyân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum ve Bacıyân-ı Rum’un rolü büyük olmuştur.

Kuruluş dönemi ilk fetihlerinde etkili olan aşiret kuvvetlerinin hem vaktinde savaşa gelmemesi hem de atlı birlikler olması sebebiyle kale kuşatmalarında fazla etkili olmamış ve bu nedenle fetihlerde gecikmeler olmuştur. Beylik hem fetih politikası hem de asker ihtiyacını gidermek için devamlı savaşa hazır yaya ve atlı birliklerini oluşturulması zorunluluğı doğmuştur. Türk gençlerinden meydana getirilen ordunun atsız askerine “yaya”, atlı askerlerine “müsellem” adı verilmiştir.

Osmanlı’nın ilk düzenli birliği Orhan Bey zamanında Çandarlı Kara Halil Paşa ve Alâeddin Paşa’nın teklifleriyle oluşturulmuştur ve ilerleyen zaman içerisinde de önemli gelişmeler kaydederek büyümüştür. I. Murad zamanında ise yeniçeri ocağına ve kapıkulu ocaklarına asker yetiştirmek için Acemi ocağı, Gelibolu’da kurulmuştur. Acemi ocağı ise asker kaynağını pençik ve devşirme sistemi sayesinde sağlamaktadır.

1363’te çıkarılan pençik kanunuyla esirlerden yararlanılarak asker açığı kapatılmıştır. Pençik kanununa göre savaşta esir alınanlardan beşte biri vergi karşılığı devletin hizmetinde olacaktır. Alınan bu esirler kısa bir eğitimden sonra Yeniçeri

¹⁵⁰ Zinkeisen, c.1, ss.93-95. Ayrıca Bkz. Hammer, c.1, ss.56-57.

ocağına alınırđı, ancak daha sonra bunun olumsuz yönleri fark edilince, esirler Anadolu'daki Türk ailelerinin yanlarına yerleştirilmiştir. Burada Türk-İslam adetlerini öğrendikten sonra Osmanlının askeri ihtiyacını karşılamak üzere acemi ocağına alınmışlardır. Devşirme sistemi ise temelleri II. Murad döneminde atılmış olan, Fatih Sultan Mehmet zamanında belli bir nizama sokulan, Osmanlının temel taşlarından biri olmuştur. Devşirme kanununa göre; "Hristiyanlardan sekiz ilâ duruma göre yirmi yaş arasında sıhhatli ve kuvvetlilerinden Acemi oğlanı alınmaya başlandı. İlk önceleri Rumeli tarafında Arnavutluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'dan daha sonra ise Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan'dan çocuk toplandı."¹⁵¹

Başlangıçta sadece Osmanlı Avrupa'sında uygulanan kanun XV. asırdan sonra Anadolu'da da uygulanmış, böylece imparatorluk içerisindeki tüm Hristiyan tebaaya yayılmıştır. Devşirme Kanununa göre;

*"Hristiyan çocukların en asilleri intihap olunurdu; papas oğulları da alınırđı; iki çocuğı olanın biri ve birkaç çocuğı olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi; bir oğlu olanın çocuğı alınmayarak babasının hizmetine terk olunurdu. Alınacak çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi; uzun boylu ve tenasübü endam sahibi olanlar saray için seçilirdi. Yahudiler ticaretle meşgul oldukları için onlardan devşirme alınmazdı."*¹⁵²

Osmanlı ordusunun bir diğerk önemli kolu bizzat padişahın hizmetine ait olan yeniçeri ocağı, kapıkulu ocaklarının en büyüğü ve nüfuzlusudur. I. Murad zamanında kurulan ocak, Selçuklulardan ve Memluklardan örnek alınarak oluşturulmuştur. Yeniçeri Ocağı'na asker alımı üç aşamada olmuştur, pençik kanunuyla kısa bir eğitimden sonra esirlerin yeniçeri olmaları; ikincisi, devşirme yolu ile Türk köylüsünün yanına verilen esirlerin bir süre sonra tekrar hizmet altına alınması, üçüncüsü ise esir ve devşirmelerin Türk köylüsünün yanında durduktan sonra tekrar bir süreliğine acemi ocağına alınırlardı.¹⁵³

¹⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2007, s.47.

¹⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları-I**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.17.

¹⁵³ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilâtı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, ed. Ekmelettin

Osmanlıların en önemli askeri kuvvetlerinden biri olan tımarlı sipahiler eyalet kuvvetlerinin en kalabalık kısmını oluştururdu. İslam devletlerinde de uygulanan iktanın bir devamı niteliğinde, ancak Osmanlılar bu sistemi daha da geliştirerek bir yandan toprağın işlenmesini sağlarken diğer yarıyla da ordunun asker ihtiyacını karşılamıştır. Devlete ait toprakları tasarruf eden ve sahib-i arz adıyla anılan tımarlı sipahiler tasarruf ettikleri toprakların karşılığı bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere her üç bin akçesi için bir atlı cebelü yetiştirmek zorundadır.

Tımarlı sipahiler her sancakta bir kısım bölüklere ayrılmış, her bölüğün subaşı denilen çeribaşı ile bayraktar ve çavuşları vardır. Subaşılarının en önemli görevleri barış zamanı bulunduğu bölgede asayiş sağlamaktır. Sultan beylerbeyine sefer fermanı gönderdiğinde sipahiler, subaşılarının kumandanlığında alaybeyinin emrine girer, alaybeyi de sancakbeylerinin sancağı altında toplanır, sancakbeyleri de eyalet valisi olan beylerbeyinin bayrağı altında birleşerek ordunun eksiksiz olarak belirlenen yerde toplanması sağlanmış olurdu. Daha sonra beylerbeyi komutasında toplanan bu ordu belirlenen yerde padişahın ordusuna katılırdı.

“Daha sonra sultan, bir tür teftiş olarak, ordusuna geçit resmi yaptırırdı. Tımarlılar hafif süvari birlikleriydi. Savaş düzeninde ordunun iki kanadında yer alır, düşmanı hızla çevirmelerini sağlayacak bir yarım ay oluşturlardı. Bu birlikler hem merkezi hazineden herhangi bir ödenek almadıklarından hem de atları yaz sonunda yorgun olduklarından, güz başlangıcında yurtlarına dönmek isterlerdi.”¹⁵⁴

Tımarlı sipahi teşkilatı en mükemmel şeklini XVI. asrın ortalarında almıştır. İmparatorluk topraklarının genişlemesiyle birlikte sipahi sayısını artırmış, Kanûni döneminde tımarlı sipahiler verilen imtiyazlar çoğalmıştır. Bu sultanın saltanatı süresince en mükemmel dönemini yaşayan tımarlı sipahi XVI. asrın sonlarından itibaren bozulmaya başlamıştır.

“Osmanlı Devleti’nde tımarlı sipahiden başka, yine eyalet askerleri statüsünde akıncı, deli, yaya, müselleme, yürük, canbaz, cerehor, gönüllü ve beşli gibi yardımcı

İhsanoğlu, Cilt:1, İstanbul, 1999, s.340.

¹⁵⁴ İnalcık, Klasik Çağ, s.118.

kuvvetlerde kullanılmıştır. Kuvvetler öncü, geri hizmet, kale kuvvetleri gibi üç gruba ayrılmıştır.”¹⁵⁵

Hammer ve Zinkeisen de Osmanlı’nın kısa sürede bu kadar büyümesini ve sınırlarının genişlemesinde büyük rol oynayan ordu hakkında önemli bilgiler aktarmışlardır. Bilhassa Hammer, Osmanlı ordusuna karşı taraflı yaklaşmış ve onların bütün Avrupalı devletlere karşı düşman olduğunu şu cümlelerle aktarmıştır:

*Osmanlı donanması komutanlarından biri, filosu ile Toulon önlerine gideceğini söyleyerek övünüyordu. Bazı yerlerde Fransız esirlerine çok sert, hatta tamamiyle gayrı insani muamelelerde bulunuldu. Böylece “geberen” Fransız subayı Rose’in nâşını تنها bir kırdan gömmek için birkaç hakir ermeniden başka kimse bulunmamıştı. Fakat asıl kin ve garaz Ruslar’a karşı besleniyordu. Ruslar birçok defalar buna şahit olmuşlardı. Hatta geçici bir zaman için tesis olunan dostluk sıralarında bile Türk amiralleri, müttefik Rus donanmasının yanında demir atmaktan kaçınmışlardı.*¹⁵⁶

Osmanlı’nın yükselme dönemi olarak geçen 16. Yüzyılın en önemli isimlerinden biri olan Sultan Süleyman döneminde orduda önemli dönüşüm ve düzenlemeler yapılmış; seferlerin daha başarılı geçmesi için asker sayısı da arttırılmıştır. Hammer bu dönemle ilgili olarak aşağıdaki cümleleri kurmuştur:

Sultan Süleyman tarafından askeri düzenlemeler bakımında yapılan başlıca değişiklikler “Yürük” tabir olunan Rumeli muntazam piyadelerinin kaldırılması ve yeniçeri ortaları miktarının artırılması idi. Onun zamanına kadar yeniçeriler nihayet 12.000 kadara çıkıyordu. Süleyman 20.000’e çıkardı. Her yeniçerinin tahsisatı eskiden günde bir akçe olduğu halde, her seferin nihayetinde, seçkin bir hizmet arzına muvaffak olanlar iki-üç akçe terakki alırlardı. Sultan Süleyman muhtelif tahsisatla üç sınıf kurdu: Birincisi, yani “Kûçekler” (ki, bilfiil hizmette demek olan “eşkinciler”den mürekkep idi.) günde üç akçeden yedi akçeye kadar alırlardı; “Amelmande”lerden mürekkep olan ikinci sınıf yevmi dokuz akçeden yirmi akçeye kadar alır ve 40 neferi “Korucu” unvaniyle payitaht kışlalarında bulunurdu; üçüncü sınıf “oturak”lardan yani mütekaid subay ve neferlerden ibaretti ve tahsisatları yevmi 30 akçeden 120 akçeye kadar çıkardı. Bu son sınıfa kabul edilmek pek müşkül idi; silah altında saç ağartmış ve aldığı yaralardan hizmete iktidarı kalmamış olanlardan başkası o sınıfa geçirilemezdi.

¹⁵⁵ Özcan, s.353.

¹⁵⁶ Hammer, c. 9, s.136.

*Siget seferinde, yani Sultan Süleyman'ın şevket ve azameti en son derecelerine vardığı zaman muntazam askerin 48.316'da ibaret olduğu ve bunların tahsisatı 2.640.900 akçeye (52.818 dukaya) vardığı görülür. Bu miktar, Süleyman'ın cülusundaki ordu mevcudunun iki misli idi.*¹⁵⁷

Hammer ordunun sadece kara kuvvetleriyle değil donanmasıyla ilgilenmiş yapılan deniz savaşları ve donanma hakkında da önemli bilgiler aktarmıştır:

*Sultan Süleyman'ın Drava sahillerini tahrib ettiği esnada ve Tuna ince donanması sabık kumandanı Kasım Bey Potanstayn vadisinde imparator ordularının darbesi altında can verdiği gün idi ki, Şarlken'in meşhur amirali Andrea Dorya Mora'da Koron şehrini zabt etti. Osmanlı limanlarının en müstahkemlerinden biri olan bu mevki, bir gün muhasara ile ele geçirildi. Şehrin karaya bakan cihetine karşı yönetilen bataryada ancak 14 top vardı. Lakin deniz kenarındaki diğer üç cihet 150'den ziyade küçüklü büyüklü toparla döğülerek gedikler açılmıştı. Dorya'nın donanması yüksek kenarlı 35 gemi ile 48 kadirgadan mürekkebt. Bununla beraber bu sür'atli ele geçirme, kuşatanlar için ucuza mal olmadı. Kara tarafından çıkarılan İtalya fırkası 300 maktül, 100'den ziyade yaralı verdi. Kadirga neferleri daha muvaffak oldular; şiddetli ve fakat az süren bir muharebeden sonra, deniz tarafından girdiler. Dorya, muhafızların zevceleriyle, çocuklarıyla, mallarıyla çekilip gitmelerine müsaade gösterdi.*¹⁵⁸

Zinkeisen ise Osmanlı ordusuyla ilgili olarak şunları düşünmektedir. “Osmanlı ordusunun çekirdeği bu yüzden hala tımar hizmetlerinden ve ganimet tutkusundan dolayı birbirlerine çok zayıf bağlarla bağlı olup, şiddetleri kırsal halkın korkuya ve dehşete kapılmasına neden olan ama iyi tahkim edilmiş şehirlerin surlarına karşı çok az ya da hiçbir şey yapmayan hafif atlı sipahilerden oluşuyordu.” Ayrıca ordunun yapısını, askerlerin durumu ve kurdukları düzeni de şu şekilde anlatmaktadır:

¹⁵⁷ Hammer, c.3, ss.512-513.

¹⁵⁸ Hammer, c.3, s.104.

*Çandarlı Kara Halil, bu teşkilatı yönetmeyi üstlendi. Muhtemelen bunun için Bizans piyadelerini de örnek almıştı. Zira yaya ve veya piyade sözcüğü nasıl ki en azından kısmen Yunanca'yı hatırlatıyorsa, asli olarak onbaşılar, yüzbaşılar ve binbaşılar altında on, yüz ve bin kişilik bölümlere ayrılmaları da sanki Batılı ordu düzeninden alınmış gibiydi. Aldıkları ücret, adam başı bir akçe olarak belirlendi ama sadece aktif olarak hizmet verdikleri zamanlarda ödeniyordu, zira sayıları 20 bin kişiye kadar çıkan bu birlikler, en azından sürekli olarak silah altında olmamaları açısından daimi bir orduyu oluşturmuyorlardı.*¹⁵⁹

Zinkeisen, Osmanlı'da yeniçerilik sistemi ve kuruluşu hakkında ise aşağıdaki cümleleri kurmuştur:

*Osmanlı şanının ve büyüklüğünün en önemli desteklerinden biri olarak uzun bir süre Avrupa'nın dehşeti ve daha yeni savaş tarihinde söz edilen en olağanüstü görüntülerden biri olan yeniçeri teşkilatının kurulmasına neden oldu. Yerel piyadelerin yerine sadece zorla İslam'a döndürülen Hristiyan çocuklarından oluşan teşkilat kurma fikri, görünüşe göre yukarıda adı geçen Bileceik Kadiaskeri Çandarlı Kara Halil'den geldi. Bu fikir dini fanatizmden ziyade zeki bir kurnazlığa ve doğru kavranan bir zorunluluğa dayanıyordu.*¹⁶⁰

Zinkeisen burda yeniçeri ocağının kuruluş fikrinin Çandarlı Kara Halil'den çıktığını ifade etmiş; fakat bu kurumun Orhan Gazi döneminin önemli olayları arasında olduğuna da ayrıca vurgu yapmıştır. Yazar Osmanlı süvarilerinin gücü ve oluşum sistemleri üzerinde de durmuş; bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

Osmanlı süvarilerinin gücü o döneme kadar, daha önce de bahsettiğimiz gibi, padişahın tımarlı beyleri tarafından sağlanan düzensiz topluluklardan oluşuyordu. Bunlara akıncı deniyordu ve kendilerini en iyi anı baskınlarda ve şiddetli saldırılarda gösteriyorlardı. Düzenli meydan muharebelerinde ve kuşatmalarda ise işe yaramıyorlardı. Onların yanında bu yüzden o dönemlerde, muhtemelen Alâeddin'in çabaları üzerine, tıpkı yeniçeriler gibi ücret alan ve başlangıçta hafif ve ağır sipahiler olmak üzere, iki bölüme ayrılan düzenli bir süvari birliği organize edildi. Başlangıçta sadece 2.400 kişiden oluşan bu kıtalar, Halife Hz. Ömer tarafından oluşturulan Peygamber sancağı (sancak-şerif) muhafaza birliği örneğine göre, daha sonra Yavuz Sultan Selim döneminde yerine Peygamber'in sancağı geçene kadar, büyük imparatorluk sancağının emanet edildiği dört sipahi bölümü oluşturuluyordu.

¹⁵⁹ Zinkeisen, c.1, ss.96-97.

¹⁶⁰ Zinkeisen, c.1, s.98.

Başlangıçtaki ayırımına uygun olarak dört bölük (bölükât-ı erbaa) adını alan bu teşkilat sonraları önce 4 bin, daha sonra da 16 bin kişiye kadar çıkartıldı. Ne var ki gücünün artmasıyla birlikte, teşkilatlarında bazı yozlaşmalar ve bozulmalar meydana gelmiştir.¹⁶¹

Zinkeisen yapmış olduğu tüm bu anlatımlarla birlikte Osmanlı'nın askeri teşkilatını yönetim modeliyle birlikte tüm detaylarıyla değerlendirmiş ve Batılı devletlerin yönetim modelleri ve ordularıyla karşılaştırmıştır. Yazarın böyle bir tutum içine girmesinin en önemli nedeni Osmanlı'nın kısa sürede bu kadar hızlı ve geniş alana yayılmasının ardında yatan nedenleri öğrenme isteğidir. Ordu ve askerin halk ve diğer devletler üzerinde oluşturduğu imgesiyi de inceleyen Zinkeisen, zaman zaman bu durumdan ve Osmanlı'nın kötü tarzından rahatsız olmuş zaman zaman da elde etmiş olduğu başarıları layıkıyla anlatmıştır.

3.3.3. Hukuk

Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni bir devlet düzeni kurmasında şüphesiz ki yararlandığı en önemli imgelerden biri de hukuktur. Doğrudan devlete bağlı olan medrese ve ulema sistemi de bu imgenin oluşmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Osmanlı'nın bu özelliği Türkiye'nin Arap ve İran toplumlarından farklı oluşunun önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, bir devletin varlığını sürdürebilmesi için gereken askeri, mali ve zirai her türlü tedbir alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin tüm kuruluşları gelişmiş devletlerin kuruluşlarının hepsinin üzerinde idi. Burada en önemli konu, bu devlet kuruluşlarının az memur ve az harcama ile en iyi şekilde idare edilmiş olmasıdır. Devleti idarede en çok önem verilen hususlardan birisi de yargı ve adalet kuruluşlarıdır. Her vilayet, sancak ve kazada ihtiyaç oranında bir ve ya birkaç kadı bulunurdu. Esasen bir memleket işgal suretiyle ülke topraklarına dahil edilince, askeri mülki memurlarla beraber oraya hemen bir kadı tayin edilir ve mahkeme kurulurdu. Adaletin dağıtılacağı tek kuruluş mahkemeler olmakla beraber, başka adalet müesseseleri de bulunmakta idi. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

¹⁶¹ Zinkeisen, c.1, s.100.

Divan
Şer'i Mahkemeler
İnzibat ve İhtisab Müesseseleri
İfta (fetva verme)
Esnaf Heyetleri (Loncalar) ¹⁶²

Osmanlı Devleti'nde mahkemeler erkekler gibi kadınlara da açıktır. Kadınlar - müslim, gayrimüslim, köle ve azatlı kadınlar- tıpkı erkekler gibi ne zaman ihtiyaç duyarlarsa mahkemeye başvurur. Fakat bir erkek şahidin yerine iki kadının şahitlik yapması nedeniyle kadınlar şahit olarak mahkemeye pek gitmez. Bununla beraber şikâyetlerini söylemek, haklarını korumak, ya da suçlandıkları zaman kendilerini savunmak amacıyla kadınlar mahkemeye giderler. ¹⁶³

Zinkeisen, Osmanlı yönetiminin en temel imgesi olan hukuk sistemini, yönetim ve alınan kararlar dahilinde değerlendirmeyi tercih etmiş ve ekonomi,sosyal yaşam ve toprak sistemi gibi önemli imgelerin hukuksal açıdan değerlendirilmiştir. Yazar, sancak sisteminin hukuk kuralları yani şer'i kanunlara dayanılarak hazırlandığıyla ilgili aşağıdaki cümleleri kullanmıştır:

Bölge paylaşımı, tabii ki devletin teşkilat kanununun ve devlet idaresinin öncelikle İslam hukukuna, hadislere, Sünni kurallara ve dört büyük imamın ya da İslam'ın dört mezhep kurucularının kararlarına ve Orhan Gazi zamanında, İslam kanunlarında muhtemel boşlukları ve eksiklikleri, zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak çıkartılan özel düzenlemelerle doldurmak ve kapatmak amacıyla bunlara eklenen örfi yasamaya dayanan ilk biçimleriyle bağlantılıydı. Bu düzenlemelere, asla çelişki içinde olmaması gereken İslam hukukunun aksine, Yunanca'dan gelen, ancak Batı'da bu terime atfedilen kilise hukukundan farklı olarak daha ziyade özel Osmanlı devlet hukukunu kapsayan "kanun" adı verilmiştir. ¹⁶⁴

Zinkeisen ayrıca hukukun Osmanlı'da nasıl bir gelişim gösterdiği ve bunun ilerleyen dönemlerde devlet yönetimini nasıl etkilediği açık bir şekilde anlatılmıştır:

¹⁶² İlhan Akbulut, Osmanlı Devleti'nde Adalet Düzeni, **AÜEHFD**, Cilt: IV, Sayı:1-2, Erzincan, 2000, ss.219-220.

¹⁶³ R.C. Jennings, "Women in Early 17th Century Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian Kayseri", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, 1975, XVIII, 1, s.65'den aktaran Dulum s.16.

¹⁶⁴ Zinkeisen, c.1, s.92.

*Osmanlı devlet mekanizmasının doğası ve tarihsel gelişimi gereğince her türlü kamusal faaliyetin, yönetimin, idarenin, kara ve deniz kuvvetlerinin maddi güçleri ve imkanları nasıl ki neredeyse tamamen kökenleri açısından Osmanlı boyuna ait olmayan kişilerin elinde ise manevi unsurların, bu olağanüstü devlet yaşamının manevi nimetlerinin muhafazası kendi milletinin münhasır öncelik hakkı olarak kalmıştı. Bu manevi unsurlar, yalnızca doğuştan Türk olanların elinde bulunan yargı teşkilatını; dini yaşamı ve bunun herkesin katılabildiği dini faaliyetler şeklinde biçimsel olarak gelişimini ve nihayet halkın eğitimini ve öğretimini kapsıyordu.*¹⁶⁵

Hammer'in Osmanlı hukukuyla ilgili verdiği bir örnek ise zina eden bir kadının recmedilmesi olayını en ufak detallarıyla birlikte aktarmaktadır.

*Halk, bir kunduracının, muşamba tüccarı bir Yahudi ile zina ederken suçüstü yakaladığı karısının recmedilmesi olayını görmek için büyük bir tehâcüm gösterdi. İslamiyet'in kuruluşundan beri, Kur'an zina suçunu cezalandırdığı halde, bir mahkûmiyete yol açması için kaçınılmaz olarak dört gerçek tanığın şahadetini istedi. Şeyhülislam Ahmed Efendi Kur'an'ın hükmüne uymak maksadıyla dört tanığı dinledi. Sultan Ahmed Camii'nin önünebir çukur kazıldı: Bu çukura kunduracının karısı ile Yahudiye koyacaklardı. Yahudi, canını kurtarmak için bir gün önce Müslüman olduğundan, özel bir lutuf gösterilerek başı kesildi; fakat suç ortağı kadın, çukurda taş yağmuruna tutularak can verdi.*¹⁶⁶

3.3.4. Toprak Sistemi

Osmanlı toprak sistemi, kaynağını İslam hukukundan aldığı gibi Selçukluların iktâ sisteminden etkilenerek topraklarını yönetmeye çalışmış ve üç kıtada yaklaşık altı yüz yıl boyunca hüküm süren devletin toprak yönetiminde tek tip bir sistemi kullandığını söylemekde oldukça yanlıştır. Osmanlı farklı bölgelerde egemenlik politikası gereğince çok farklı uygulamaları hayata geçirmiş, İslam fethi sırasında toprak sahipleri Müslüman olan veya Müslümanlığı kabul eden kişilerin bulunduğu topraklar öşrî topraklar olarak adlandırılmıştır. Bu kişiler toprak vergisi yerine üretmiş oldukları ürün üzerinden devlete 1/10 oranında vergi verirlerdi. Fethedilen topraklardaki reaya gayrimüslim ise veya dinini değiştirmediyse bu topraklara da haracî topraklar denmiştir.

¹⁶⁵ Zinkeisen, c.3, s.237.

¹⁶⁶ Hammer, c.6, s.337.

Bu şekildeki topraklara sahip Osmanlı reayası “miktarı genellikle bir altın olarak düşünülen haraç veya cizye (Harac-ı ru’us) ödedikten sonra ekip biçtikleri topraklarında öşrünü ödemek zorundaydılar.”¹⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğun ilk yıllarında, toprak tasarrufu ve vergilendirilmesi dini makamlardan bağımsız bir sivil yönetim alanı olarak görülmüştür. Bütün tarım arazisinin %90 kadarını kapsayan devlet topraklarına mirî arazi denirdi. Bu toprakların sorumluluğu nişancıya bırakılırken, yönetimi de hazırlanan kanunnamelerle yapıldı. Osmanlı fethettiği topraklarda öncelikle tahrir-i memleket denilen nüfus ve arazi sayımı yaptırır, devlete ait olan topraklar belirlenerek askeri sınıfa tımar, ze’âmet ve has olarak tahsis edilirdi. Bu sınıflandırmanın hepsine birden dirlik adı verilmiştir.

Haslar; yıllık vergi geliri 100.000 akçenin üzerindeki dirlikleri oluşturan topraklardır. Başta sultan olmak üzere merkez hükümette görevli olan vezir rütbesindeki görevlilerle, taşradaki Beylerbeyiliğine verilirdi. Verilen bu toprakların tasarruf hakkı irsî olmayıp sadece görev süresince geçerlidir. Vezirlerin haslarını onun adına voyvoda veya kethüda adı verilen görevliler yönetir, gelirini toplayarak teslim ederlerdi. Ancak bir süre sonra bu hasların “kontrolünde aksaklıklar baş gösterdi. Önce bu araziye kontrol eden vezir voyvodaları o yerin belirli nüfuz sahipleri haline geldiler. Esasen bu görevliler fiiliyatta irsî olarak babadan oğla kalıyordu.”¹⁶⁸ Görevli olduğu bölgede giderek güçlenmesi bu kişilerin kanunsuz işleri yapmalarına sebep olmuştur. Görev karşılığı verilen bu hasların dışında ilmiye sınıfındaki bazı görevlilere arpalık türü haslar ile padişahın annesine veya kız kardeşine verilen paşmaklık adı ile anılan haslarda vardır.

Ze’âmetler; yıllık geliri 20.00 ile 100.000 akçe arasında olan ve babadan oğula kalan dirliklerdir. Bu topraklara sahip olanlara ise zaim adı verilirdi. İcmal defterine ze’âmet gelirlerinin hangi köy ve mezralardan ne kadar akçe verildiği belirtilir ve en sonunda da toplamı yer alır.

¹⁶⁷ Yılmaz Kurt, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 3, Ankara, 1999, s. 59.

¹⁶⁸ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat Yayınları, Ankara, 2008, (İdare Tarihi), s.129.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisinin ve askeri yapısının temelini ise tımar sistemi oluşturmaktadır. Tımar sistemi tam olarak imparatorluğun klasik döneminde işlemiştir. "Tımar en yaygın tanımı ile geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam hesaplarına tahsili salâhiyetiyle birlikte tahsis edilmiş olan senelik gelirleri 20.000 akçaya kadar olan dirliklerdir."¹⁶⁹ Tımarlı sipahi devletten belli bir maaş almak yerine bir köyün veya mezranın hizmeti karşılığında gelirini almaktadır. Ancak toprağın mülkiyeti devlete aittir. Tımarlı sipahi her 3.000 akçe için bir asker yetiştirmek sefere askerle birlikte bir de çadır getirmek zorundadır.

Tımar verililişine göre tezkireli ve tezkiresiz olmak üzere iki türdedir. Gelirleri düşük ve beylerbeyi beratıyla verilen tezkiresiz tımar, geliri yüksek olan ve tezkiresi Divân-ı Hümâyûn tarafından gerçekleştirilen tımarlardır. Sipahinin almış olduğu tımarların çekirdeğini oluşturan tımara kılıç tımar adı verilirdi. Sipahi savaşlarda yararlılık gösterdikçe terakki denilen yeni tımarlar verilirdi. Tımar sahibi öldüğü zaman yerine büyük oğlu geçer, ancak verilen tımar babasının sahip olduğu tımarların tamamı olmayıp sadece kılıç tımar verilirdi. Kiracı durumundaki tımarlı sipahi sahip olduğu toprakları reaya tapu resmi karşılığı kiralara ve elde edilen ürünün öşür gelirini toplardı. Sefere katılmayan sipahinin dirliği elinden alınır ve bir başka sipahiye verilirdi. Köylü toprağı satamaz, hediye olarak bağışlayamaz veya yetkililerden izin almadan başkasına aktaramazdı. Reaya elindeki toprakları sürekli işlemek zorunda olup, ürün vergisini de öderdi. Toprağı üç yıl boyunca nedensiz olarak boş bırakırsa toprağı elinden alındığı gibi çift bozan adında birde vergi öderdi.

Tımarlı sipahi kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bağ ya da meyve bahçesi alırdı. "16. Yüzyılın ikinci yarısında bu sipahi çiftlikleri de toptan köylülere verilmiştir. Dolayısıyla tımarlı sipahi, ancak devletin toprak yasalarını uygulayan bir devlet görevlisi durumundaydı."¹⁷⁰

¹⁶⁹ Kurt, ss. 61-62.

¹⁷⁰ İnalçık, Klasik Çağ, s.115.

16. yüzyıldan itibaren tımarlı sipahiler birbirlerinin arazilerini gasp etmeye başlamışlardır. Sipahiler savaflara gitmedikleri halde ellerindeki topraklar alınmayarak sistemin yozlaşması başlamıştır. I. Ahmet döneminde sadrazam Murat Paşa, ze'âmet ve tımar sahiplerinin sayısını belirlemek için defter eminine bir risale hazırlatmak ihtiyacını duymuştur. Bu dönemin ortalarına kadar Osmanlı ordusunun temelini oluşturan tımarlı sipahiler yavaş yavaş dağılmaya başladı.¹⁷¹

Sultan IV. Murat döneminde ise Koçi Bey 1630'da padişaha sunduğu risalesinde tımar sisteminin nasıl bozulduğunu belirtmektedir. "Hakk-ı mukâtele olan ve icmâl defterinde kılıç kayd olunan zeâmet ve tımarlar paşmaklık ve arpalık yoluyla kılıç ehlinin elinden alınmış, cücelere, dilsizlere ve büyük kişilerin kölelerine verilmişti."¹⁷²

16. yüzyılın ikinci yarısında ise askerlik dışı amaçlar için ayrılan tımarlardaki artış, sistemin bozulmasında önemli bir etken olurken, coğrafi keşiflerle ticaret yollarının ve dengelerinin değişmesi, Avrupa'ya akan altın ve gümüşün bütün Akdeniz havzasını etkisi altına alan enflasyon baskısı, bu dönemin sonlarındaki aşırı nüfus artışı gibi nedenlerden dolayı Osmanlı maliyesi sarsılmaya başlamıştır. Devlet mali alandaki sıkıntılardan kurtulabilmek için aynî ekonomiden nakdî ekonomiye geçmiş; aynî ekonomi ise Osmanlı tımar sisteminin temel felsefesini oluşturmaktaydı.

Zinkeisen ise Osmanlı toprak sisteminin en önemli kademesi olan tımar sisteminin kuruluşu ve bunun zaman içinde gelişip oturmasını şu şekilde aktarmaktadır:

*Osmanlı teşkilat kanununun en eski unsuru, en ilkel ve en kaba biçimiyle Doğu tarzındaki tımar sistemiydi. Nasıl ki Ertuğrul Gazi'ye ve Osman Gazi'ye Türkiye Selçuklu sultanları tarafından fethettikleri Sultanönü bölgesi ve Domaniç dağıyla Ermeni dağının ötesindeki dağlık bölge tımar olarak verilmişse, Osman Gazi de bağımsızlığını elde ettikten sonra, işgal ettiği toprakları tımar olarak en sadık ve en itibarlı silah arkadaşları arasında bölüştürmüştü.*¹⁷³

¹⁷¹ Ortaylı, İdare Tarihi, s.130.

¹⁷² Kurt, s.63.

¹⁷³ Zinkeisen, c.1, s.91.

3.3.5. Ekonomi

Maliye teşkilatı belirli gelirleri toplamak ve bunun karşılığında harcamalar yaparak ülkenin ihtiyaçlarını gidermeye çalışan en önemli devlet kurumlarından birisidir. “Osmanlı Devleti daha beylik döneminden itibaren sistemli bir mâlî teşkilâta sahip olmuştur. Bu durum Fâtih kanunnâmesi’nde yer alan “Ve yılda bir kerre Rikâb-ı hümayunuma defterdarlarım îrâd ve masrafım okuyalar” ve “Ve hazîneme dâhil ve hâriç olan akçe defterdarlarım emriyle dâhil-hâriç olsun” hükümlerinden anlaşılmaktadır.”¹⁷⁴

Osmanlıların ilk dönemlerinde yeni yeni şekillenmeye başlayan mali teşkilat zaman içerisinde sınırların genişlemesiyle birlikte imparatorluğun kurumlarında da gelişmeler olmuş, gelir-gider dengesindeki değişimler maliye teşkilatını da değiştirmiştir. Maliye teşkilatının temelleri ise Sultan I. Murad zamanında Çandarlı Kara Halil ile Karamanlı Kara Rüstem Paşa tarafından meydana getirildiği kaynaklar tarafından belirtilmiştir.

Bizans, Abbasi, Selçuklu ve İlhanlı kurumlarından etkilenen Osmanlı maliye örgütü on altıncı yüzyıla birlikte artık klasik şeklini almıştır. II. Murad döneminde devletin gelir ve gideriyle uğraşan bir defterdar vardı. Bu defterdar merkezde olup, taşrada ise onun emrinde işleri yürüten görevliler bulunmaktaydı. Sınırların genişlemesiyle birlikte defterdar sayısı artmış, Rumeli defterdarı ve Anadolu defterdarı olarak ikiye çıkarılmıştır. 16. yüzyılda yapılan fetihlerle Arap ve Acem defterdarlığı kurulurken, asrın sonlarına doğru tuna boylarındaki genişlemeye paralel olarak Tuna yalılar defterdarlığı oluşturulmuştur. Daha sonraki bir düzenlemeyle mali örgütün yönetimi, Rumeli defterdarlığının yerine; şikk-ı evvel, Anadolu defterdarlığının yerine; şikk-ı sâni, Arap Acem defterdarlarının yerine de; şikk-ı sâlis şeklinde düzenlenmiştir.

Ancak Divân-ı Hümayûn’da malî işlerden sorumlu bir tane baş defterdar bulunurdu, buda Rumeli defterdarıdır. “Fatih kanunnamesinde mali teşkilatın başı olan baş defterdarın ve defterdarların yetkileri, maaş gelirleri”¹⁷⁵ belirtilmiştir. Maliye

¹⁷⁴ Halaçoğlu, s.64.

¹⁷⁵ Ortaylı, İdare Tarihi, s.223.

örgütünün en üst rütbesindeki baş defterdar hükümdar adına hazine işlerini yürütmekle sorumludur. Baş defterdarın hazineye girecek ve harcanacak her türlü paradan haberdar olması zorunludur. Osmanlı maliye teşkilatında maliye hazinesi anlamına gelen beytülmal, Hazine-i Hümayûn'un yanında birde sonradan oluşturulan ve olağanüstü durumlarda masrafları karşılamak için iç hazine ya da Enderun hazinesi vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelir kaynaklarına baktığımızda ise bunların büyük bir kısmını vergiler oluşturmaktadır. Ülkenin dört bir tarafına yayılmış olan padişah haslarının yıllık gelirleri merkez bütçesinde en fazla gelir kaynağını oluşturmaktadır. Osmanlı maliyesinin gelirleri içerisinde Müslümanlardan alınan âşar, gayrimüslimlerin arazilerinden alınan harac yine gayrimüslimlerden alınan cizye maliye girdileri arasındadır. Âşar ve harac bir tarım vergisi olarak alınırdı. Bu vergiler içerisinde cizye doğrudan devlet hazinesine aktarılmaktadır. Bu üç vergi şer'î vergiler statüsündedir. Örfi vergiler ise; şeriatın dışında padişahın fermanı ile konulan yükümlülüklerdir. Örfi vergiler ve yükümlülükleri doğrudan doğruya sipahiye ödenmekteydi. Örfi vergilerin başında Müslüman reayadan alınan çift resmi ve gayrimüslim reayadan alınan ispençe gelirdi. Osmanlı imparatorluğu reaya vermiş olduğu topraklardan da gelirler sağlamıştır.¹⁷⁶ Göçebeler ya da başka yerden “Sipahi tımarına hariçten kışı geçirmek üzere gelenlerden “bacalarını tüttürmeleri” karşılığında duhan veya tütün resmi adı altında 6 akçe alınırdı.”¹⁷⁷

Hayvancılıkla uğraşan yerleşik reaya ve göçebeler, Müslüman veya Gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın ağıl resmi alınırdı. Bunların dışında olağanüstü vergiler olarak avarız-ı divâniye adı altında vergi alınmıştır. Avarız vergisi, olağanüstü durumlarda konan, kanunnamelerde yer almayan vergi ve yükümlülüklerdir. Padişahın emri ve divanın kararıyla toplanan avarız vergisi önceleri sadece harp zamanlarında toplanırken daha sonra hazinenin düşmüş olduğu sıkıntıları gidermek için devamlı toplanır hale gelmiştir.

¹⁷⁶ Ortaylı, İdare Tarihi, s.139.

¹⁷⁷ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Ed. Ekmelettin İhsanoğlu), Cilt: 2, İstanbul, 1999, s.537.

Osmanlı maliyesi mukataa sistemiyle yani kiralama usulüyle hazineye gelir sağlamaya çalışmıştır. Bunlar maden ocağı, gümrük, tuzla, dalyan, darphane gibi gelir kaynaklarıdır. Mukataa genellikle devlet tarafından tayin edilen ve devletten maaş alan memurlar tarafından veya iltizam usulüyle idare edilmiştir. Osmanlı imparatorluğu halkın temel ihtiyaç maddelerinde biri olan tuz devlet kontrolünde olup buradan devletin hazinesine muazzam bir gelir sağlanmıştır.

Osmanlı maliyesi ise elde ettiği gelirleri başlıca şu yerlere harcamaktaydı: Padişahın özel harcamaları, tımarlar, Kapıkulu askerleri, kale müstahfızları ve donanma askerleri Osmanlı maliyesinin harcamalarında mühim bir yere sahiptir. İmparatorluk gelirlerinin “yarısı asker maaşlarına (tımar ve ulûfe olarak) gitmektedir.

Kalan paranın önemli bir kısmı da, yine asker ve saray giderlerine ayrılmakta, bundan kalanı bina, kale inşası ve onarımına, donanma giderlerine, devlet görevlilerinin maaşlarına ve çeşitli bağışlara harcanmaktadır.”¹⁷⁸ Osmanlı gelirlerinde yapılan harcamadan sonra kalan para ise iç hazineye aktarılırdı. Gerektiğinde iç hazineden, dış hazineye para aktarılabilirdi.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısı klasik Osmanlı kurumlarında aksaklıkların baş gösterdiği bir dönemdir. Bu dönemden sonra Osmanlı maliyesi bir buhranın içerisine girmiş, iktisadi, nüfus hareketleri, askeri ve dünyada değişmekte olan teknoloji Osmanlıyı olumsuz etkilemiştir. Bu dönemin ortalarına gelindiğinde imparatorluğun genişleme siyaseti yavaşlamış ve zaferle sonuçlanan bu yolla hazinesini dolduran Osmanlı imparatorluğu artık uzun, masraflı savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. 1580’lerde İran’la, 1590’larda da Avusturya ile uzun savaşlar yapılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu dönemin ortalarına kadar klasik savaş metotlarıyla rakiplerine üstünlük sağlıyordu. Ancak Avrupa da ateşli silahlar savaş meydanında yerini alınca İmparatorluk, Avrupalı devletler karşısında etkili olamamıştır. “Avrupa da değişen savaş teknolojisi Osmanlıları tımar düzenine dayanan sipahi ordusunu bir kenara iterek ağırlığı sürekli maaşlı, daha düzenli eğitim gören merkez”¹⁷⁹ ordusunun

¹⁷⁸ Halil İnalcık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı Üzerine Araştırmalar 1**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, (Devlet-i Aliyye),s. 249.

¹⁷⁹ Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**, İstanbul, 1990, (100

oluşumuna zorlamıştır. Bu da maliye için bir yükü ve devletin merkezi orduya ağırlık vermesi 1550'lerde 13 bin olan yeniçerilerin dönemin sonuna doğru 38 bine yükselmesine sebep olmuştur. Artan askerlerin masraflarının karşılanması Osmanlı bütçesi için ağır bir yükü.

Tımarlı sipahi ordusunun etkisinin azalması, Osmanlı imparatorluğunun temelini oluşturan tımar sisteminin de çökmesinde etkili olmuştur. İmparatorluk hazineye daha fazla para sağlamak için tımar sisteminde dönüşümlere gitmiştir.

Kanuni döneminin sonlarında Dünya'da hızla yayılan fiyat devrimi Osmanlı maliyesinin sıkıntı içerisinde bırakan bir diğer etken olmuştur. Devletin tüccarlardan, köylüden, ticaretten almış olduğu vergilerin fiyat devrimi sebebiyle gerçek değerinden daha düşük bir gelir sağlanmıştır. 1585 senesinde ise Osmanlı parasında yapılmış olan tağşiş, imparatorluk maliyesi açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Üç kıtaya yayılan imparatorluk XVI. asrın ortalarına kadar egemenliği altındaki toplumları ve ekonomiyi kontrol edebiliyordu. Ancak asrın ikinci yarısıyla birlikte Osmanlı imparatorluğu siyasi, askeri, iktisadi ve toplumsal bir buhran içerisine girmiştir. 1585 tağşişi daha sonra bütçe açıklarını kapatmak için sık sık başvurulanan bir kural haline gelmiş, buda bazı kesimlerin tepkisine neden olmuştur. Osmanlı maliyesindeki bu sıkıntılar yüzyıllar sürececek buhranlara neden olup devletin yıkılmasına zemin hazırlamıştır.

Erken dönemlerden itibaren hemen her toplumda bir tedavül aracı ve aynı zamanda kuvvet ve kudretin temsilcilerinden biri olan sikke basma devletin imtiyazı altındadır. Bir devletin en önemli unsuru para ve parasal değerlerdir. "Tanınmış İngiliz nüvizmat Philip Grierson'un da belirttiği gibi, Eski Yunan'ın ve Akdeniz havzasının ilk sikkelerinden bu yana, sikke basmak hükümdarlar tarafından egemenliğin en önemli simgelerinden biri olarak kabul edilmiştir."¹⁸⁰

Devletin iktisadi hayatındaki olumlu veya olumsuz gelişmeler kısa sürede parasına yansımaktadır. Bakıldığı zaman paranın iktisadi politikalar ile siyasi iktidarlar

soru), s. 103.

¹⁸⁰ ŞevketPamuk, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, (Osmanlı Ekonomisi), ss. 31–32.

ve düzenlerin devamlılığı arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Para iç dengelerin korunmasında da önemlidir. Devletin iktisat politikaları paranın ülke içerisindeki dolaşımıyla idare edilirken, bu dolaşım siyasi gücü ve merkezi gücü zor durumda bırakmayacak şekilde düzenlenir. Bütün devletlerde para politikasını belirleyen önemli sebepler bulunmaktadır. Şüphesiz ki her dönemin coğrafi, iktisadi ve siyasi bir düzeni bulunmaktadır. Osmanlı para politikasını da belirlerken, Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu iktisadi ve siyasi ortamı göz önüne alarak değerlendirilmelidir.

Bugün elde bulunan arşiv belgelerinden ve diğer kaynaklardan sağlanan verilere göre, Osmanlı ekonomisinde para kullanımının kentli nüfusla sınırlı kalmadığı, özellikle 16. yüzyılda kırsal nüfusun önemli bir bölümü sikke kullanmaya başlamıştır. Zanaatkârların, tüccarların yanı sıra köylüler ve göçerlerde para kullanır hale gelmiştir. Para sadece ticaret için değil, ekonomi içinde büyük önem taşımaktaydı. Osmanlı imparatorluğunun parasal uygulamalarında, Roma ve Bizans'tan, ortaçağ İslam devletlerinden, İlhanlılardan, İtalyan kent devletlerinden ve Akdeniz de önemli bir güç olan İspanya imparatorluğunun para politikalarından etkilenmiş ve bunların taşıyıcısı olmuştur. Osmanlılar için sikke, hutbe ile beraber egemenliğin önemli simgelerinden birisidir. Sikke sayesinde hükümdarın gücünü açık seçik yazıyla bölgeden bölgeye dolaşarak, hükümdarın gücünü en uzak köşelere ulaştırmaktadır.

Yükselme dönemi olarak anılan dönemin sonlarında ve öncesinde Osmanlı para düzeni, Avrupa ve Asya ekonomilerinde olduğu gibi, altın, gümüş, bakır ve diğer maddeleri içeren sikkelerden oluşmaktaydı. Ancak imparatorluğun temel parası gümüşten oluşan akçeydi. Mangır ve pul adı verilen bakır sikkeler çoğunlukla günlük alışverişlerde kullanılırdı. “Her ne kadar büyük miktarda bakır sikke çıkartılıyor ve halkın günlük çarşı-pazar ihtiyaçlarını karşılıyorduydu da, tüccar arasındaki işlemlerde bunlar asla kullanılmıyordu.”¹⁸¹

¹⁸¹ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, Cilt:1, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, (Sosyal Tarih), s. 257.

17. yüzyıla kadar imparatorluğun temel para birimi akçe olmuştur. Hükümdarlığın egemenlik sembollerinden biri olan para, önemli kentlerde basılmıştır. İmparatorluğun zirve yaptığı Kanunî Sultan Süleyman'ın kırk altı yıllık saltanatı sürecinde kırk üç farklı kentte kendi adına para bastırıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir.

“Devletin Hint Okyanusu’ndan Orta Avrupa’ya ve Kuzeybatı Afrika’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada tek para biriminin egemenliğini sağlayacak mali ve iktisadi gücü yoktu. Bu nedenle, ikili bir strateji izlendi. Altın sikkelerde zaten uluslar arası standartlarda olan ve Venedik dükasını izleyen Osmanlı sultanisi, İstanbul’dan Mısır ve Cezayir’e kadar tüm imparatorlukta kabul edildi.”¹⁸²

Mısırdaki basılan, Mısır ve Suriye’de *pare* adı verilen gümüş sikkeler, Doğu Anadolu ve Irak’ta İran’ın *şahi* adı verilen paralar, Macaristan’da ise Avusturya kökenli gümüş paralar yaygın olarak kullanılırdı. Ancak on altıncı yüzyılın ilk çeyreği ile birlikte, altın “sultani simgesel ve iktisadi nedenlerle, imparatorluğun tek altın sikkesi konumuna geldi. Böylece Osmanlılar egemenliğin nihai sembolü olan tek bir altın sikkeliyle Balkanlar’dan Mısır’a ve Kuzeybatı Afrika’ya kadar imparatorluğu birleştirmiş oluyordu.”¹⁸³

Osmanlı para politikasında en önemli uygulama ise tağşişler ya da para biriminin gümüş içeriğinin devlet tarafından azaltılmasıdır. “Tağşiş sırasında devlet, dolaşımdaki gümüş ya da altın sikkeleri piyasadan toplar ve bunların içindeki değerli maden içeriğini azaltarak yeniden piyasaya sürerdi. Osmanlı devleti 18. yüzyıla kadar kendi altın sikkelerin içeriğini değiştirmemiş, tağşiş işlemini gümüş içerikli akçelerde gerçekleştirmiştir.”¹⁸⁴

Osmanlı imparatorluğu tağşişleri gelişi güzel uygulamamış, tam tersine, devlet kendisine göre yararlar-zararlar çerçevesinde bunu yapmıştır. Osmanlı tağşişleri daha çok mali nedenlerden dolayı uygulanmıştır. Tağşiş uygulaması kısa vadede mali sorunları çözerken, uzun vadede mali sakıncalarının yanı sıra birçok sosyal olayın çıkmasına da sebebiyet olmuştur. Osmanlı imparatorluğu kendi mali sıkıntılarını çözmek

¹⁸² Pamuk, Osmanlı Ekonomisi, s.52.

¹⁸³ Pamuk, Osmanlı Ekonomisi, s.57.

¹⁸⁴ Pamuk, 100 Soru, s.97.

için tağşiş uygulaması yaparken, bundan olumsuz etkilenen kesimleri düşünmemiştir. Devletin uygulamış olduğu bu politikadan devlet memurları, lonca üyeleri, dükkân sahipleri ve küçük tüccarlar hoşlanmamaktaydı. En büyük muhalefet, satın alma güçleri her tağşişten sonra azalan yeniçerilerden gelmekteydi.

Osmanlı imparatorluğu tağşiş uygulaması ile piyasaya daha fazla para sürerek ek gelir sağlayıp, bütçe açıklarını kapatmayı amaçlamıştır. Devletin ek para basmasının sonrasında fiyatlar, akçenin gümüş içeriği ile dolaşımdaki para miktarıyla doğru orantılı artış göstermekteydi. Devletten belli bir miktar maaş almakta olan görevliler ise maaşlarının satın alma gücünün azaldığının farkında olup direniş içerisine girmişlerdir. İmparatorluk tağşişlere başvurarak kısa vade de ek gelir sağlamaya çalışmış, ancak uzun vade de mali sorunlarına çözüm bulamamıştır. Devletin bu politikası bazı kesimlerden ayaklanmalara kadar varan tepkilere neden olmuş.

Tez konusu olan yazarlarımız Hammer ve Zinkeisen'in de eserlerini incelediğimiz zaman yukarıda aktardığımız bilgilerin hemen hemen birçoğuna ulaşmamız mümkündür. Hammer Osmanlı'daki para sistemi ve vergilerle ilgili olarak aşağıdaki bilgileri vermektedir.

Vezir-i azam'ın üzerinde durduğu çok önemli değişiklikler para imalinde ve vergilerin dağılımında görüldü. Osmanlı imparatorluğu ilk dönemlerinde deri para kullanmıştı, daha sonra altın ve gümüş paralar tedavüle konulmuştu. Vezir-i azam yeni kösele paralar basılması emrini verdi. İstanbul içinde Tavşantaşı'nda ve Bosnasaray'da iki darphane kuruldu. İkincisinden çıkan para Üsküp ve Zara'ya gönderilen askerlerin aylıklarına kaynak oluşturacaktı. Daha önce ünlü vaiz Vanî Efendi'nin görüş ve düşüncelerine uyularak yürürlükten kaldırılmış olan içki vergisine yeniden dönüldü. Vergi tütüne de yansıtıldı. Bir okka Yenice tütününün rüsûmu on aspr, Kırca tütününki ise sekiz aspr olacaktı. İçkiler üzerine konulan vergilerin toplanılması işi, bir çeşit taahhüd hizmeti şeklinde altı milyon aspr karşılığında Küfrî Ahmet'e verildi. İmparatorluk ahırlarındaki gümüş koşum takımlarının sayımına daha önce vezir-i azam İsmail Paşa döneminde başlanmıştı ve bütün fazla gümüş koşum takımları eritilerek paraya karıştırıldı. Böylece savaş giderleri kısmen olsun karşılandı.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Hammer, c.6, ss.469-470.

Hammer, bozulmaya başlayan ekonominin düzelmesi için alınan önlemler hakkında bilgi vermiş; devlet gelirlerinin ve toplanan vergiler ile ilgili genel hatlarıyla hesaplamalar yapıp bilgi vermiştir.

Eski rejimin memleket ve sınıf imtiyazlarına bir son vermek için maliye sisteminde çok esaslı yenilikler yapmak gerekli idi. 650-750 milyon kuruş veya 150-172 milyon frankı bulan devlet gelirleri, zahiren şu kısımlara ayrılıyordu: Öşür, varidat vergisi ve İstanbul ile civarının muaf bulunduğu vergi, haraç veya cizye –ki bu Sultan Mahmud'un almış olduğu tedbirlere göre her reaya için sahibi bulunduğu malın önemine göre 15, 30 veya 60 kuruş tutarında idi – gümrükler, vasıtalı vergiler, ihtisab ve Reşit Paşa tarafından meydana getirilen muntazam posta gelirleri ile tabiiyet vergileridir.¹⁸⁶

Zinkeisen ise Osmanlı maliyesinin devletin kuruluş döneminden itibaren tüm aşamalarını ve devletin yıkılmasına neden olan bozulmasını tüm detaylarıyla aktarmıştır. Zinkeisen devletin maliyesini batılı ülkeler ile karşılaştırıp aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

Batı'da nasıl ki Osmanlı'nın ilk zamanlardaki askeri kuvvetleri hakkında belirsizlikler söz konusu ise bu askeri kuvvetlerin geçimini sağlamak için mevcut mali imkânlar hakkında da fazla bilgi yoktu. Osmanlı'nın maddi imkânları ve maliyesi Hristiyan âlemine uzunca bir süre tamamen yabancıydılar ve hayal gücü tamamen serbest olduğundan bu husustaki belirsizlik kolayca sonsuzluğa ve masalımsı bir hayale dönüşüyordu. Padişahın sahip olduğu muazzam hazinelere dair masallar, Hristiyan Avrupa'sında uzunca bir süre heyecanlı bir saflığın en sevdiği konu haline gelmişti ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki makam sahibi insanlar tabii ki kendileri için de oldukça yararlı olan bu korkutucu düşünceleri yok etmekten ziyade beslemeyi yeğliyorlardı.¹⁸⁷

Osmanlı maliyesi o dönemlerde gerçekten Batı'da hâkim genel kaniya uygun derecede iyi olmuş olsaydı, boşalan kasaları doldurmak için herhalde bu kadar büyük çabalar içine girmiş olmazlardı. Neticede Osmanlı maliyesinin ilk başlardaki durumlarını elimizde mevcut az sayıda bilginin yardımı ile biraz daha detaylı incelemek ilginç olacaktır.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Hammer, c.9, s.433.

¹⁸⁷ Zinkeisen, c.3, s.248.

¹⁸⁸ Zinkeisen, c.3, s.250.

1.2. Kùltür ve Uygarlık

Osmanlı kùltürü yüzyıllar boyunca oluşan bir birikimin ortak sonucu olarak karşımıza çıkar. Bu kùltürün içerisinde Türk kùltürü geniş bir paya sahiptir. Türk kùltürünün ana kaynağının Orta Asya kùltürü olduğu bilinmektedir. Bu coğrafyada yaşayan Türklerin İslamiyet'e geçmeden önce kendilerine özgün geliştirmiş oldukları bu kùltürün Çin ve Hindistan gibi komşu ÷lkelerden de etkilendiklerini söyleyebiliriz. Türkler, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Müslüman-İran-Arap kùltürlerinin etkisi altına girmiş; günlük yaşamdan devlet yönetimine kadar da yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Orta Asya coğrafyasından, Orta Doğı, İran, Balkanlar ve Anadolu'ya kadar uzanan kùltür sentezinin içerisinde tüm milletlerin, dinlerin ve dillerinin de büyük bir katkısı bulunmaktadır.¹⁸⁹

3.4.1. Dil

Bir devletin sahip olduğı en değerli kùltür öğelerinden biri şüphesiz dildir. O devlette yaşayan bütün tebanın bir arada yaşayıp anlaşılabilmesi için ortak bir dil oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nden önce kurulmuş olan tüm Türk-İslam devletlerinde dil önemli bir sorun haline gelmiş; toplum ve saray arasında bir takım farklılıklar oluşmuştur. Mesela, anadolu coğrafyasında kurulan ilk Türk-İslam devleti olan Selçuklularda, bilim dili ve eğitim dili Arapça, resmi yazışma dili ve edebiyat dili Farsça, halkın günlük konuşma dili ise Türkçedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise ilk dönemlerde resmi dil Türkçe, bilim dili Arapça, edebiyat dili Farsça'dan oluşan bir sistem kullanılırken daha sonra bu üç dilin bir araya gelmesiyle oluşan Osmanlıca dili oldukça geniş bir coğrafyada kullanılagelmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁹ Şerafettin Turan, **Türk Kùltür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2002, s.54.

¹⁹⁰ Turan, ss. 61-66.

J. Wilhelm Zinkeisen’de yazmış olduğu eserinde daha farklı bir yaklaşım izleyerek Osmanlıcanın kökenini Uygurlara kadar götürmüştür. Uygurların dilleri ve yazıları, onları Türk boylarının ana kollarından biri haline getiren biçimsel bir kesinlik kazanmasını sağlamıştır. Uygurların Moğol hâkimiyetine girmesiyle birlikte kullanılan dil “Çağatay” dili olarak adlandırılmıştır. Bu dil zaman içerisinde Osmanlıcaya dönüşecek olan Selçuklu dilinin kökenini de meydana getirmektedir. Bu nedenle Zinkeisen Uygurca ve Osmanlıca dilleri arasında kesin bir akrabalık olduğunu ifade etmektedir. Uygurca en sade haliyle gelişmiş eski Türkçe’dir. Osmanlıca ise bu dilin en yeni ve gelişmiş hali olarak kabul görmektedir.¹⁹¹

Uyguların dilinin en saf ve en eski türk lisanı olduğunu vurgulayan Hammer Uygur dili ve Osmanlıca hakkında da aynı J. Wilhelm Zinkeisen gibi düşünmektedir. Her iki yazarın faydalandığı eserlerin hemen hemen aynı olduğunu düşünürsek bu sonuca ulaşmaları çok da şaşırtıcı olmaması gerekir. Hammer de Türkçe-Arapça-Farsça’dan oluşan Osmanlıca dilinin kökenlerinin Uygur alfabesine kadar götürmektedir.¹⁹²

Ayrıca Hammer, Zinkeisen’in aksine eserinde Osmanlı dili ve edebiyatı üzerinde daha fazla durmuş, Osmanlı’nın yetiştirdiği önemli yazar, tarihçi ve şairleri ve kaleme almış oldukları eserleri de kendi kitabına eklemiştir. Hammer’in eserinde Osmanlı dili ve edebiyatını bu kadar detaylı bir şekilde vermesinin en önemli nedeni ise kendisinin Osmanlı İmparatorluğu içerisinde uzun yıllar görev yapması ve bu dili konuşup yazabiliyor olmasıdır. Tüm bunlar yazarın, Osmanlı müverrihlerini ve eserlerini yakından takip etmesi ve bulabildiklerini satın alıp kendi kütüphanesine eklemesine ve yazmış olduğu eserlerinde kullanmasını sağlamıştır.

Kanunlarda ve devlette meydana gelen inhitattan gözlerimizi başka tarafa çevirerek, o zamanlar Osmanlılar’da edebiyatın ve fıkıh ilimlerinin ne halde bulunduğunu görmek istersek, bunları, o daimi karışıklık zamanının durumuyla bağdaştırmak kabil olmayan bir terakki halinde bulur ve hayret ederiz. Lakin o

¹⁹¹ Zinkeisen, c.1, s.17.

¹⁹² Hammer, c.1, s.22.

*vakit ulema zümresinin haiz bulunduğunu te'sire dikkatimizi teksîf ederek, bu hayret zâil olur.*¹⁹³

Hammer, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi adlı eserinin sekizinci cildinde ise yine dil ve edebiyat üzerinde durmuş; birçok Osmanlı yazar ve şairinin ortaya çıktığı on sekizinci yüzyıl Osmanlı edebiyatına dair önemli bilgiler ve kaynaklar aktarmıştır. Yazar bu dönemde çok sayıda eser yazılmasına rağmen çok az bir kısmının gerçekten faydalı ve işe yarar olduğunu düşünmüş; geri kalanların ise diğer müverrihleri tekrardan öteye geçemediğine dair vurgu yapmıştır.

*Bu dönemde, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, din ve hukuk ilmiyle ilgili eserler, hem sayı hem önem bakımından diğer eserlere göre çok daha fazladır. Fakat Müslümanlar için çok önemli olan şeyler Avrupa edebiyatı için pek önemli değildir. Hz. Peygamber'in hayatı, misyonu, Kur'an'ı Kerim'in tefsirleri, İslam ilmiyhalleri ve tasavvuf konularında ananevi ve dogmatik temel eserler, (Avrupalı) tarihçi için ikinci derecede ilgi çekicidir. Aynı sebepten dolayı fıkıh eserleri de pek önemli sayılmaz. Çünkü bunlar, muhteva itibarıyla Müslümanların sivil hayatlarıyla ilgilidir. Bu eserlerin en önemlilerini fetva koleksiyonları ve içtihatlar oluşturur.*¹⁹⁴

Hammer ve Zinkeisen'in Osmanlı dil ve edebiyat imgesi birbirinden oldukça farklıdır. Çünkü Zinkeisen'in Osmanlıca ve doğu dilleri hakkındaki bilgisi yalnızca kitaplarla sınırlıdır ve görüşlerini de bu kapsamda yansıtmaktadır. Hammer ise Osmanlıca'yı en iyi şekilde kullanan Avrupalı müverrihlerden birisidir. Eserlerini Osmanlıca yazacak kadar, Osmanlıca dilinden çeviriler yapıp bunları eserlerinde kullanacak kadar iyi derecede Osmanlıca, Arapça ve Farsça bilgisine sahiptir.

3.4.2. Din

Türklerin dinleri gereği kendi dinlerine inanmayan herkesi öldürdükleri inancı Türklerle Avrupalı devletlerin ilk ilişkilerini kurduğu andan itibaren başlayıp Osmanlı İmparatorluğu'nda zirveye ulaşmıştır.¹⁹⁵ Diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi,

¹⁹³ Hammer, c.4, ss.585-593.

¹⁹⁴ Hammer, c.8, s.333.

¹⁹⁵ Özlem Kumrular, **İslam Korkusu: Kökenleri ve Türklerin Rolü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012,

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslam yapısı, Avrupa'nın din yapısından oldukça farklı bir noktaya sahiptir. Osmanlı'nın kökeninin Orta Asya'ya kadar gittiğini düşüncek olursak Türklerin İslamiyeti sonradan kabul ettiği görüşü karşımıza çıkmaktadır.¹⁹⁶

Zinkeisen ise Türklerin Orta Asya'daki dini ve İslamiyet'e geçiş süreçlerini farklı kaynakları inceleyerek kaleme almıştır. Orta Asya coğrafyasında yaşayan ilk Türklerin dini inanışları hakkında çok kesin bilgiler olmamakla birlikte Türklerin ilk Tanrı anlayışının, her şeyin yaratıcısı olarak algılanan ulu ve görünmez olan bir varlığın kavramı ve ona itaat eden iyi ve kötü ruhların varlığıyla şekillenmiştir. O dönemde yaşayan Türkler kendileri için kutsal olan dört elemente “ateş-hava-su-toprak” ve “gökyüzünün ruhuna” inanıp bunlar için at, koç ve boğa gibi hayvanları kurban etmişlerdir. Hunlu yöneticiler aynı Çin imparatorları gibi “Gökyüzünün oğulları” (Tengri-kutu) olarak adlandırılmış ve tek Tanrı inancını benimsemişlerdir. Gök Tanrı inanışının yaygın olarak hemen hemen tüm Türk boyları arasında benimsenmesine rağmen kültürel etkileşim sonucu Budizm, Maniheizm, Musevilik ve Hristiyanlık gibi farklı dinlerde benimsenmiştir. Türklerin İslamiyet'e geçişi ise daha sonra yıllarda gerçekleşmiştir.

Selçuklularda İslamiyet'e geçmeden önce ise tek Tanrılı ve yaygın bir inanış olan Gök Tanrı dininin kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte İslamiyet hakkında bilgi edinen ilk Türkler yine Oğuzlar boyuna mensup gruplardır. Müslümanlık, Oğuzlar ve çevresindeki komşu boylar arasında onuncu yüzyılın başlarından itibaren büyük bir gelişim göstermiştir ve zaman içerisinde Osmanlı Beyliği olarak kurulmuş yapının içine dâhil edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun dini haline gelmiştir.¹⁹⁷

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarına baktığımız zaman yeni bir din veya hukuk sistemi oluşturmak yerine kendilerinden önce Anadolu'ya gelip yerleşmiş olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaşayış tarzlarını, din, hukuk, iktisat, âdet, örf ve diğer özelliklerini

(İslam Korkusu), ss.311-312.

¹⁹⁶ Lybyer, s.215.

¹⁹⁷ Zinkeisen, c.1, s.20-21.

devletin yönetim mekanizması içine taşımışlar ve yüzyıllar boyunca bu mirası korumaya çalışmışlardır.¹⁹⁸

Hammer ve Zinkeisen'in eserlerinde de bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir ve devletin başındaki yöneticiler aynı zamanda İslamiyet'in koruyucusu ve yayılması için uğraşan kişiler oldukları için genelde dindar kişilikleriyle bilinmektedirler. II. Selim gibi istisnai örnekler bulunsa da padişahların büyük bir çoğunluğu tam anlamıyla İslamiyet'in temsilcisi konumundaydılar. Padişahların doğumları, tahta çıkışları, yaptıkları savaşlar esnasında İslamiyet'in etkisi açık bir şekilde gözükmektedir.

Osmanlı Beyliği'nin yeni yeni Söğüt bölgesine yerleştiği zamanlarda Ertuğrul Gazi, dönemin ünlü âlimlerinden Şeyh Molla Hünkâr'dan oğlu Osman'a dua etmesini istemiştir. Molla Hünkâr, Osman için şu duayı yapmıştır: “Allah seni kutsasın. Zenginliğin en ihtişamlı zenginliklerden olsun, silahlarının ve boyunun bahtı, soyunun ve haleflerinin benim soyuma ve haleflerime bağlılığı kadar uzun sürsün.”¹⁹⁹

Görüldüğü gibi her iki yazar da Osmanlı'nın İslamiyet'e geçiş süreci ve sonrasındaki sistem hakkında çok detaylı olmasa da bilgiler vermiş; fakat dinin devlet yönetiminde ne kadar etkin bir imge olduğu üzerinde daha fazla durmuşlardır. İslamiyetin devlet yönetimi üzerindeki imgesi özellikle hukuk kuralları (şer'i hukuk), yönetim mekanizması, toprak sistemi, vergiler, sosyal yapı gibi alanlarda kendisini göstermiştir.

3.4.3. Kadın ve Siyasi Evlilikler

Tarihin araştırılmaya başlandığı ilk dönemlerden itibaren kadınların yaşamına ve toplumdaki değerlerine ilişkin birtakım varsayımlar yapılmaktadır. Fakat kadınlar uzun yıllar boyunca tarihin gölgesinde kalmışlardır. Tarihin öznesinde daha çok erkekler olduğu için kadın Hammer ve Zinkeisen gibi araştırmacılar bile genellikle atalarının ve

¹⁹⁸ Eyüp Baş, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52: 2, Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011, s.57.

¹⁹⁹ Zinkeisen, c.1, ss.51-52.

diğer devletlerdeki erkeklerin tarihini araştırıp yazmayı tercih etmişlerdir. Kadının tek başına tarihin öznesi olması nerdeyse imkânsızdır. Çünkü kadın tarihi, bir o kadar da erkek tarihidir ve bu nedenle yapılacak olan çalışmalarda yine erkek egemen bir imge ortaya çıkmaktadır. Kadınlar yüzyıllar boyunca toplumlarda farklı konumlarda bulunmalarına rağmen bazı toplumlarda kötülüğün ve musibetin simgesi bazı toplumlarda ise toplumun önemli bir bireyi haline gelmişlerdir.²⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu on dördüncü yüzyılın başlarında ise kadın, eski Türk devletlerinde olduğu gibi üstün bir konumda ve toplumsal yaşamın içinde yer almaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde Türk kadını, yerleşik yaşama geçme, yerleşilen coğrafyada etkisi altında kalan kültürlerin ve İslamiyetin etkisinin içten içe yerleşmesiyle toplumsal hayattan dışlanmış; arka plana itilip sosyal hayatta yer almasına izin verilmemiştir. Günümüzdeki kadının ortaya çıkması ise ancak Tanzimat'ın beraberinde getirmiş olduğu Batılı akımların etkisiyle ortaya çıkmaya başlamış fakat tam anlamıyla cumhuriyetle birlikte tamamlanmıştır.²⁰¹

Fakat İslamiyetin etkisi ile birlikte hem yerleşilen coğrafyanın etrafındaki kültürel kuşatma hem de saraya giren yabancı unsurlar beraberinde farklılaşmayı getirmiş ve bu farklılaşma sonucu olarak Sultan II. Mehmed döneminden itibaren, Osmanlı hükümdarlarının kendilerine ait bir haremi olur. I. Süleyman dönemiyle birlikte ise kadın tam anlamı ile “mahrem bir nesne” halini alır.²⁰²

Kadının mahrem bir imge haline gelmesi sonraki dönemlerde iyice fazlaştığı için Osmanlı Devleti'nin içinde yaşayan Hristiyan ve Yahudi kadınlar bile bu durumdan etkilenmiştir. Birçok yerde Müslüman kadınlar gibi giyinen gayrimüslim kadınlar, tesettürü kabul etmişlerdir. Ermeni kadınlar Müslüman kadınlar gibi yüzlerini örterken

²⁰⁰ Georges Duby ve Michelle Perrot, **Kadınların Tarihi(Ortaçağın Sessizliği)**, Cilt:2,Çeviren: Ahmet Fethi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, ss.7-8'den aktaran Burcu Önel, **Bizans Kroniklerinde Kadın**, (Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2010, s.22.

²⁰¹ Sibel Dulum, **Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s.v.

²⁰² M. Şakir Ülkütaşır, “Türk Toplumunda Kadının Yeri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, İstanbul, 1967, yıl: 3/Mayıs, s.49.

İstanbul’da yaşayan kadınlar genellikle yüzlerinin bir bölümünü açık bırakmaktadırlar.²⁰³

Bu durum Osmanlı toplum yapısı açısından önemli bir imge olmaklar birlikte toplumdaki kadınlar üzerinden Osmanlı ve İslamiyet kültürünün toplumda gayrimüslimler arasında bile yayıldığına açık bir göstergesidir. Kadının sosyal yaşamdan uzaklaşıp mahrem bir nesne halinesi ise genellikle İstanbul gibi büyük İslam kentlerinde meydana gelmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar için durum biraz daha farklıdır. İslamiyetin ve Arap kültürünün getirmiş olduğu anlayış ile etkilenilen Bizans ve Sasani kültürleri, Anadolu’da kurulmuş olan Osmanlı Devleti’nde kadınların toplumsal yaşamdan uzaklaşıp kendi içlerine dönmelerine neden olmuştur.

Fakat bu durum her zaman bu kadar katı değildir. Osmanlı Devleti’nde bu durumla ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nin kurumlaştığı ve İstanbul’da saray geleneğinin tam anlamıyla ortaya çıktığı dönemlerde, özellikle XVI. yüzyıla damgasını vuran Sultan I. Süleyman döneminde kadınlara yönelik fermanlar yayınlanmış; toplumdaki yerleri ve sınırları bu ferman ve kanunlarla çizilmiştir. Fakat Kadınların kıyafetlerini ve toplumsal hayattaki konumlarını kontrol etmeyi amaçlayan bu padişah fermanlarının amacına ulaştığı söylenemez. Fermanların sık sık yenilenmesi ve yeni fermanların ve düzenlemelerin yapılmasına rağmen kadınların bu fermanları fazla dikkate almadıklarının ve kendi tarzlarını yaşamaya devam ettiklerini açık ve net bir şekilde görmekteyiz.

Tüm bunlarla beraber kadınlar yayınlanan fermanlar ve kanunlar çerçevesinde mal ve mülk sahibi olabilir, ekonomik yaşama katılabilir ve ticari faaliyetlerde bulunabilirdi. Osmanlı Devleti’nde mülk sahibi olan oldukça fazla kadın bulunmaktadır fakat mülkünü işleten kadın sayısı oldukça azdır. Mülk sahibi olan kadın, mülkünü işletebilir ya da mülkünü istediği kişiye hatta gayrimüslime bile satabilme hakkına sahipti ve kadının izni olmadan eşi, oğlu ya da kadının babası kadının malını kesinlikle satamaz, kiralayamaz ve kullanamazdı.²⁰⁴

²⁰³ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Çeviren: E. Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998,(Gündelik Yaşam), s.125.

²⁰⁴ R.C. Jennings, “Women in Early 17th Century Judicial Records-The Sharia Court of Anatolian

Osmanlı toplumunda yaşamış olan kadınların hepsinin konumu ve statüsü kesinlikle aynı değildir. Toplumdaki kadınlar ile saraydaki kadınlar arasında doğal olarak bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı hanedanlığına mensup saray kadınları, doğuştan gelen birçok özelliği ve üstünlüğü bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı'ya şehzade veren kadınlar saraydaki en önemli konumlardan birisine sahip olmuştur. Ekonomik ve sosyal açıdan güçlü olan Osmanlı kadınları güçlü olduklarının göstergesi olarak Osmanlı toplumunun refahını sağlamayı amaçlayan birçok hayır işlerinde yer almışlar; kurmuş oldukları vakıflar sayesinde hastane, külliye, cami, imarethane ve medrese yapılmasına da katkı sağlamışlardır.

Türklerin İslamiyeti kabulü sonrasında Türk toplum yaşamına sokulan yaşantılardan biri de çok eşlilik. Ancak Osmanlılar da çok eşlilik (poligami) yaygın değildir. Osmanlılar tek eşlilikten yanadır. Tabi ki bu durum saray için geçerli değildir. Lady Mantagu'nun Doğu Mektupları kitabında poligami konusunda gözlemi şöyledir: "Yasalarının Türk erkeklerine dört kadınla evlenme hakkı verdiği doğrudur. Ancak, bu özgürlükten yararlanan ne erkek, buna katlanan ne de kadın örneği vardır."²⁰⁵

Osmanlı toplumunun içerisinde özellikle Avrupalı yazarlar, ressamalar ve şairler tarafından büyük bir merak konusu olan saray kadınları tez konumuz olan Hammer ve Zinkeisen'in de ilgisini çekmiştir. Osmanlı'nın siyasi ve sosyal yapısı ve bu kapsamda yapılan evlilikler ve düğünler yazarlarımızın da ilgisini çekmiştir. Özellikle Hammer, eserinde saray kadınlarının, padişahların ve şehzadelerin düğünleri hakkında oldukça teferruatlı bilgiler vermiştir.

Osmanlı saray kadınlarının yaşadığı Harem-i Hümayun, aynı Osmanlı devlet yönetimindeki gibi hiyerarşik bir sıralamaya sahiptir. Bu sıralamanın en üst sırasında tabi ki "valide sultan" olarak bilinen padişahın annesi yer almaktadır. Haremin mutlak yöneticisi olan Valide sultandan sonra "sultan" olarak adlandırılan padişah kızları yer almaktadır. Sultanları ise padişahın her birine ayrı odalar tahsis ettiği ve padişahın eşi

Kayseri", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, 1975, XVIII, 1, s.65'den aktaran Dulum s.16.

²⁰⁵ Lady Mary Worthley Montague, **Doğu Mektupları**, Çeviren: M. A. Erginöz, İstanbul, 2004 Ark Kitapları, s.45.

statüsündeki (yasal değil) “kadınlar” takip etmektedir. Saray geleneklerine göre bir padişahın meşru olarak kabul edilen dört kadını bulunmaktadır. Bu durum her padişah için aynı olmamakla birlikte bu kadınlara nikâh kıyma geleneği I. Süleyman döneminde başlamıştır. (Hürrem sultan) ²⁰⁶

Hammer saraydaki bu çok eşlilik geleneğinin başlamasıyla ilgili olarak “harem saltanatı ve düğünler” başlığı altında bazı örnekler vermiştir:

Haremdeki birçok cariyeleri ve yedi gözdeyi kafi görmeyerek çok karılılığı bu derecelerde tecviz etmeyen İslam şeriatına aykırı olarak, sekizinci bir zevce aldı. Bu şer’i hüküm Rokzelan’ı izdivac etmesiyle Sultan Süleyman tarafından ve müftinin kızıyla evlenmesi sebebiyle Sultan II. Osman tarafından ihlal olunmuştu. Kızlarağasıyle sadrazam vekil olarak izdivac mukavelenamesini padişah namına imza ettiler. ²⁰⁷

Hammer, Osmanlı’da kadın, konumu ve toplumdaki sınırları ile ilgili Osmanlı yazarlarının az sayıdaki eserinden ziyade yapmış olduğu gözlem ve incelemelerle bu bilgilere ulaşmıştır. Yazar aşağıdaki cümleleri kullanarak kadının toplum yapısındaki konumunu açık bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır:

Kadının erkeğe karşı bulunduğu dereceyi Asya ve Avrupa lisanları açıkça tayin etmişlerdir. Lakin Asya dillerinde ev sahibesi, evin idarecisi için hususi bir kelime yoktur. Yalnız aile reisini tayin eden kelimeleri vardır ki, Acemler “kethûda” derler; kadının erkekle diğer münasebetlerindeki mahiyetlerin belirlenmesine delalet eden kelimelere gelince, bunlar, mutlak bir mecburiyet yahud yabancı gözlerin nüfuzuna tamamiyle kapalı bir ikaametgâh manasını mutazammundırlar. Avrupalılar’ın yanlış olarak “safa sürülen yer” manasını verdikleri “harem” kelimesi, asla girilmesi caiz olmayan muhterem bir mesken demektir. Acemler’in şebistanları gece odası, başka bir ifadeyle yatacak yer demektir. Türkler’in odalık kelimesi, Almanca’nın kadınlar odası demek olan “Frauenzimmer” kelimesine muadildir. Kısacası, Şarklı, kadını insani bir şahıs değil, yabancılar için nüfuzu kaabil olmayan bir harim-i huzûât (her türlü hazların içinde toplanmış olduğu yasak ve mukaddes şey), yalnız zevce’e münhasır bir odalık sayar. ²⁰⁸

Ayrıca Hammer sarayda valide sultanların konumları ve güçleriyle ilgili de birçok örnek vermiştir. Bunlardan biri Sultan İbrahim dönemine aittir. Sarayda padişah kadar

²⁰⁶ Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, Çeviren: Bahar Tırnakçı, Y.K.Y., İstanbul, 2009, s.15.

²⁰⁷ Hammer, c.5, s. 402.

²⁰⁸ Hammer, c.5, s.312.

güçlü ve otoriter kimliğiyle bu döneme damgasını vuran Kösem Sultan ile ilgili Hammer şunları söylemiştir:

İbrahim'in zamanında Kösem Sultan'ın nüfuzu hasekilerin nüfuzlarına tabi olduğundan, sultanların (yani padişah kızlarının) izdivaac usulleri bakımından bazı değişikliklere gerek duyulmuştu. Kanun iktizâsınca, paşalara nikahlanan sultanlar derhal saraydan çıkardı; ondan sonra iaşeleriyle ilgili masraflarını kocaları olan paşalar ifa ederdi. Kösem Valide, ekseriya iki-üç yaşında nikahlanmakta olan sultanların bülûğ çağına varışlarına kadar sarayda ikamet ederek lazım gelen masrafların “yaşmak”, “paşmak” yahud “kemer bahâsı” namıyla devlet hazinesinden karşılanması usulünü koydurdu.²⁰⁹

Hammer saray kadınlarının hiyerarşik düzeni ve haremdeki güçleri hakkında detaylı bilgi vermekle kalmayıp Osmanlı'da her zaman önemli bir değere sahip olan düğünler, törenler ve şenlikler üzerinde de durmuş; bunların toplum üzerindeki meydana getirmiş olduğu imgeleriyle ilgili önemli bilgiler aktarmıştır.

Hammer Osmanlı'da yapılan saray düğünleri hakkında da detaylı bilgiler ve örnekler aktarmaktadır. Sultanların düğünleri, şehzadelerin sünnet törenleri, bayramlar ve önemli törenlerde Osmanlı hanedanı hiçbir masraftan kaçınmadan oldukça görkemli ve gösterişli kutlamalar yapmışlardır. Bunlardan bir tanesi de Sultan İbrahim'in kızlarının evlilik törenidir. Hammer düğün töreni geleneklerini şu şekilde anlatmıştır:

Bu çeşit törenlerde adet olan şekilde sağdıç nişanlının düğün hediyelerini taşıyarak düğün alayını yönetti. Bu alayın başında, çiçek ve meyvelerde dolu sepetler taşınıyordu; sonra küçük şal denkler, altın ve mücevher keseleri taşınmaktaydı; bunların hemen peşinden zengin koşumlar içinde atlar ve hediyeler geliyordu. Şeyhülislam, nikahlananların dualarını sultan hanımı temsil eden kızlarağası ve Sirke Osman Paşa'yı temsil eden kâhyasının şahsında tamamladıktan sonra, sultan adına karısının cihazını (çeyiz) Osman Paşa'ya verdi; bu cihaz yirmi bin duka altını idi. Bu törenden sonra, yeni evliler tarafından birinci hadıma, oda uşağına, selam ve teşrifat amirlerine, Mirahur ve Telhisçiye hil'atler giydirildi; buhurdanlıklar sallandıktan; kendilerine kahve ve şerbet ikram edildikten sonra uğurlandılar.²¹⁰

²⁰⁹ Hammer, c.5, s.437.

²¹⁰ Hammer, c.7, ss.269-270.

Sünnet düğünlerinde yapılmış olan bu törenler ise biraz daha abartılmıştır:

Şehzadelerin sünnet şenliğinin ilk günü vezirler Sultan'ın elini öpmek için huzura alındıktan sonra, her kubbe vezirinin ve her valinin özel masasının bulunduğu ziyafete davet edildiler. Hepsi de hediyelerini baş telhisçi aracılığıyla ile Kızlarağasına gönderdiler, veziriazam'ın maiyeti cirid oyunundaki maharetini gösterdi; meydanda kurulan bir köşke götürülen Sultan'ın ziyaretçileri, orada oynanan otomatlar gördüler, insan başlı yapma bir mitolojik mahluk bilhassa jimnastik yapmaktaki ustalığı ile dikkatleri üzerinde topladı...

Osmanlı saray gelenekleri ve kaidelerini incelediğimiz zaman bunların bazı dönemlerde ihmal edildiğini ve farklı uygulamalar yapıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan bir tanesi de Sultan IV. Mehmet'in halası Fatma Sultan'ın elli yaşını geçmiş olmasına rağmen Silistre valisi Yusuf Paşa'yla büyük ve gösterişli bir tören sonrası evlenmesidir.²¹¹

Bir diğer benzer olay yine aynı dönemde IV. Mehmet döneminde gerçekleşmiştir. Hem veliahd şehzadenin sünnet düğünü hem de kızının evlendirilmesi için tüm sorunlara rağmen hiçbir masraftan kaçılmamış; görkemli ve gösterişli çifte düğün yapılmıştır. Fakat yapılan törenlerin hiçbirisi Sultan III. Murat'ın oğulları için yapmış olduğu sünnet düğününü geçememiştir. Eğlenceler, yemekler ve hediyelerin eksik olmadığı bu tür törenler Osmanlı halkı ve saray için adeta bir bayram havası estirmektedir.²¹²

Sultan İbrahim döneminde ise İbrahim'in kız kardeşleri ve yapmış oldukları evlilikler dilden dile dolaşmıştır. Kız kardeşlerinden en büyüğü üç yaşındayken İpşir Paşa'yla nişanlanmış fakat on yaşına geldiğinde ise Halep valisi Mehmet Paşa ile evlendirilmiştir. Paşa kalpazanlık suçundan idam edilince Kahire valisi Defterdar İbrahim Paşa'nın eşi olan Sultan, paşanın ölmesinin ardından yine Kahire'de bulunan Canbolad-zâde ile evlenmiştir.

²¹¹ Hammer, c.6, s.179.

²¹² Hammer, c.6, s.281.

Atika Sultan ise önce Kenan Paşa ile nikahlandı, sonra vezir Yusuf Paşa ve üçüncü defa Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ile evlendi. Dördüncü kocası ise Saint Gotthardt savaşında şehit düşen İsmail Paşa oldu. Ve son olarak da Has-oda ağalarından cerrah Kâsım Paşa ile evlenmiştir. Padişah, Paşayı Tamışvar valisi olarak görevlendirmiş fakat kendisi gittiği yerde Souchellara yenilince hakkında idam kararı alınmıştı. Atika Sultan bu duruma engel olmak için elinden geleni yapmıştır.

Osmanlı toplum yapısında kadınların bu kadar fazla evlenmesi hoş karşılanmamasına rağmen Osmanlı hanedanına mensup kadınlar baştaki padişahın da onayıyla istedikleri kadar evlenebilme hakkına sahiptirler.²¹³

Zinkeisen ise Osmanlı'daki kadınlar ve yapılan evlilikler hakkında Hammer'den çok daha az bilgi vererek siyasi, ekonomi, yönetim ve Avrupalı devletler ile olan ilişkiler üzerinde durmuş; Osmanlı'nın kültürel hayatını ve sosyal ilişkilerine değinmemiştir. Zinkeisen özellikle padişahlar ve hanedanın diğer üyelerinin yaptıkları siyasi evlilikler üzerinde durmuş; bunların devlet yönetiminin ve devletler arası ittifakın önemli bir imgesi olduğunu vurgulamıştır. Yazar bu kapsamda ilk olarak Osman Gazi'nin Şeyh Edebali'nin kızı Mal hatun ile evlenme sürecini anlatmıştır. Şeyh Edebali başlarda kızını aradaki sınıf farkından dolayı Osman Gazi'ye vermek istememiş; fakat daha sonra Osman'ın gördüğü rüya üzerine onları evlendirmeye karar vermiştir.²¹⁴

Osmanlı'nın kuruluş dönemi olarak nitelediğimiz orta çağda sadece Osmanlı Beyliği'nde değil diğer devletlerde de bu tarz siyasi amaçlı evlilikler oldukça yaygındır. Mesela Bizans imparatoru Yaşlı Andronikos kız kardeşi Maria'yı Moğol hanıyla evlendirerek ittifak kurmuş ve böylelikle de Moğol tehlikesinden bir süreliğine kurtulmayı başarmıştır.²¹⁵

²¹³ Hammer, c.6, s.340.

²¹⁴ Zinkeisen, c.1, ss.52-53.

²¹⁵ Zinkeisen, c.1, s.69.

Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi ise bir Bizans prensesiyle evlenerek Osmanlı'nın batı sınırlarını garanti altına alıp rahat bir şekilde ilerlemeyi amaçlamıştır. Zinkeisen Orhan Gazi ve sonraki adı ile Nilüfer Hatun'un düğünlerini ve yaşananları şu şekilde aktarmaktadır:

Bu şehrin yakınlarındaki bir düzlükte sonraki günlerde Bizans saray geleneklerine göre bu gibi durumlarda yapılan gelin töreni gerçekleştirildi. Bu geleneksel törene uygun olarak, gelin bu amaçla kurulan ve zengin altın işlemeli kumaşlarla süslenen bir tribünün üzerinde, toplanan halkın önüne çıktı. İmparator bu törene saray maiyetiyle birlikte at üzerinde katıldı; İmparatoriçe diğer iki kızıyla birlikte yakınlarda kurulan imparator çadırında kaldı. Verilen bir işaret üzerine gelini son ana kadar topluluğun bakışlarından gizleyen kilimler düştü ve gelin, etrafında diz çöken harem ağalarının ellerinde tuttukları meşalelerin ışığında imparatorluk gelin kıyafetlerinin bütün ihtişamı içerisinde görüldü. Bu törene coşkulu bir müzik eşlik ediyordu ve müzik kesildiği anda gelinin güzelliğini ve zerafetini öven koro şarkıları yükseliyordu. Bu sevinçli olayın görkemleştirilmesi için imparator tarafından verilen ziyafetler günlerce sürdü ve görünüşe göre Bizanslılar ve Osmanlılar arasındaki yeni dostluğu pekiştirmekte büyük bir rol oynadı.

Orhan Gazi'nin 1346 yılında Bizanslı bir prensesle evlenmesi Osmanlı'nın en eski gelenekleri tarihi açısından en az siyasi açıdan olduğu kadar dikkate değerdir. Zira bu olay, Rumlar ve Osmanlılar arasında özellikle dini açıdan daha sonraki zamanlarda sıkça gerçekleşen temaslarda ve sürtüşmelerde Müslüman unsurunun Hristiyan unsuruna karşı ve Batı'daki eğitimin Doğu'daki eğitime karşı düşmanca tutumunun gittikçe daha da kesinleşmesinden dolayı benzer ilişkilere izin vermeyen ayrımın henüz nefret dolu keskin karakterine bürünmediğini açıkça kanıtlıyordu.²¹⁶

²¹⁶ Zinkeisen, c.1, ss.152-153.

SONUÇ

“Bilginin, insan bilincinden bağımsız olarak insan bilincinin dışında var bulunan nesnel gerçeklikten insan bilincine duyular yoluyla yansıyan imgelerle oluştuğunu ileri süren kuram” olarak karşımıza çıkan imge kavramı, ilk defa Yunan düşünür Demokritos tarafından ortaya atılmıştır. İmge hem bir yazarın iç dünyasını tanımamıza hem de bir gerçeğin yazar tarafından yeniden şekillendirilmesine olanak sağladığı için oldukça önemli bir kavramdır. İmge ile ilgili yapılan çalışmalar çok eski dönemlerde başlamış olsa da hala çözülemeyen sorunlar ve tartışmalı konuları bulunmaktadır. İmgebilimin esas amacı kalıp yargılar ile meydana gelen kurgusal dünya ile gerçek dünya arasındaki farkları ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda yapılmış olan tüm çalışmalar da bunu amaçlamaktadır.

Tezimizin araştırma konusu olan Joseph von Hammer ile Johann Wilhelm Zinkeisen’in “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi”, adlı eserlerinde de oluşan Osmanlı imgesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Avrupalı yazarlar ve bu yazarların “öteki” olarak değerlendirmiş olduğu Doğulu toplumların en önemlileri arasında bulunan Türkler ve Türkler tarafından kurulan en uzun ömürlü devlet olan “Osmanlı Devleti” bu yazarların hedefinde bulunmuştur. Batılı yazarların birçoğu, Doğu’yu merak etmiş; yazdıkları eserlerinde de bu ülkeleri ve kültürü anlatmaya çalışmışlardır. Bazı yazarlar bizzat doğuya gidip bu toplumları yakından araştırıp eserlerini oluştururken diğerleri de doğuya gitmeden bu bölgelerle ilgili yazılmış olan kaynaklar vasıtasıyla eserlerini oluşturmuşlardır.

Bu örneğe verilebilecek olan en iyi iki yazar da Joseph von Hammer ile Johann Wilhelm Zinkeisen’dir. Zinkeisen’in yazmış olduğu “Osmanlı İmparatorluğu Tarihi” adlı çalışmayı incelediğimizde yazarın gerek incelediği dönemin gerekse de yaşadığı dönemin doğulu ve batılı kaynaklarının büyük bir çoğunluğuna ulaştığını ve bunları eserinde karşılaştırma yaparak olayları aktardığını açık bir şekilde söyleyebiliriz. Yazar çalışmasının ilk ciltlerinde Osmanlı’nın kökenini oluşturan Türkler hakkında bilgi vermiş, onların Anadolu’ya nasıl gelip yerleştiklerini de anlattıktan sonra Osman Gazi ve atalarının Söğüt bölgesine gelip burada kurmaya çalıştıkları devlet hakkında bilgi

vermiştir. Özellikle Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin Bizans'a yönelik fetihleri bazen bir Bizanslı gözüyle bazen de bir Osmanlı yöneticisi gözüyle aktarılmaya çalışılmıştır. Zinkeisen bu anlatım içinde zaman zaman kendi görüşlerine yer verse de genel anlamda kaynak olarak kullandığı batılı ve doğulu yazarların görüşlerini mümkün mertebede objektif bir şekilde yansıtmaya çalışmıştır.

Yazar yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun yapmış olduğu fetihleri değil özellikle Orhan Gazi ve sonrasında başa geçen yöneticilerin devlet teşkilatı alanında yapmış oldukları önemli gelişmeleri de aktarmıştır. Devlet örgütlenmesi, devşirme sistemi, sancak sistemi, tımar sistemi ve ordunun daha sistemli bir hale gelmesiyle ilgili yapılan tüm çalışmaları, kullandığı kaynaklar eşliğinde en ince detaylarıyla birlikte aktarmıştır.

Tüm bunlara ek olarak Zinkeisen yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve askeri gelişmelerini değil aynı zamanda sosyal ve kültürel alanda yaşanan gelişmelere de dikkat çekerek bunlar hakkında okuyucuyu bilgilendirmeyi hedeflemiştir. Bunu yaparken bazen yazarın Osmanlı'nın ne kadar büyük ve ulu bir devlet olduğunu vurguladığı, bazen de sübjektif davranıp Osmanlı'yı kötüleyen cümlelerine rastlamaktayız: “Osmanlılar, vahşi çeteler halinde ülkenin (Bizans İmparatorluğu) her yerine akın ederek, erişebildikleri her şeyi, insanları, hayvanları, eşyaları ya ateşle ve kılıçla yok ettiler ya da köleliğe veya çadırlarına sürüklediler.”²¹⁷

Zinkeisen, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini yaşamıyla alakalı konular üzerinde de bilgi vermeyi ihmal etmemiş, Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş kehanetlerini de farklı kaynakları mukayese ederek anlatmıştır. Arada ufak tefek bir takım bilgi yanlışları yapan yazar bazen yer isimlerini ve kişi isimlerini bazen de dini bir takım yanlışlara düşmüştür. “Zira Süleyman Paşa'nın külleriyle kutsanan topraklar, Osmanlılar tarafından bir daha terk edilemedi; sonsuza kadar boyunun mirası olarak kalmak zorundaydı.”²¹⁸ Cümlesinden de anlaşıldığı gibi İslami geleneklere göre defnedilen

²¹⁷ Zinkeisen, c.1, s.65.

²¹⁸ Zinkeisen, c.1, s.163.

Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa'nın küllerinden bahsetmekle bir yanılığa düşmektedir.

9 Haziran 1774 tarihinde Avusturya'nın Graz şehrinde doğmuş olan Hammer 1789-1799 yılları arasında Viyana'da Orientalische Akademie'ye girerek doğu dilleri eğitimi almıştır. Yirmi yaşına geldiğinde ise Türkçe, Farsça, Arapçanın yanında, Fransızca, İtalyanca, Latince ve Yunanca da öğrenmiştir.

Yaklaşık on kadar dili okuyup yazabilen Hammer, Batı'da modern şarkiyatçılık ve Türkoloji'nin öncüsü olarak kabul edilebilir. Hammer eserlerinde bazen taraflı, eksik ya da yanlış bilgiler vermekle birlikte Doğu arşivlerinin yanı sıra edebi kaynakları, yazmaları ve Avrupa arşivlerini birlikte kullanan, sentez niteliğinde çalışmalar yapan bir tarihçidir.

1799 yılında Papanın elçisi olan Baron Herbert'in tercüman olarak İstanbul'a gelen Hammer burada üç yıl kaldıktan sonra 1802'de Baron Stürmer'in sefaret sekreteri olarak geçici bir görevle Mısır'da bulunmuştur. Hammer ülkesinden uzakta bulunduğu bu yıllarda çok sayıda eser toplama imkânı bulmuş; gezip gördüğü yerleri tüm detaylarıyla not etmiştir.

Yazar Alman edebiyatının en başarılı üslubunu kullanarak Avrupa arşiv kaynaklarını geniş ve kapsamlı olarak kullanan ilk Osmanlı tarihçisi olma özelliğine de sahiptir. Arşiv belgelerinden ziyade tarih yazmalarını ve mecmualarını kendine kaynak seçen ilk yazar olan Hammer çağdaşı olan yazarların eserlerinden her zaman farklı bir yere ve farklı bir bakış açısına sahip olmuştur.

Hammer önemli bir tarihçi, doğubilimci yani oryantalist, tercüman ve diplomat olmasının yanı sıra bibliyografik anlayışın gelişmesinde de büyük katkıları olmuştur. Bibliyografik kavrayış ve yaklaşım gücünün bir alan araştırmacısı için tahmin edilebilecek sınırları zorladığını söyleyebiliriz. Hammer'in Osmanlı Devleti konusunda Avrupa ülkelerinde yapılmış yayınları belirleyen ve bununla ilgili değerli eserler veren önemli bir isimdir. Hammer içeriği, türü ve niteliği ne olursa olsun, bilgi kayıt ortamlarına gösterdiği sonsuz ilginin somut kanıtı, kuşkusuz yayınları ve bunların içerdiği geniş ve zengin belge toplamıdır. Bu durum da yazardaki bibliyografik güdülenme çizgisini izlemeye çıkış noktası olan anıların olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar, Osmanlı tarihi konusunda Avrupa kaynaklarının oldukça az olduğuna da vurgu yaparak Avrupalı doğu bilimcilerinin eleştirisel ve pragmatik bir yaklaşıma sahip eserler kaleme alma konusunda da başarısız olduklarını iddia etmiştir. Bu konuda özellikle kanunnameler, Osmanlı tarihçilerinin eserleri ve salnamelere başvurmadıkları için Hammer tarafından özgün olmayan eserler vermekle itham edilmişlerdir.

Hammer sadece Osmanlı devleti için değil tüm Avrupa için de oldukça önemli bir tarihçidir. 19. Yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olan Friedrich Engels, Hammer’i “Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihi ve bu halk hakkında hiçbir sağlam bilgiye sahip değiliz. Bu ülkede hizmet gören aylak diplomatların arasında saygıdeğer tek istisna, Alman tarihçi Joseph von Hammer’dır.” şeklindeki sözleriyle anlatmaktadır.

Genel olarak baktığımızda bu iki isim Avrupalıların Osmanlı Devleti hakkındaki imgesini etkilemiş olan en önemli tarihçiler arasındadır. Yazarların eserlerinde yansıtmış oldukları bu bakış açısı zaman zaman olumlu imgeler ve anlatımlarla karşımıza çıkmış olsa da bazen batının oryantalist bakış açısı nedeniyle Osmanlı Devleti’ni Batı uygarlığının ve Hristiyanlık âleminin en büyük düşmanı olarak gösterilmiştir.

Özellikle Zinkeisen, bu oryantalist tavrı biraz daha fazla eserinde barındırmıştır. Şüphesiz bunun en büyük nedeni doğu kültürünü ve Osmanlı İmparatorluğu’nu hiç görmeden, büyük bir çoğunluğunu batılı kaynakları kullanarak eserini oluşturmasıdır. Hammer’in durumu ise biraz daha farklıdır.

Yazar 1799-1802 yılları arasında Baron Herbert’in tercümanı olarak İstanbul’da bulunduğu için Osmanlı’nın devlet yönetimini, siyasi, idari, ekonomik yapısı ile sosyo-ekonomik yaşamı hakkında detaylı gözlemler yapma fırsatını yakalamıştır. Doğru dillerine hâkim olmasının da avantajını kullanan Hammer, başkentte kaldığı süre boyunca Osmanlı’nın ve doğunun tüm önemli eserlerini inceleyip araştırma fırsatı bulmuş; bunların büyük bir çoğunluğunu da satın alarak kendi kütüphanesine eklemeyi ihmal etmemiştir. Dolayısıyla yazar bu sayede kaleme almış olduğu Osmanlı İmparatorluğu Tarihi adlı eseri mümkün olduğu ölçüde objektif olarak kaleme almıştır.

Sonuç olarak hem Joseph von Hammer hem de Johann Wilhelm Zinkeisen Avrupa’da Osmanlı imgesinin oluşmasına katkıda bulunmuş ve bu kapsamda meydana getirdikleri eserlerle büyük katkılar sağlamışlardır. Osmanlı’nın batıda tanınmasını sağlayan bu tarihçiler Avrupa’da doğu ve Osmanlı tarihi üzerine yapılacak olan çalışmalara da önemli kaynak teşkil etmektedirler.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, (toplam 10 cilt), Çeviren: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul,1992.

Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, (toplam 10 cilt), Çeviren: Mümin Çevik, Milliyet Yayınları, İstanbul,2010.

Hammer, J. Von, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (2 cilt), İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Hammer, Joseph von, **Osmanlı Tarihi** (2 cilt), Çeviren: Mehmet Ata, M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,1991.

Hammer, Joseph, **Osmanlı Mühürleri**, Çeviren: Ümit Öztürk, Pera Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Zinkeisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (toplam 7 cilt), Çeviren: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Adıvar, Adnan, “Mukaddime”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:1, MEB, İstanbul, 1940, ss. I-XXI.

Akbulut, İlhan, “Osmanlı Devleti’nde Adalet Düzeni”**AÜEHFD**, Cilt: IV, Sayı:1-2, Erzincan, 2000, ss.219-256.

Akdağ, Mustafa, **Celali İsyamları**, A.Ü.D.T.C.F.D., Ankara, 1963.

Akpınar Dellal, Nevide, “Karşılaştırmalı Yazınbilim: İmgebilim”, **Evrensel Kültür**, sayı:103, İstanbul, Temmuz: 2000,ss.20-32.

Akşin, Sina, “Batı’da Türk İmgesi”, **Mülkiye Dergisi**, Cilt: 29, Kış, 2008, ss. 245-256.

Arlı, Âlim, **Oryantalizm Oksidantalizm ve Şerif Mardin**, Küre Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2009.

Aytaç, Gürsel, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

Azrak, Ali Ülkü, “Hammer’in Gözüyle Osmanlı İmparatorluğunda Yönetici Sınıflar”, **Türk İdare Dergisi**, cilt:61, Sayı:384, Ankara, 1989, ss.161-174.

Baş, Eyüp, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Din Kültürü ve Hayatı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 52: 2, Ankara Üni. Yayınları, 2011, ss.57-66.

Baykal, Bekir Sıtkı, “Hammer’in Hatıratı”, **AÜDTCF Dergisi**, Cilt: I, Sayı:1, Ankara,1942, ss.131-139.

Bulut, Yücel, “Oryantalizm”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, Cilt:33, İstanbul, 2007, ss.428-47.

Bulut, Yücel, **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

Buz, Engin, **Alevi Yazınında Osmanlı İmgesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Can Tunalı, Ayten, Kitap tanıtımı(İstanbul'dan Bursa - Uludağ'a Bir Seyahat ve İzmit İzmit Üzerinden Geri Dönüş), **AÜDTCF Dergisi**, ss.333-347.

Carrier, James G., “Occidentalism: The World Turned Upside-down” **American Ethnologist**, Cilt.19, No:2, 1992.

Çırakman, Aslı, “Oryantalizmin Varsayımsa Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:20, Ankara, Ağustos-Ekim 2002, ss.191-192.

Çoruk, Ali Şükrü, “Oryantalizm Üzerine Notlar”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: IX, Sayı: 2, İstanbul, Aralık 2007, ss.196-205.

DAVIS, Fanny, **Osmanlı Hanımı**, Çeviren: Bahar Tırnakçı, Y.K.Y. , İstanbul, 2009.

Dörtok-Abacı, Zeynep, “Avusturyalı Osmanlı Tarihçisi Joseph Von Hammer Purgstall’ın Bursa İzlenimleri(Ağustos 1804)”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 15, 2008/2, ss.398-399.

Duby, Georges ve Michelle Perrot, **Kadınların Tarihi (Ortaçağın Sessizliği)**, Cilt:2, Çeviren: Ahmet Fethi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Dulum, Sibel, **Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)** , (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s.v.

Etensel İldem, Arzu, **Fransız Gezinlerin Gözüyle Türkler ve Yunanlılar**, İstanbul: Boyut Kitapları, 2000.

Eyice, Semavi, “J. Von Hammer- Purgstall ve Seyahatnameleri”, **Belleten**, Cilt: 46, Sayı: 183, Ankara,1982, s.537.

Faroqhi, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Çeviren: E. Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Faroqhi, Suraiya, **Yeni Bir Hükümdar Aynası, Osmanlı Padişahlarının Kamusal İmgesi ve Bu İmgenin Algılanması**, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Alfa Kitap, İstanbul, 2001.

Friedman, Norman, “İmge”, **Kitap-lık**, Sayı: 74, 2004, ss.80-89.

Halaçoğlu, Yusuf, **XIV-XVII. Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, TTK. Yayınları, Ankara, 2007.

Hançerlioğlu, Orhan, **Felsefe Ansiklopedisi- Kavramlar ve Akımlar**, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977.

Irwin, Robert, **Oryantalistler ve Düşmanları**, Çeviren: Bahar Tırnakcı, Y.K.Y., İstanbul, 2008.

İnalcık, Halil, **Devlet-i Aliyye Osmanlı Üzerine Araştırmalar 1**, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Çeviren: Ruşen Sezer, 9. Baskı, Y.K.Y., İstanbul, 2007.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, Cilt: 1, Eren Yayınları, İstanbul, 2004.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Cilt: 3, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.

Kahraman, Hasan Bülent ve E. Fuat, Keyman, “Kemalizm, Oryantalizm ve Modernizm”, “Doğu ne? Batı ne?”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Ankara,1998, s.76

Kahraman, Hasan Bülent, “İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yay., Ankara, 2002.

Karatepe, Şükrü, “Osmanlılar’da Devlet Yönetimi” **Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, Yeni Şafak Yayınları, cilt:1, İstanbul, 1996, s.111.

Keyman, Fuat, Mahmut, Mutman, Meyda, Yeğenoğlu “Giriş: Dünya Nasıl Dünya oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark içinde**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Kılıçbay, Mehmet Ali, "Fakir Akrabanın Talihi", Doğu Ne? Batı Ne? **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Yıl: I, Sayı: 2, 1998, ss. 47-53.

Kont, Oliver, “Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:20,Ankara, 2002, s.121.

Kula, Onur Bilge, **Alman Kültüründe Türk İmgesi**, Cilt:1, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

Kula, Onur Bilge, **Batı Edebiyatında Oryantalizm-I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Kula, Onur Bilge, **Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Kumrular, Özlem (Edt.), **Dünyada Türk İmaji**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Kumrular, Özlem, “Köpekler ve Domuzlar Savaşında Kanuni’nin Batı Siyasetinin Bir İzdüşümü Olarak Türk İmaji”, **Dünyada Türk İmaji**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 111.

Kumrular, Özlem, **Avrupa’da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu**, 7. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Kumrular, Özlem, **İslam Korkusu: Kökenleri ve Türklerin Rolü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.

Kurt, Yılmaz, “Osmanlı Toprak Yönetimi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Cilt: 3, (Edit: Güler Eren), Ankara, 1999, s. 59.

Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Edit. Ekmelettin İhsanoğlu), cilt:2, İstanbul, 1999.

Lybyer, Albert Howe, **Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi**, Sarmal Yayınları, İstanbul, 2011.

Mardin, Şerif, “Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği”, Oryantalizm-I, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:20, Ankara, 2002, s.215.

Millas, Herkül, **Türk Romanı ve “Öteki” Ulusal Kimlikte Yunan İmaji**, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Millas, Herkül, **Türk ve Yunan Romanlarında Öteki ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Montague, Lady, Mary, Worthley, **Doğu Mektupları**, çeviren: M. A. Erginöz, Ark Kitapları, İstanbul, 2004.

Mutman, Mahmut, “Şarkiyatçılık/Oryantalizm”, **Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.189.

Mutman, Mahmut, “Şarkiyatçılık: Kuramsal Bir Not”, Oryantalizm-II, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, yıl:5,s.20Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2002, s.109

Ortaylı, İlber, “Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İSAM Yayınları, cilt:15, İstanbul, 1997, s.491.

Ortaylı, İlber, “Joseph Hammer ve Osmanlı Tarihçiliği”, **Gelenekten Geleceğe**, 2.baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s.30-33.

Ortaylı, İlber, **Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.

Önel, Burcu, **Bizans Kroniklerinde Kadın**, (Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir, 2010.

Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Askeri Teşkilâtı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Ed. Ekmelettin İhsanoğlu), Cilt:1, İstanbul, 1999.

Pamuk, Şevket, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500–1914**, İstanbul, 1990.

Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları**, cilt:1, İstanbul, 2007.

Said, Edward, **Oryantalizm, Batı'nın Şark Anlayışları**, IV. Baskı, Çeviren: Berna Ünler, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.

Sauer, Franz, "Hammer-Purgstall", **Belleten**, cilt.36, sayı:141, Ankara,1972, s.80.

Soysal, Özer, **Geriye Dönük Türk Bibliyografyası'nda Bir Öncü ve Kaynak Olarak Joseph V. Hammer-Purgstall**, 101 S. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1603, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları: 5, Bibliyografik Araştırmalar Dizisi: 1, Ankara,1994. s.71-73.

Takış, Taşkın, "Oryantalizm Üstüne Tezler", **Oryantalizm-I**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, s.20, Ankara, 2002.

Turan, Şerafettin, "Başvekâlet Arşivi'nde Hammer'e Ait Vesikalar", **A.Ü.D.T.C.F. Dergisi**, Cilt: XI, TTK Basımevi, Ankara, 1953, ss.2-4.

Turan, Şerafettin, "Marcus Aurelius Tercümesi Hakkında Hammer'in II. Mahmut'a Bir Mektubu", **AÜDTCF Dergisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1953, ss.79-80.

Turan, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2002.

Turna, Babür, "Şarkiyatçılığı Anlamak: Edward Said'in "Şarkiyatçılık"ı Üzerine Notlar", "Oryantalizm-I", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:20, Ankara, 2002, s.220.

Tutal, Nilgün, "Edward Said'in Oryantalizmi Nasıl Okunuyor?", **Oryantalizm-II**, Yıl:5, Sayı:20, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2002, s.131.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, T.D.K., Ankara, 1998.

Türkbağ, Ahmet Ulvi, “Şark’a Dair: Miladın 24. Yılında Şarkiyatçılık”, **Oryantalizm-I, Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, sayı: 20, Ankara, 2002,s.211.

Türkiye Bilimler Akademisi Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü-Sosyal Bilimler, Ankara, 2011.

Ulağı, Serhat, **İmgebilim Öteki’nin Bilimine Giriş**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2006.

Utku, Ali, “Edward Said, Oryantalizm ve Postyapısalcı/ Postmodern Başvurunun Düşündürdükleri”, **Oryantalizm-II, Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:5, Sayı:20, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2002, ss.219-220.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapukulu Ocakları-I**, TTK. Yayını, Ankara, 1988.

Ülkütaşır, M. Şakir, “Türk Toplumunda Kadının Yeri”, **Hayat Tarih Mecmuası**, İstanbul, 1967, yıl: 3/Mayıs, s.49.

Walia, Shelley, **Edward Said ve Tarih Yazımı**, Çev. Gürol Koca, Everest Yayınları İstanbul, 2004.

Yavuz, Hilmi, “Batılılaşma Değıl, Oryantalistleşme”, “Doğı ne? Batı ne?”, **Doğı-Batı Düşünce Dergisi**, Doğı- Batı Yayınları, Yıl:1, Sayı:2,Ankara,1998,s.114.

Yıldırım, Ali Kemal, “Edward Said’in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış”, **Oryantalizm-II, Doğı- Batı Düşünce Dergisi**, Yıl:5,s.20, Doğı-Batı Yay. Ankara, 2002, s.144.

Yıldırım, Suat, **Oryantalistlerin Yanılgıları**, Ufuk Kitapları Sosyal Bilimler Dizisi, İstanbul, 2003.

Yıldız, Aytaç (Edt.), **Oryantalizm Tartışma Metinleri**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara, 2007.

Yıldız, Süleyman, “Türk ve Alman Toplumlarında Kültürel İlişkiler, İmgeler ve Medya”, **Milli Folklor**, Yıl: 18, sayı: 72; s. 39.

İnternet Kaynakları

http://austriaforum.org/attach/Wissenssammlungen/Briefmarken/1981/Joseph_Hammer-Purgstall/RedakII_811123b_1.jpg (01.05.2014)

http://images-00.delcampe-static.net/img_large/auction/000/120/077/619_003.jpg (17.05.2014)

<http://static.idefix.com/cache/0/270/304285> (12.07.2014)

<http://www.haberjournal.at/tarih/avusturya-osmanli-tarihcisi-hammer-burada-yatiyor-h1213.html> (14.07.2012)

http://www.obarsiv.com/dokumantasyon/planlar/img/ankara_savasi-1.jpg (30.10.2013)

<http://www.oeaw.ac.at/iran/pics/hammer-purgstall02.jpg> (21.08.2014)

Martin Jacques (2004-09-04). "Review: Occidentalism by Ian Buruma and Avishai Margalit Books". **The Guardian**. Retrieved 2013-01-29. ve "Occidentalism by Ian Buruma and Avishai Margalit The New York Review of Books". Nybooks.com. 2002-01-17. Retrieved 2013-01-29. <http://en.wikipedia.org/wiki/Occidentalism> (03.09.2013)